

ગુજરાતી પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

કવિતાની સમગ્રતી તથા વાંચેલા વંશ સુધી
ગુજરાતના ઇતિહાસના સાર સાથે.

ફકીરભાઈ કાસીદાસ

સુરતની નામદાર સર જમસેદજી જીજીભાઈ વાળી
નંબર ૧ લાની છોકરાની નિશાળના
મહેતાજીએ છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યા.

(૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ મુજબ નોંધાવી છે.)

આવૃત્તિ ૧૨ મી.

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલી મધ્યે યુનાઈટેડ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ
એજન્સી કંપની "લિમિટેડ" ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યા.

સને ૧૮૮૨.

કિન્નમત પાંચ આના.

ગુજરાતી પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

આ ચોપડીમાં છોકરાઓને વ્યાકરણનું જ્ઞાન સારી પેઠે થાય તેને માટે પાઠમાં આવેલો દર એક શબ્દ વ્યાકરણમાં કયા વર્ગનો ગણાય છે તે શબ્દની સાથે લખી જણાવ્યું છે, અને તેની સમજવાની નિશાની ટુંકામાં નીચે મુજબ કરી છે તે પ્રમાણે વાંચીને સમજવું.

(ના) નામ.

(સ) સર્વનામ.

(વિ) વિશેષણ.

(કિ) ક્રિયાપદ.

(અ) અવ્યય.

(કૃ) કૃદંત.

પાઠ ૧ લો.

ખરૂં(વિ)સાચું.

છાતી(ના)હિમ્મત.

તોખરો(ના)ઢીખરો.

દક્ષતર(ના) જોસ્તાન

(પાકીટમાં ચોપડી.

આ વગેરે ઘાલેલું તે.)

ખડખડતો(કૃ)ખડતો.

મિજાજ(ના)તાર.

છેડતી(કૃ)અડકતી.

ચુપ(વિ)મુગા.

ચુસ્સો(ના)રીસ.

ખાનપું(કૃ)હજી મજીને

રેહેવાનું.

હિસાબ(ના)દાખલા.

સ્લેટ(ના)પચ્ચર પાટી.

વાજખી(વિ)ખરાખર.

ઘેરવાજખી(વિ)ખોટું.

સમજણ(ના)અક્ષર.

કારણ(ના)સમખ.

જવાબ(ના)ઉત્તર.

પાઠ ૨ જો.

વાણું(ના)રાતનું ભોજન.

રોષ(ના)ચુસ્સો.

ઊતર્યા(કિ)નરમ પડ્યો.

મીઠા(વિ)નરમાસ ભ-

રેલા.

વચન(ના)શબ્દ.

લેહે(ના)ધ્યાન.

વખતસર(અ)ખરાખર

વખતે.

ખોટું(વિ)ખરાખ.

છેતર્યા(કિ)ઉડાડ્યા.

ભુંડું(વિ)માંડું.

પાડ(ના)ઉપકાર.

વાંક(ના)તકસીર.

અટકાવ્યા(કિ)ખાખો

વર્ગ(ના)કલાસ.

પક્ષી(વિ)ખરેખરી.

ખાતરી(ના)પતીજ.

પરિક્ષા(ના)તપાસ.

ડરોળ્યું(કિ)નકીકીધું.
 મદદ(ના)સહાય.
 માફું(વિ)ખરાગ.
 ભલ(ના)ચક.
 ભલા(વિ)સારા.
 હંમેશા(અ)રોજ.
 પાઠ ૩ મો.
 યતન(ના)મેહનત.
 સુધારો(ના) સારી હા-
 લતમાં આવવું તે.
 હાંસી(ના)મજક.
 ડુર્ગુણ(ના)નદારા આ-
 ચરણ, ખરાગ યુણ
 ચાલ(ના)રીતભાત.
 ગમતી(કૃ)પસંદ પડતી.
 જલદી(આ)તુરત.
 ફાયદો ના)નફો.
 ધુટી(ના)રજ.
 કેડે(અ)પછી.
 ડાહ્યો(વિ)શાણો.
 ફુનિઆ(ના)પૃથવી.
 ભાજો(વિ)કપટી નહીં
 તે.
 મશકરી(ના)મજક.
 ખીજવતાં(કિ) ચોડવ-
 તા.

વહાજો(વિ)ખારો.
 યુણ(ના)ફાયદો.
 કદાપિ(અ)કદાચ.
 આખરે(અ)છેલ્લે.
 ચાલિ(કિ)પસંદ કરે.
 કંકાર(ના)કજીઓ.
 ટેવ(ના)આદત; ખો.
 પાઠ ૪ થો.
 પક્ષી (ના) પાંખવાળા
 પશુ.
 પશુ(ના)ચોપગાં જનન-
 વર.
 વાળ(ના)માળ.
 રેવાં(ના)ઝીણા ઝીણા
 ખાલ.
 ખરડો(ના)પીઠ.
 કરોડ(ના)ખરડાની વ-
 ચમાંનું હાડકું.
 પ્રાણ(ના)જીવ.
 અવતરે(કિ)જન્મે.
 સેવે(કિ)હુંકાળા રાખે.
 ગર(ના)માવો.
 પોલાં(વિ)પોકલ.
 ધાસ(ના) દમ.
 છિદ્રો(ના)કાણાં.
 ફેર(ના)તફાવત.

અણીઆળી(વિ) અ-
 ણીવાળી.
 કઠણ(વિ)મજબૂત.
 ગીધ(ના)જોહી માંસ.
 ખાનારૂં મોટું પક્ષી.
 લકડખોદ(ના)એકજન-
 તનું પક્ષી.
 સંધાઈ(કૃ)જોડાઈ.
 મથાળે(ના)કેપલાભા-
 મ ઉપર.
 ચિત્ર(ના)નમુનો;છબી.
 પાઠ ૫ મો.
 સિંધવ(ના)એક જનત-
 નો ખાર.
 ડોળચો(ના) ચામડાનો
 કે ધાતુનો મોટોડોળ
 ગુમ્મર(ના)દાચના પ્યા
 લાનું ઝાડ.
 અછત(ના,તાણ;ખોટ
 હિપત્ર(વિ)પેદા.
 મુરંગ (ના) પરથરમાં
 લાંબા ખાડા ખોદી
 મહિ દારૂ બરી ફા-
 ડે છે તે.
 ચોંસલા(ના)ચોડા ક-
 કડા.

છૂટાં(વિ)નૂદાં; નોખા.
 ટૂકાણે(અ)બદલે.
 આગાળાને(કૃ)રેસ ક-
 રીને.
 મૂર્ચિઆ(ના)નાનાં પૂ-
 તળાં.
 ઉપયોગી(વિ)કામની.
 ઉપકાર(ના)પાડ.
 ફિક્કું(વિ)ગુર, ખે-
 રવાડું.
 અથાણાં(ના)આથણાં.
 કુર્બાણ(વિ)ખરાખ.
 પાઠ ૬ ઠો.
 ટીશીઆ(ના)અણીવા-
 ના કુણા.
 પાનખર(ના)ઝાડનાં
 પાંતરોં ખરી જાય
 તે મોસમ.
 રૂપ(ના)મોસમ; રત.
 પાંદડાં(ના)પાંતરોં.
 તપાસ(ના)તજવીજ.
 કુંપળ(ના)કુણગો.
 ત્યારકેડે(અ)ત્યાર પછી
 ચાકુ(ના)ચપ્પ; છરી.
 ખામ(ના)કકડા.
 પાઠ ૭ મો.

હુંકાળી(વિ)ગરમ.
 ચાંટી(કૃ)વળગી.
 ટાઢ(ના)ઠંડ.
 જળવે(કિ)સાચવે.
 હુંક(ના)ગરમી.
 ધાખળી(ના)ઉતનું લૂ-
 ગડું.
 અસલ(અ)આગળ.
 આળખે(કિ)જાણે.
 આકાર(ના)ઘાટ.
 સુંદર(વિ)સારોં.
 કરે માંડને(કૃ)ઓમળા-
 ધને.
 જગકર્તા(ના)જગતનો
 બનાવનાર ધર્મર.
 પાઠ ૮ મો.
 સુરત(ના)ગુજરાતમાં
 તાપી નદી ઉપર
 મોટું શેર છે.
 સખખ(ના)કારણ.
 લાતી(ના)વખાર; કોઠી.
 માણ(વિ)આગલે;
 આગળ ઘર્ષ ગયલો
 મૂખ(ના)મોઢું.
 મેલ(ના)પાણો ગાઉ.
 અંતરે(અ)છેડે.

પેદેકાં(અ)આગળ.
 નામીયું(વિ)પંકાયલું.
 વેપાર(ના)રોજગાર.
 આકતો(ના)અડચણો
 હાલત(ના)સ્થિતિ.
 સરખી(વિ)જીવી;
 મથક(ના)મુખ્ય ઠેકાણું
 નખળો(વિ)લૂણો.
 કોટવાલ(ના)મટો કો-
 જદાર.
 બહાદુર(વિ)જોરાવર.
 સરકાર(ના)હકિમ.
 રજત(ના)પરવાનગી.
 અડચણો(ના)હરકતો.
 મટાડવાને(કૃ)દૂર કર-
 વાને.
 કિલ્લે(ના)સરકારી લ-
 શ્કર વગેરે રાખ-
 વાનો મૂકામ.
 આસપાસ(અ)આતરક
 આઘ(ના)ઝોડી આડી
 ઉપાડી(કૃ)ઝેંચકી
 કલેકટર(ના)જીલ્લાની
 જમાખંધી તપાસી-
 ને એકઠી કરનાર-
 માણસ(ના)ફાજલ

રી કામ કરનાર અ
 ધિકારો.
 આસિરંદો(ના)મદદ-
 ગારો.
 કામદારો(ના) કામના
 કરનારા.
 કચેરી(ના)દરબાર.
 કોઠી(ના)નાતી;વખાર.
 વલંદા(ના)ડચ લોકો.
 બંદર(ના)નદી કે દરિ-
 આ કાંઠે આવેલું
 શહેર.
 વલદવાડ(ના)ડચ લો-
 કો રહે ને શેરી.
 ફિરંગી(ના) પોરદુગાજ
 દેશના લોકો.
 પાઠ હ મો.
 અમલદાર(ના)હકુમત
 કરનાર.
 દરિઆ અહેલ(ના)મે-
 હેલનું નામ છે.
 રેલવે(ના)લોકોની સડ-
 કનો બાંધેલો રસ્તો.
 પુરોષી અન(ના)અંગ્રે-
 જ; પુરોષના રહે-
 વાસી.

ડફે(ના)માલ ઉતારવા
 ચહડાવવા સાથે
 બાંધેલો ધાટ.
 દુરબ્બે(ના)માંડવી;વા
 હાણમાં આવતા
 માલ વગેરેપર જ-
 કાત લેવાનું ઠેકાણું.
 મુગલાઇ (વિ) મોગલ
 લોકોની.
 ધમારતો(ના)સારી ઉ-
 ચીમાંધણીનાંમકાનો
 મુખ્ય(વિ)મોટું.
 મરામત(ના)સમારવું.
 દેખાવ(ના)શોભા.
 શરોઆમ(વિ)ધોરી.
 સીધા(વિ)પાધરા.
 મ્યુનિસિપાલ(વિ)શહેર
 સુધારાનું.
 ખાનું (ના) કારખાનું;
 કમિટી.
 સ્ટેશન(ના)આગ ગાડી
 એ ચડવાનું કે ત્યાં
 થીઉતરવાનું ઠેકાણું.
 સડક(ના)બાંધેલો સી-
 ધો રસ્તો.
 ખરેખર(અ)ખચિત.

વખાણવા(કૃ)તારીફક-
 રવા.
 લાયક(વિ)ધટારત.
 મકાન(ના)ધર;મુકામ.
 ઊંચ(વિ) ઊંચા, (વા-
 ણીઆ ખાલણ).
 વરણ(ના)જનત.
 વોહોરા(ના)હોરા લોક.
 સરસ(વિ) સારા.
 લક્ષડ(ના)જાકડાં.
 દેશાવર(ના)પરદેશ.
 કમો(વિ)આધું.
 નિરપયોગી(વિ)નકામો
 ખારકસો(ના)મોટાં વા-
 હાણો.
 આગગાડી(ના) દેવતા
 ને પાણીના જોર-
 થી ચાલતી ગાડી.
 વાસો(ના) મુકામ.
 રેશમ(ના)હીર.
 બારે(વિ)કિમતો.
 મૂલ(ના)કિમ્મત.
 મારફત(અ)હસ્તક.
 પાઠ ૧૦ મો.
 અખો(ના)એક સોની
 કરોનેમોટો કવિ થ.

હ ગયો.
છપા(ના) છ લીટીની
કવિતા.
સ્વપ્ન(ના) ઊંઘમાંઆ-
વતો ખોટો વિચાર
માયા(ના) હેત.
રિધસિધ(ના) સઘળી
વસ્તુ(પૈસા વગેરે-
થી મનની હચ્છા
પુરી થાયછે તે.)
માલવું(કિ) સુખએ
કરવું
પાત્ર(વિ) લાયક.
કૂખ(ના) યગલ આ-
ળની જગ્યા.
પલક(ના) પલ; લેહેળે
વના(ના) સામેલા.
મદિરા(ના) દારૂ.
નિરધાર(અ) નક્કી.
ફીટીજવું(કિ) જતા
રેહેવું.

ફના(વિ) નાશ.
રંક(વિ) ગરીબ.
મિચ્યા(વિ) ફાકટ.
મહિમા(ના) લીલા.
મફ્ટ(ના) વાંદરો.
અહાર(ના) ભક્ષ.
આજસ(ના) સુરત.
રસ(ના) મજા.
અધિકું(વિ) વધારે.
અંગે(ના) શરીરે.
અક્કલે(ના) બુદ્ધિએ.
હાણી(વિ) નબળો.
કારજ(ના) કામ.
સરે(કિ) થાય.
જન(ના) માણસ.
વશ(વિ) આધીન.
ભક્ષ(ના) શિકાર.
ઠાલી(વિ) ખાલી.
ભણતર(ના) ભણવાનું
સુખીઆં(વિ) સુખી-
આરાં.

ફુખીઆં(વિ) ફુખી-
આરાં.
દાસે(કિ) જણાય.
ધન(ના) પૈસા.
તન(ના) શરીર.
લગ્ન(ના) આગર;
શરમ.
રાય(ના) રાજ.
ધણી(ના) માલિક.
કંજત(વિ) મેહ રમત.
આણું પાત્ર(વિ) હલકું-
માણસ.
અદકું(વિ) વધારે.
વઠકણી(વિ) લડકણી.
મારકણી(વિ) મસ્તાનો.
સાંઠ(ના) ગોધો.
ચોમાસું(ના) વરસાદની
મોસમ.
કરડકણી(વિ) કરડી
ખાનારો.
હડકવા(ના) હડખાણું.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧).

એક અફીણ ને બીજી સુસ્તી એ બેમાં એવા ચરસ છે,
કે જમ જમ માણસના અપમાં તે વધારે આવેછે તેમ તેમ
શરીરે ને બુદ્ધિએ તે નબળો થતો જાયછે; મારે જો એ બં-

નો વાતા તે છોડી દે તો તેનું કામ યાય, નહીં તો અખો ભ-
કત (સ્વામી) કેહેછે કે કોઈ દિવસ એથી તેના જનને નુકસાન
પહોંચે છે. (૧).

જેમ કોઈ માણસ ઊંઘી ગયો, તે સ્વપ્નામાં વશ થઈને એ-
મ જાણે કે હું બહુ ખર્ચીશું; પણ ખાચશું, ખાચ ખાચને પે-
ટમાં ભૂખ ને કૂખ તો ખાત્રીની ખાત્રીજ રહે, એમજ અખો
સ્વામી નેકી કેહેછે કે વગર વિચારનું બણવું તેપણ તેવુંજ છે (૨)
આ પૃથ્વીપર સુખીઆરા દુખીઆરા ઘણા માલમ પડે છે,
પણ જોશો તો તે બધા માયામાંજ લપટાયજાછે; હવે સુખીહોય
તેજરા વારમાં દુઃખી થઈ જાયછે, અને માયાપુંજુ ઈજતઆ-
બર જતી રહેછે; તેમ ગરીબ હોય તેજો પૈસાદાર બને છે, તો
અખોસ્વામી કેહેછે કે એ બધા માયાનીજ લીલા સમજવી (૩)

પણ વારમાં પૈસાટકો (જે જેમએ તે) આવી મળેછે, ને
જીવ જાણે કે એ બધાનો માત્રીક હું છઠ્ઠો (હું ભોગવીશ); જેમ
વરઘોડામાં ઘણા સામેજા મળેછે, તેજરા વારમાં સૌસૌને ટેકા
છો થઈ જાયછે; ખાતાં જેમ ખાંડ અને ચાલતાં રેત ફળેત
કરેછે તે માફક માયા પણ ફળેત કરેછે એમ અખો ભગત
કહેછે. (ખાંડબહુ ખાધી હોય તો તેથી લોહી બગડીને ગરમી
કરેછે, અને રેતાળ જમીન ઉપર માંજવાથી એટલો થાક લાગે
છે કે અધવચ એસી જવું પડેછે). (૪).

હજારું માણસ તે વધારે ભણ્યો, ને લાડકણી ગઈરીને છો-
કરો અવતર્યા; માસ્તાનો ગોષા તે ચોમાસામાં નક્કરોફર્યો(ની-
લું ઘાસ ખાઈને મતગણી બન્યો), ને કરડકણા કુતરાને હરખાયુ
લાગ્યું તેમજ વાંદરો એ જ્યારે દારૂપીએ, ત્યારે અખો સ્વામી કે-
હેછે કે એ પાંચોથી નહીં બીહીતાં હોય તો અમણાબીએ (૫)

પાઠ ૧૧ મો.
 મગર(ના)નદી કે દરિ-
 આમાં રહેનારુંમો-
 ટું જનવર.
 અદભૂત(વિ)અનઅ-
 તાપ(ના)ગરમી. [અ.
 ગરોળી (ના) ધીલોડી.
 વૈત(ના) બીલસ.
 ભોંગડાં(ના)જડા પડ
 કાડ(ના) ચારો.
 તીણુ(વિ)અણીવાળા.
 મગરો (ના) મગરની
 માદા.
 સેવાય(કિ)હુંકાળા થાય
 મિસર(ના) એફ્રિકાખં
 ડમાં શેહેરે.
 હંક્રયુમન(ના) ઝીણાં
 જીવડાં.
 ખોળી(કૃ) શાધી.
 અપરેદાર(વિ) હેંશિ-
 આર.
 પૂન(ના) સેવા.
 માર્ગ(ના) રસ્તો.
 સેંકડો(વિ)હજારો, સો
 પાઠ ૧૨ મો.
 ભગત(ના)ભક્ત કરે-

નારો માણસ.
 બાધી(ના) રોગ.
 રિયર(વિ) હાલે ચાલે
 નહીં તે.
 સડેલ(વિ)કોહેલો.
 તલપ(ના) ડાકું.
 ગસડી(કૃ) તાણી.
 મુડદાં(ના) મરીગયલાં
 માણસ.
 દુર્ગંધ(ના)અરાગ વાસ
 મરકી (ના) મરવાનો
 રોગ.
 મૂરખ(વિ)મેવકુક.
 ખુશખોદાર(વિ)સુગંધ-
 વાળા.
 ભાતભાતના(વિ)તરેહ
 તરેહના.
 પ્રસાદ(ના)ચોખ્ખુંખા
 વાળું.
 ધરાવતા(કિ) ખાવાને
 મૂકતા.
 ભોજન(ના) જંખાનું.
 મસ્ત(વિ) જખરા.
 પાળ(ના)કોરણ.
 જળવવા(કિ) સાચવી
 રાખવા.

બરણપોષણ(ના)ગુજ
 રાન.
 પાઠ ૧૩ મો.
 ખરછી(ના) બાલાજેવું
 હથિઆર.
 રંદો(ના) લાકડાં સાફ
 કરવાનું હથિઆર.
 આરી(ના)વેહેરવાનું
 દાંતાવાળુંહથિઆર.
 ઝોજર(ના)હથિઆર
 સખત(વિ)મજબૂત.
 સાધારણ(વિ)રોજવ-
 પરાતાં.
 ગજવેલ(ના)પોલાદ.
 પોલાદ(ના) અફેલોહું
 મેર(ના)ખાળુ.
 ભટ્ટી(ના)દેવતાનો મોં
 ટો ચલો.
 ટાઢી(વિ)ટુંડી.
 ઉધાડે(કિ) ખુલ્લી
 કરેલું.
 પાઠ ૧૪ મો.
 રિયતિસ્થાપક(વિ)કે
 હમીજનવાળાએકે.
 મરડીએ તોપણ તે
 પાછી હતીતેવીયધ

જ્ય એવા પદાર્થ.
 માં ને ગુણુ તે.
 તપાવીને(કૃ)ગરમ ક-
 રીને.
 ઘેરો આસમાની (વિ)
 ભૂરો.
 શામળો(વિ) કાળો.
 આપ(ના) ચળકાટ.
 ટીપીને(કૃ)લાંબુ કરીને
 ખરડ(વિ)સેહેલથીભાં-
 ગી જ્ય તે.
 પદાર્થ(ના)ચીજવસ્તુ.
 પાઠ ૧૫ મો.
 બંધીવાન(ના) કેદી.
 ઈતરાજી(ના)ગેરમહેર
 ખાની.
 આસાર(ના)પોહોળાઈ
 વિશ્વાસ(ના)ભરોસો.
 સમાગમ(ના)સાખત.
 દારોગો(ના) કેદખાના-
 નો ઉપરી.
 ખાકું(ના) મોટું ઢાણું.
 પારોસ(ના) ક્રાંસનું
 મોટું શેહેર.
 અંધીખાનું(ના)કેદખા-
 નું.

કેદ(વિ)પરેજ.
 કેદી(ના)બંધીવાન.
 કોટડી(ના) નાની ઓ-
 રડી.
 સો પત(ના)સંગત.
 અકળાયો(કિ)ગભરાયો
 ફાટ(ના)ચીરો.
 બાપજી કરાનિ=ઘણા
 હેતથી.
 પાઠ ૧૬ મો.
 ડોળ (ના) ભપકો.
 હિમાયતી (ના) વાલી
 હિમતઆપનાર.
 સ્વાદ(વિ)લેહેજતદાર.
 હળી (કૃ) મળી.
 દેખાવો(કિ) જણામે.
 જીગિત(ના) તદખીર.
 મોકળે મને=બીક વગ-
 ર; ખુલ્લે દીલ્લે.
 ધરીને(કૃ) દોડાને.
 પાધરી(અ)તુરતજ.
 ખેસાખેસ(ના)તાણા
 તાણ.
 રાવ(ના)ફરીઆદ;દાદ
 ટેકોને(કૃ) ટેકોદધને.
 મનસુખો(ના) વિચાર.

માદા (ના)મધરી.
 લાજ(ના) શરમ.
 કૂદકો(ના) હલંગ.
 રેમૂજ(ના)ગમત.
 વીસરી(કૃ) ભૂલી.
 પાઠ ૧૭ મો.
 મૂગ(ના) ઓકારી.
 એકાંત(વિ) એખલા.
 સારાંશ(ના) ટુંકી મત-
 લખ; ટુંક સાર.
 નયા(વિ) બીલકુઠ.
 રીઝવણું(કિ) ખુશ કર-
 વું.
 હાડકેડ(ના)તિરસ્કાર
 વિભોગ(ના) જૂદા પ-
 ડવું.
 હીજરાવું(કિ) ફુલાવું.
 દલગીર રહેવું.
 રહેતે રહેતે(અ) ધીમે
 ધીમે.
 અઠવાડીજી(ના)આઠ
 દાહાડા.
 પખવાડીજી(ના)પંદર
 દાહાડા.
 રકાખી(ના)નાની થા-
 જી

ગંદી(વિ)ગોજી.
 પીરસીને(કૃ)મૂકીને.
 ગમત(ના)રમૂઝ.
 ઠાઠક(ના)હંડક.
 મરજી(ના)ધમ્છા.
 સંસાર(ના)ફુનિઆ.
 નિરાંત(ના)ચેન.
 મોજ(ના)મઝા.
 ઝાઝા(વિ)ધણા.
 વેગજેની(અ)આધેની.
 પેકિપોક(વિ)મોટેસાદે.
 રોયો(કિ)રચો.
 સોપતી(ના)સાથી.
 વાસ(ના)રેહદાણ.
 પાઠ ૧૮ મો.
 સામાન(ના)ઓળે.
 હથિઆર(ના)ઓળર.
 વર્ણન(ના)વિસ્તાર.
 પાસું(ના)પાળુ.
 લાલચોળ(વિ)રાતું.
 રાતું.
 લાટો(ના)ધાતુનોદા.
 બવાનોસીકુંજે.
 કારખાનાં(ના)જીદાં.
 જીદાંહુનરનાંકાણાં.
 ગાજે(કિ)રસકરે.

સંભાળ(ના)ખામરદારી.
 જરૂર(ના)અગત્ય.
 મૂલ(ના)કિમત.
 ઝોપદાર(વિ)અળકતી.
 પાઠ ૧૯ મો.
 સરાણ(ના)હથિઆરો.
 નેધારકાઢવાનું.
 ગોળચક્કર.
 છીણી(ના)ધાતુકાપ-
 વાનુંહથિઆર.
 રેતરડી(ના)કાનસ.
 કરવત(ના)વેહરીકા-
 ઢવાનુંહથિઆર.
 કટારી(ના)કટાર;ધા-
 ચીનેમારવાનુંહ-
 થિઆર.
 પાળીઓ(ના)ચપ્પુઓ.
 ગણતરી(ના)હિસાબ.
 કારીગરી(ના)કીસબ.
 અળકતું(વિ)તેજકરતું.
 કોશ(ના)નરાજ.
 પાઠ ૨૦ મો.
 બરચ(ના)ચુનરાતમાં.
 નર્મદાનદીઉપર.
 શહેરછે.
 મરામત(ના)સમારવું.

પનો(ના)પાદાળાધ.
 નર્મદા(ના)રેવાનદી.
 આજીઆજી(અ)આ-
 સેપાસે.
 કોશ(ના)ગાઉ.
 રણઆમાણું(વિ)જી-
 ભાવતું.
 મજબુત(વિ)જોરાવર.
 પાધડીપને(ના)પાધ-
 ડીનાપનાજેવું.
 એટલેપાધડીલખા-
 ણમાંધણીનેપોહા-
 લાણમાંટુંકીતેવું.
 ઘેરાવો(ના)ફરતોઘેર.
 શુમારે(અ)આસરે.
 મુકેલી(ના)અડચણ.
 ઢોળાવ(ના)ઢોળાવો.
 જિઓઢળતોટેકરી.
 સાહુકાર(ના)પૈસાવાળો.
 આખરુદારઅહમ્મ.
 હવેલી(ના)જિઓઆ-
 ધણીનુંઘર.
 જાસ્તી(વિ)વધારે.
 પ્રથમ(અ)પેહેલાં.
 દાડા(ના)તળીઆં.
 પાઠ ૨૧ મો.

લોહવું(કિ)કપાસમાંથી
 કપાસીઆ તથા
 રૂ જાડુ પાડવું તે.
 અદાલત(ના)ઈનસાફ
 કરવાનું ટેકાણું.
 અવસ્થા(ના)હાજત.
 મ્યુનિસિપલ(વિ)શિલ્પેર
 મુધારાની.
 કમિટી(ના)ખાતું; મે-
 ડુણી.
 સુતરાઉ(વિ)સુતરનું.
 કાપડ(ના)કપડ.
 રોજી(ના)રોજગાર.
 વિલાયતી(વિ)વિચાય-
 તમાં બનેલું.
 વણકર(ના)સાળવી.
 લાચાર(વિ)ગરીબ.
 વરાળ(ના)બાફ.
 કુંપની(ના)બાગીદારો-
 ની મંડળી.
 ઠામઠામ(ના)અધે ટે-
 કણ.
 સરનાં(વિ)સોંઘાં.
 ઘટારત(વિ)જાપક.
 એકીવારે (વિ) ઘણાં;
 જથ્થામંથ.

પાઠ ૨૨ મો.
 રમૂજી(વિ)ખુશ લાગે
 એવી.
 વિદ્વાન(ના) બહુલો
 માણસ; પંડિત.
 પેડુ(ના)પેટ આગળની
 જગો.
 અચરજ(ના)નવાઈ.
 વાળવું(કિ)મરડવું.
 પોત(ના)ક્રમાસ.
 નાજુક(વિ)કોમળ.
 ઘટ(વિ)જગરી.
 પતંગીઝીં(ના) ઉડતું
 જીવડું.
 ચક્રચક્રીતા(વિ)ચળકતી
 પોપણ(ના)ગુજરાત.
 રેશમ(ના)હીર.
 કોહિલી(વિ)સળેલી.
 પાઠ ૨૩ મો.
 દયા(ના) મહેર.
 મદાંધ(વિ)અહંકારમાં
 આંધળા.
 ઇશ(ના)પ્રભુ.
 અવયવ(ના) શરીરના
 ભાગો.
 ઉદાર(વિ) સખી.

ચર્ણુ(ના)પગ.
 પ્રયત્ન(ના)મેહેનત.
 પીડા(ના)કુઃખ.
 પીડાય(કિ)કુઃખી થાય.
 પિંડના(ના)આત્મા.
 બાપડો(વિ)બિચારો.
 જીવ(ના)પ્રાણી.
 રચ્યાં(કિ)મનાવ્યાં.
 લગીર(વિ)જરૂરક.
 અધિક(વિ)બધારે.
 ખીક(ના)ડર.
 ઉર(ના)દિલ.
 ધરો(કિ)પકડો.
 ઘોળાઅ ધસાને.
 ધારાને(કુ)તાકીને.
 ખુશી(વિ)મગન.
 મિત્ર(ના)દોસ્તદાર.
 ઘાત(ના)હત્યા;મારવું.
 વિશેષ(વિ)વધારે.
 વર્ણવો(કિ)વિસ્તારો.
 વખાણીને(કુ)ચડાવીને
 બનાવનાર(ના) પેદા
 કરનાર.
 મજેલ(કુ)મજેલો.
 પ્યાર(ના)હેત.
 દીધેલ(કુ)દીધેલા.

ગજુ(ના)શક્તિ.	પિઠાગીને(કૃ)નણીને	એલ(ના)રમત.
ભાર(ના)માળે.	અધર્મ(વિ)ખોટું.	ખોડીને(કૃ)ખોડો કરી-
વેદના(ના)દુઃખ.	જંતુ(ના)જીવડાં.	ને.
કર(વિ)ધાતકી.	પાય(ના)પગ.	નિશાન(ના)એધાણી
કર્મ(ના)કામ.	પરોત્તી(કૃ)ગ્રામી.	વિનાશ(ના)નાશ.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૨.)

જુઓ કે દુઃખે કરીને જેમ આપણા શરીરનો આત્મા દુઃખી થાય છે; તેમજ વિચારા પ્રાણી (પશુ)ને દુઃખી કર્યાથી તે પણ દુઃખી થાય છે:—તમે અહંકારથી આંધળા (છાકેના) થઈને જરૂર તે પશુ જાણીને તેને મારતા નહીં;—અરે ભાઈઓ મનમાં જરા મહેર લાવો ને પ્રાણીને દુઃખ ના દેઓ. (૧.)

જુઓ કે ધર્મરે આપણા શરીરના સંધળા ભાગો બનાવ્યા છે; અને તમો હજારો ઉપાય કરશો પણ તેમાંનો એક પણ ભાગ તમારાથી બચવાનો નથી;—તે માટે વિચાર કરી મનમાં જરા વધારે ડર લાવીને;—અરે ભાઈઓ મનમાં જરા (૨.)

વિચારાં પશુને બનાય જાણીને ધસીને તેનો પગ તો પકો, કે તેને પગ ના મારો;—ને કોઈ જીવ કે પશુને મારીને અવિષ તમે મનમાં ખુશી થશો નહીં;—મારવાની વાત વખાણુને તેને ઘણી લાંબી ચરચાવા નહીં; અરે ભાઈઓ મનમાં જરા (૩)

આપણા ને તેનો (પશુ) નો બનાવનાર એકજ ધર્મર છે; તેમ તેની ઉદારતાનો પ્યાર તેને પણ મળેલો છે; પરમેશ્વરનું આપેલું સુખ ભોગવાને મળેથી તે હર્ષા કર્યા કરેય;—અરે ભાઈઓ મનમાં જરા (૪)

પશુના બળ ઉપરાંત બોળે ભરતે તેને કેમ માર મારીએ ને તે વિચારાને જે દુઃખ થાય છે તેનો મનમાં જરા વિચાર

કરીએ;—કુંઈ પણ ધાતકી કામ પાપનું જાણીને તે કરો નહીં;—
અરે ભાઈએ મનમાં જરા ૦ (૫).

જીવડાના પગ પાંખ તોડી જે ખોટું અધર્મ કામ કરે;—
તે તેનો પગ ખોડો કરી શૂળમાં ધોસી ખરામ કામ બનાવે,—
પછી નિશાન મૂકી તીર મારીને તેનો નાશ કરે; અરે ભાઈએ
મનમાં જરા મેહર લાવો ૦ (૬).

પાઠ ૨૪ મો.
હિંદુસ્તાન (ના) અશિ-
યા અંડની દક્ષિણે
દેશ છે.
ત્રણ ખૂણીઆ(વિ)ત્ર
ણ ખૂણા જેવા.
અગ્નિ(ન)દક્ષિણ ને
પૂર્વ વચ્ચેની દિશા.
નૈરુત્ત(ના)દક્ષિણ ને પ
શ્ચિમ વચ્ચેની દિશા.
ઝોણ(ના) ખૂણો.
હદ(ના)મર્યાદા.
સુસાકરો(ના)દેશ દેશ-
કરેનારા.
વિકટ(વિ)મયંકાર.
કુંગરા(ના) મોટા ઊંચા
ટેકરા.
પાહાડી(વિ) કુંગરા કું
ગરીવાળા.

લડવૈયા(વિ)લડાઈખોરે
સદા(અ)રોજ.
અરફ (ના) ટાઢથી કરી
ગયલું પાણી.
ઝાડી(ના) ઝાડો એક
બીજાસાથે આવીને
ચુકાંજીવું બનેલું તે.
ઝાંખરાં(ના)કાંઠાવાળી
શૃંગો.
રસાળ(વિ)ફળદ્રુપ.
મિદાન(ના)મોટીખૂણી
જગો.
ફલાદો=ફળ વગેરે.
પૂર(ના)પાણીનું ચઢવું.
જળ(ના)પાણી.
ડાંગર(ના)ભાત.
ખારડા(ના)ખાડો.
નાવડાં(ના)હોડકાં.
સીમાડો(ના) હદ.

અસત્તી(વિ)જૂના.
પાઠ ૨૫ મો.
કરિઆણું(ના)વસાણું.
કાચું(વિ)સરસ.
કસ(ના) રસ.
ભાજોડું(ના) ભાજો.
તળેટી(ના)તળાઈ.
નીપજ(ના)પાક;પેદાથ
જલસાદ(ફ)સોભાઈ.
પરમુતક (ના) પારકો
દેશ.
ચિત્તા(ના) વાધ જેવું
જાનવર.
નિપજે(ફિ) પાકે.
વનસ્પતિ(ના)તીસીત.
રી.
નાનો(ના) જાતો.
તડ(ના) કકડા; ભાગ.
ખાણડી(ના) ખણરી.

ચાલ(ના)ધારો.
 પાઠ ૨૬ મો.
 ક્ષતિહાસ(ના) તવારી
 ખ; આગલા રા-
 નદઓની વારતા.
 પદવી(ના)ઓહો.
 હકુમત(ના) હાકમી.
 વહીવટદાર(ના) વહીવ-
 ટ કરનાર.
 વળે(ના)કર.
 જકાત(ના) દાણ.
 વસત્રાયાં(ના) આવીને
 વસેલા, (સુથાર,
 દરજી ધોખી વગેરે.)
 વેડ(ના)વૈતરૂં, મજુરી,
 કુળ(ના)વંશ.
 કાયદા(ના)ધારા.
 જ્યા(ના)ટોળાં.
 બવહાર(ના) આપ
 લેના સંબંધ.
 બળવાન(ના)જોરાવર.
 શૂરા(વિ)માહાકુર.
 શૂરે(ના)માહાકુરો.
 સંબંધી(અ)વિશે.
 સખાહ(ના)વિચાર.
 અંદોષરત(ના)ઘોઠવણ

કિતરતા(વિ)હજકા.
 અધિકારો(ના)ઓંચે
 દાર.
 વસુજ(વિ)જન્મે.
 પ્રેમ(ના)રૈયત.
 ધનસાફ(ના)ચુકાદો.
 ખુન(ના)હથિઆરવ-
 તી કે ઝેરદીધારીકોઈ
 ને મારીનાખવુંતે.
 શૂળી(ના)ફાંસી.
 કાંડા(ના)હાયના પોં-
 હોંચા.
 ગુન્દો(ના)તકસીર.
 માલમિલકત(ના) મા-
 લમતા.
 ધર્મદાન(ના) ઝેરાત.
 નરકે(ના)જનહનમ.
 ધનસાફી(વિ)વાજબી
 રહે ચાલનારા.
 વિદ્યાવાન(વિ)બણેલા.
 પાઠ ૨૭ મો.
 સાજવાળા(ના) સા-
 માન વાળા.
 પડાવ(ના) મુકામ.
 હાકેમ(ના)સરકાર
 હોજત(ના)પેસો.

વારતેહેવાર(ના) સારે
 ટાણે.
 કસમી(વિ)હુબરવાળા
 રાજદરબારે(ના)રાજ.
 સમાએ.
 સોનેરી(વિ)સોનાના.
 ડોઝી(કુ)મૂલી.
 રચ(ના) પૈડા વાળી
 ગાડી. [ખા.
 પીછાળાં(વિ)પીછાંવા-
 મોહ(ના)મોહિણી.
 ફોજ(ના)જશ્કર.
 આથમણાં(વિ)પશ્ચિ-
 મ તરફના.
 હુમલે(ના)અઘાઠ.
 એકદમ(અ)તુરત.
 શાણી(વિ)ડાહી.
 મોટાઈ(ના)માનશોખા
 કળા(ના)ચુકિત.
 રાજ્યનિતિ(ના) ખરા-
 બર રીતસર રાજ.
 ચલાવવું તે.
 પાઠ ૨૮ મો.
 ફેલાવો(ના) પથરાઈ
 જવું.
 છેવાડે(અ)આખે.

એતી(ના)જમીન એ-
 ડવાનું કામ.
 યુજરા (ના)યુજરો.
 ઝટ(અ)ગુરત.
 બળ(ના)બેર.
 કેડો(ના)પીછો: પૂક.
 એથો(ના)ઓ ડીઓ.
 કૃણ(ના)બગવાન.
 દારિકા(ના)યુજરાત-
 ની સ્થિતિનત્રાનું
 ધામ છે.
 રાજધાની(ના) રાજ-
 ગાદીનું છેદર.
 બુદ્ધ(ના)એક જાતનો
 ધર્મ.
 મહિમા(ના) મોટાઈ,
 પ્રતાપ.
 પાઠ ૨૬ મો.
 ખરાકમી(વિ)ભારે કા-
 મના કરનારો.
 અજીત(વિ) કાંઈથી
 જીતાય નહીં તે.
 ગાંજો(કૃ)હાંપો.
 સંપત્તિ(ના) વિક્રમનો
 સન.
 ચગતિ(ના) ધધરી

શકિત.
 શક(ના)વરસ;સન.
 વિક્રમાજીત= વિક્રમ
 કાંઈથી જીતાય
 નહીં તે.
 ખંડિએર(ના)ધર, અ-
 મલા પડી ગયલા
 તેની ખુજીજમીન.
 લગોત્તમ(અ)પાસેજ.
 ધરતી(ના)જમીન.
 વસ્ત્રા(કિ)રેઢા.
 સંસ્થાન ન)રાજ્યઓ-
 ના વસાવેલા નાના
 ખંડિઆ મૂલક.
 કૃતઘ્નિ(ના)રાજ્યની
 ગાદી પર બેઠેલો
 મોટો ભાઈ.
 કન્યા(ના)કુંવારી છો-
 કરી.
 સમય(ના)વખત.
 જંગલી(વિ)વગર સુધ-
 રેલો.
 ગણતી(ના) લેખું;હિ.
 સામ.
 દેવયોગ(ના)ધધરીગ
 નાવ.

પાઠ ૩૦ મા.
 વેલવ(ના) સુખ.
 કવિતારૂપ(ના)પદ્યમાં.
 નાટક(ના)નાટ્યાવશે.
 રેનામિલનોતમાશે.
 દેવસ્થાન(ના)દેહર;
 મંદિર.
 બંધન(ના)અટકાવ,
 કાયદો.
 નામ(ના)નુમ.
 કીર્તિ(ના)આખર; પં-
 કાવું તે.
 દેશદેશ(ના)બધેમૂલક,
 ફેલાઈ(કિ)પથરાઈ.
 ડાહ્યાપણ(ના)ચતુરાઈ
 કસબી(વિ)હુબરવાળા
 મનુ(ના)હિંદુ શાસ્ત્રનો
 કાયદા બાંધનારો.
 માહાભારત(ના)જેમાં
 ભારતનીકથાછે તે
 ચોપડી.
 રામાયણ(ના)જેમાં
 રામની કથાછે તે
 ચોપડી.
 પૂસ્તક(ના)ચોપડી.
 પેસાદર(વિ)તાલેવંત

સદગુણ(ના)સારાઆ-
ચરણ.

શાભા(ના)દેખાવ.

પાડપાડોશી(ના) પાસે-
ના ધરના રહેનાર.

દાનત(ના)નજરે નિષ્ટા

સાફ(વિ)પાક; ચોખ્ખી

વાસવાની(કૃ) દેવાની.

લેખપત્ર(ના)કાગળપર

દસ્તાવેજ.

પરાયો(વિ)પારકો.

તકાવતું(કિ) ધારી રે-
હેતું.

કરજ(ના)દેવું.

જમણવાર (ના) વરો,

ખરચ.

વાવરી(કૃ)ખરચો.

સ્ત્રીઓ(ના)માયડીઓ

છૂટ(ના)રજ.

પાઠ ૩૧ મો.

નુકસાન(ના)હાણી.

નાતો(ના)જનો.

ઉદ્યમ(ના)વેપાર.

અટકાવ(ના)અડચણ

સ્થાનરે (વિ) જમીનને

લમતી; જે ખસે અ-

થવા ઉપડેનહીં એ

વી મિલકતનું નામ.

મિલકત(ના)માલમતા.

વારસો(ના)વારસને જે

મિલકત મળેછે તે,

વહેંચો(કૃ)ભાગ પાડી.

મિલકતદાર(વિ)મિલકત

વાળો.

હિસ્સા(ના)ભાગ.

વંશના(ના)કુટુંબના.

અવસ્થા(ના)હાલત.

તવંગર(વિ)પૈસાદાર.

હિંમત(ના)છાતી.

દોલત(ના) માલમતા,

પૈસો વગેરે.

રોકાવું(કિ)ચેરાવું.

શાધ(ના)તપાસ.

પરવાર(ના)કુરસદ.

કળા(ના)હુબર.

ખચરદાર(વિ)હોશિ-

આર.

મોટાધ(ના)ભપડો.

દાખલ(વિ)સામેત્ર.

પાઠ ૩૨ મો.

અગર(ના)મીઠું પાકે-

છે તે જગ્યા.

ભૂણ(ના)મીઠું.

ગચીઆં(ના)મોટાં ઘે-

ફલાં.

પાહાણા(ના)પથરા.

જગતક્તી(ના)જગતનો

પેદા કરનાર, ધધર.

જે તૃતીયાંશ(વિ) ત્રણ

ભાગ કરેલા તેમાં-

ના જે ભાગ.

મહાસાગર (ના) મોટા

સમુદ્ર (પૃથ્વી પર

એવા પાંચ છે).

ભંડાર(ના)વખાર.

અધરૂં(વિ)મુશીબત.

ઝરણુ(ના) ધીમે ધીમે

પાણી વહે તે.

કકડીને(કૃ)સખત.

ક્યારડો(ના)આડો.

મેલ(ના)કચરો.

પારદર્શક (વિ)જેમાંથી

આરપાર જોવાય તે.

છાંટી(કૃ)આલવી.

વખારો(ના)માલ ભર-

વાનું ડેકાણું.

પાઠ ૩૩ મો.

તોથી(ના)તદો કાંઠાની

પવિત્ર જગ્યા.
 ધોધવા(ના)મોટા ધોધ
 સરોવર (ના) મોટું ત-
 ણાવ.
 સ્થિર(વિ)હાલે ચાલે
 નહીં તે.
 ઘેરાવા(ના)ફરતો ઘેર.
 ઉગમણ(ના)પૂર્વ દિશા
 અરો(ના)પાણી વહેવા-
 નું ઢેકાણું.
 કુંડ (ના) છોથી ખાંધી
 લીધેલું નાના ત-
 ણાવ જેવું.
 કુટ(ના)મુથારી આડવો
 ગજ.
 બચ(ના)ખીક.
 હમારત(ના)ઝેંચી ખાં-
 ધણીનાં ઘર.
 ખરેર(ના)પડી ગયલી
 જમીન, અમલા
 વગેરે.
 થર(ના)પડ.
 દર વરસે=અકેકવરસે
 પેદાશ(ના)ઉપજ.
 પાઠ ૩૪ મો.
 બલાઈ(ના)સાલસાઈ.

ધમકી(ના)ધુરકી.
 બળાતકાર (ના) જોરે
 જીલમ.
 ઉમંગ(ના)ઉમેદ.
 કઠોર(વિ)વજ્જરે.
 અણગમો(ના)નાખુશી
 માએનો(ના)અર્થ.
 ખરોખરીઆ(ના)સર-
 આ.
 એકાદુ(વિ)એક; કોઈ-
 પણ.
 જોરજીલમ(ના)જગ્ય-
 રાઈ;જગ્યર જસ્તી.
 હસ્કા(ના)મરજી.
 નાખુશી(ના)દલગીરી.
 મન(ના)દિલ; ચિત્ત.
 વેર(ના)અદાવત; ખાર
 જોઈએ તેવું(વિ)મનને
 ગમે તેવું.
 ફેર(ના)તફાવત.
 રૂપ(ના)આકાર.
 વિનતી(ના)નરમાશથી
 કેહેવું તે.
 અસર(ના)જાગણી.
 નરમાશ(ના)નમનતાઈ
 દુખાય(કિ)દુખાય.

પાઠ ૩૫ મો.
 સિવાઈય(ના) સાંજવચ
 ન.
 દુવાઈય (ના) નઠાઈ વ-
 ચન.
 રનેહ(ના)હૈત; પ્રીત.
 સદૈવ(અ)હમેશાં.
 વાવિ(કિ)યાય.
 કલેશ(ના)કંકાસ.
 હમેશ(અ)રોજ.
 લાવિ(કિ)યાય.
 વિવેક(ના)સલુકાઈ.
 યાર(અ)ઓ;ઓબાઈ
 ઉચાર(કિ)બાત.
 વાણી(ના) વેણ;શબ્દ
 વિચ્છ(ના)જગત.
 કીર્તિ(ના)આગર.
 પડેચડે(કિ)પડતી ચ-
 ઢતી થાય.
 પ્રજા(ના)રૈયત.
 ધૂડ(ના)ધૂવડ પક્ષી.
 ખુરી(વિ)ખરાય.
 ખુરાઈ(ના)વેર.
 રાજકુમાર(ના)રાજાએ
 છોકરો.
 અમુલ્યા(વિ)જેની કિ-

મમત થઈ શકે ન- હીં તે.	હાણી(ના)નુકસાન. છરા(ના)એક જાતનો	બડાકો(ના) મોટો અ- વાજો.
માનવી(ના)માણસ.	અપ્પ.	હડાકો(ના)અવાજ.
વેણ(ના)શબ્દ; સુકન.	છેદ(ના)કાણું; છદ્મ.	વદો(કિ)ખોલો.
મૂક્યું(કિ)ખોલ્યા.	મૂઝે(કિ)જાણાય.	વણચે(કિ)મગડચે.
વિમાસચો(કિ)પરતાચો	રૂઝ(કિ)આરામ થાય.	બારતોલ(ના)મારવકરૂ

(કવિતાની સમજૂતી). (૩).

સાંઈ વાક્ય બોલવાથી સદાકાળ હેત પ્રીત વધે; નકાંઈ વા-
ક્ય બોલવાથી નિરંતર કજીઓ કંકાસ થયા કરે; માટે અરે બાઈ
મનમાં જરા સલુકાઈ આણીને જે શબ્દ બોલો તે વિચારીને
બોલો. (૧).

સાંઈ વાક્ય બોલવાથી બધી દુનિઆ વખાણે; નકાંઈ વાક્ય
બોલવાથી કોઈ આપણી આગર જાણે નહીં; માણસની પડતી
ચડતી (પૈસાની) યાય છે તે જીભ વડેજ; માટે જે શબ્દ
બોલો. (૨)

જુઓ કે રૈયત પોપટ ઘેર પાજેછે; ને માળામાં એનથી
ઘૂડ પક્ષી સુઈ ચકતું નથી (લોકો તેને પથરા મારેછે); બો-
લવાનું કારણ એવુંજ સમજીને, જે શબ્દ બોલો (૩).

બાઈ તું સારા બોલ બોલને લોકોમાં નેકી (કોર્તિ) મળ-
વ કેમકે નકારી જીભે લોકો નકારા શબ્દ પણ બોલેછે; પછી ગરી-
બ હોય કે રાજાના છોકરાની રાણી હોય. પણ જે શબ્દ (૪).

સાંઈ વેણ બોલવાથી દુધનું દહીં, ધી સૌ થશે એટલે (કોઈ
કામ નહીં કરતું હશે તે કરશે); ને જેની કિમ્મત ઘણી બેસતી હશે
તે સેહેજમાં આવશે; નકાંઈ વચન બોલવાથી કોઈ પળી બાર પણ
પાણી પાય નહીં (બારણે ઉભા ન રાખે), માટે જે શબ્દ બોલો (૫).

અરે માણસ મોહોડેથી જે શબ્દ બોલ્યા, તે જેમ યુંકેલું ફરીથી ગણાતું નથી તેમ (બોલેલું ફરાતું નથી); પણ એવું નુકસાન વેઠીને પસ્તાશો; માટે જે શબ્દ બોલો (૬).

છરીથી કપાયલું હોય તેનો ધલાજ. માલમ પડે; પણ નકારાં વાક્યના કાપને કદી રૂઝ આવે નહીં (તે બોલ મનમાંથી ખસે નહીં); કાચની કોઠી કાણી હોય તે કદી સંધાતી નથી; માટે જે શબ્દ બોલો (૭).

સારો કે નકારો તોપનો બાકો. જે હવામાં જોસ્સાથી દોજ્યો જાય છે; હવે બોલો તેને કેમ ખેંચાને અટકાવી રાખી શકાય; માટે જે શબ્દ બોલો (૮).

તમે વિચારી શબ્દ બોલો, તમારું કામ કદી બગડશે નહીં; ફિનિઆમાં બાર વફર, તો સારા લોકો રાખેછે, એમ દલપતરામ કવિ કેહે છે. (૯).

પાઠ ૩૬ મો.
વાદ(ના)નકરાર.
વટેમાગું(ના)રસ્તે જ.
તો મુસાફર; પંથી.
બળ(ના)જોર.
જખરો(વિ)જોરાવર.
તપ્પી ગયા(કિ)ગુસ્સે થ
ઈ ગયા.
વામા(વિ)ઠંડા.
અજમાવો(કિ)વાપરો,
અલાવો.
ઉતરાવે(કિ)કહડાવે.

બળવાના(વિ)જોરાવર.
વાતઝોટું(ના)પવનનું
જોર થો વાવું.
લપેટતો(કિ)વિટાળતો.
વાળું (કિ)ફાળું.
અસેડી(કૃ)આધા કરી.
તપ્પો(કિ)ગરમ થયો.
બફારો(ના)પસીનો.
અંતે(અ)છેલ્લે; આ-
ખરે.
સેહેવાયો(કિ)ખમાયો.
છાયા(ના)શીજો.

આકળા(વિ)ગાબરા.
જોડી કાઢેલી(કૃ)મના-
વટની.
શીખામણ(ના)બાધ.
મારફાડ(ના)સખતા-
ઈ; જોર કરવું તે.
પાઠ ૩૭ મો.
અંગસાન(ના)પોતાની
મજે જે શીખવું તે.
તર્કશક્તિ(ના)વિચાર
બજ.
મરડી(ના)મુંપડીછા-

પરી.
 રાફડો (ના) નાનું દર.
 સમન્થશ્રે (કિ) દયાનમાં
 આપશે.
 લાડુ (ના) જાડવો.
 ગળ્યો (વિ) મીઠો.
 ટેકો (ના) આધાર; મજ
 ખતી.
 ભાર (ના) ભાગો.
 જંગલી (વિ) મેવકુદ.
 મેળવી (કૃ) સરખાવો.
 કડાકૂ (ના) ખટપટ.
 ગુમાવે (કિ) ગુનરે.
 બેદ (ના) તકાવત ગુ-
 દાઈ.
 ખોરાક (ના) હમેશાં
 ખાવાનો પદાર્થ.
 સંધરવા (કૃ) એકકુંડરવા
 કોઠાર (ના) અનાજ ભ-
 રી મૂકવાનો ખજાનો
 ખીવર (ના) એક જાત
 નાં સસલાં.
 ધાન (ના) અનાજ.
 સંધરો (ના) રાખી મૂકે-
 લું તે.
 પાઠ ૩૯ મો.

સોચના (ના) ફિકર.
 વાદવિવાદ (ના) ચક્રચા-
 ન; ચોળાચોળ.
 વેફુ (ના) વૈદનો ધંધો.
 પ્રેરણા (ના) અંગસાન
 ઉદાસ (વિ) દલગીર.
 ખેડોળ (ના) ખરાબ આ-
 કારનું.
 તકરાર (ના) વાંધો; જુદ
 મંડળી (ના) ટોળી.
 વૈદ (ના) વૈદું કરનાર.
 મંદવાડ (ના) ખીમારી.
 ઓસડ (ના) દવા.
 ગુંચવણ (ના) ગુંચવાડો
 ફોકર (ના) ખતા.
 નકામી (વિ) ફોકટ.
 વધારો (ના) ઉમેરો.
 મનુષ્ય (ના) માણસ.
 કસર (ના) ખામી.
 કમ (વિ) ઓછી.
 તક (ના) ખ્યાલ.
 ચૂક (ના) નાની ભૂલ.
 ધીરજ (ના) હિમત.
 ઉદ્યોગ (ના) મહેનત.
 ભીજ (ના) જુટારો કોષો.
 મેહેલ (ના) ખૂંટો જામો રે-

હેવાનો મૂકામ.
 ભક્તિ (ના) ધર્મરતું બ-
 જન.
 ઉતરતી (વિ) દલકી.
 પંક્તિ (ના) જાતિ; વર્ગ
 ઉત્તમ (વિ) મોટો.
 પાઠ ૩૯ મો.
 મગજ (ના) ખોપરીની
 અંદરનો ભાગ.
 કોરે મેલી (કૃ) પડતી
 મેલી.
 રચના (ના) મોઠવણ.
 વચ્ચોવચ્ચ (અ) વચ્ચ-
 ગાળે.
 ટટાર (વિ) હાંશીઆર.
 કરોળિઓ (ના) જાળા-
 માં રહેનાર જીવડો.
 ચોપગાં (ના) ચાર પગ
 વાળાં પશુ.
 નહેર (ના) નખોરી આ.
 માફક (વિ) અનુકૂળ.
 કૃપાળુ (વિ) દયાળુ.
 ડાઠ (ના) ગરદન.
 સરખાં (કિ) પેદાં કીધાં
 ગરજ (ના) જરૂર અપ-
 પાર (ના) ઉમે; છેવટ

પાઠ ૪૦ મો.
 અચરજ(ના)નવાઈ.
 મોખખા(વિ) સાફ.
 લીલ(ના)પાણીમાંલી-
 લી કુક બાઝેછે તે.
 સુવાળા(વિ)નરમ; લી
 સા.
 લટકતા(કૃ)ટીંગાના.
 માદા(ના)બઈરી.
 ચારો(ના)ચારવાનું ધા
 સ.
 ઠરતી(કિ)થોભની.
 ક્ષણ(ના)લેહેળો.

વીલાં(વિ)સુનાં; છુટાં.
 નર(ના)મરદ.
 બચાવ(ના)રક્ષણ.
 કુકડી(ના)મરઘો.
 પાઠ ૪૧ મો.
 ગુણ(ના)પાડ.
 પારણું (ના) બાળકને
 સુવાનું નેતર કેપાટી
 ભરેલું ખુલતું ચોકડું.
 પોઠવું(કિ) સૂવું.
 કટ્ટુ(વિ)કડવું.
 બાળ્યું(ના)બાવાનું.
 ખમા(ના)માફ.
 મુક્તિ(ના)આધાર.

પુત્ર(ના)છોકરો.
 છેક(અ)બહુ.
 મહા(વિ)મોટી; ઘણી.
 હેતવાળી=ચારવાળી.
 દયાળી(વિ)મેહેરવાળી
 મુકામાં(ના)સૂકી જ.
 ગામાં.
 પંડે(સં)પોતે; જાતે.
 તજે(કિ)છોડે; મૂકે.
 બચો(ના)બાકી.
 પ્રેમ(ના)હેત; વહાલ.
 જ્યુક્તિ(ના)હીકમત.
 ટળે(કિ)દૂર થાય.
 રડું(વિ)સાંરું.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૪).

જ્યારે કે હું નાનો છોકરો હતો ને પારણામાં સૂતો હતો,
 ત્યારે મને બહુ રડવું આવતું તે વખતે મને કોણ છોડું રા-
 ખતું? તે વખતે મને દુઃખી ભેઠને બીજાં દુખી કોણ થ-
 તું? મારી ઘણી વાહાલી દયા લાવનારી મા તુંજ. (૧)

મા પોતે બીનામાં (મૂતરમાં) સુએ ને મને મુકામાં સુવાડે,
 ને હું દુઃખ પામું તો પોતે સ્વાદ છોડી દેતી; મને સુખ થાય
 તેને વાસ્તે કડવું કડવું કોણ ખાતું? મારી ઘણી વાહાલીજર
 મને છાતીએ બાઝાડીને મારા ગાલ ઉપર બોકી કોણ લેતું,
 ને તરતનું ખાવાનું બનાવેલું કે આપેલું હોય તે, હે મા તું
 પોતે ન ખાય ને મને કોણ આપતું! મને મોહોડે મીઠા મીઠા
 ખીત કોણ ગાતું? મારી ઘણી વાહાલીજ (૩).

હું કેયે પડું કે અથડાવું તો મોહોડેથી ખમા ખમા આણીને તારી આંખમાંથી પ્યારના આંસુ પડતા હતા; પછી મને પોતાના સ્થાનમાંથી કોણ કુધપાવું? મારી ઘણી વહાલી. (૪).

મને પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવા વિશેની રીત કોણ કેહેવું? જ્યેથી કરીને તાપ ને પાપ સમાધ જાય ને મારો આશ્વાસન થાય; એક ચિત્ત મનમાં ફિકર રાખી માઈ સાઈ કોણ આહાનું? મારી ઘણી વહાલી. (૫).

પાઠ ૪૨ મો.	સંદા(અ)રોજ.	વાળવા(કૃ)બદલો આ-
જળ(ના) પાણી.	દાસ(ના)આકર.	પવા.
ગણિત(ના)હિસાબનું	સાટું(ના)બદલો.	જોગ(ના)તક;દાવ.
કામ.	દેવ(ના)ધર્મ.	નિત્ય(અ) રોજ.
આકરી(ના) બરદાસ.	આનંદ(ના)સંતોષ.	પાઠિ(ના)મોહોડે.
આકરી(વિ) કપરી.	દાતા(ના)દાતાર;આ-	રીઝી(કૃ)ખુશી થઈ.
અમૂલી(વિ) જોનાકિ-	પનાર.	સર્વ(વિ)સંધનું.
મત યદ્યથકે નહીંતે	માતા(ના)મા.	ઠામ(ના)કેકાણું.
	સમો(ના)વખત.	રમ્યાં(કિ)મનાવ્યાં.

(કવિતાની સમજૂતિ.) (૫).

હજી તાઈ હેત તેવું ને તેવુંજ છે, જેમકે માછલીને ને પાણીને હેત મળ્યું છે (પાણી વગર માછલીને જરાએ ચાલેનહીં) તેવું; તે હિસાબની રીતથી ગણવા જાણું તોપણ તેનો પાર આવતો નથી; મારી ઘણી વહાલી. (૬).

અરે મા મેં તારી પાસે જે આ સખત ઘણીજ કિમતી આકરી કરાવી એ બધું તાઈ કરેલું હું શું ભુલી જઈશ; તારો આખી જીવગાની સુધી આકરે યદ્યને એનોબદલો વાળી આપીશ; મારી ઘણી વહાલી. (૭)

હે મોટા પ્રભુ! સંતોષ આપનાર, મારી મા જેવા મને કા-
યદો (આભાર) કરે તેવા; તે બદલો વાળવાને મને હંમેશા તું
વખત આપજે, મારી ઘણી વાહાલી. (૮).

આટલા આઠ છંદ શીખે ને સાંભળે, ને પછી તેને હેતે
કરી રોજ મોહોડે રાખે; તો ઇશ્વર ખુશી થઈ સઘળે કોણિતેને
કુશળ રાખે; આ સારા છંદ કવિ દલપતરામે બનાવ્યાછે. (૬).

પાઠ ૪૩ મો.

મીનાઈ(વિ) મીની.
મીની(વિ)મીનાઈ મ-
ટોડીના.

ચક્રમક(ના) એકજા-
તનો પથ્થર જેમાંથી
દેવતા નીકળે છે તે.
ઝરીને(કૃ)ગરમ કરીને.
કંદોર(ના)કાચનું પ્યા-
લું.

ખિલોરી (ના) હાંડીના
જાતનો કાચ.

ભુકો(ના)ચુગદો.
પલાળતા(કૃ)ભીનાળતા

ખારીક(વિ)ઝીણા.

પ્રવાહી(વિ)પાણી જે-
વા રૂપનો.

હીસો(વિ)સાફ પાલીસ

ચાક(ના)ગોળ ચક્રર.

કેળવાએઝી(કૃ)ગુંદીને.

સાફ કરેલી.

ચતુરાઈ (ના) હેશિ-
આરી.

પાઠ ૪૪ મો.

સંઘાડો(ના)ચુડા, રમ
કડાં વગેરેઉતારવા
નું ગોળ હથિઆર.

ડોળીઆં(ના)ખોખાં.

ખરાદી(ના)લાકડાની

ચીજ સંઘાડા પર

ઉતારનારોમાણસ.

નાળચાં(ના) નળી.

ખીંચુ(ના)આકારવાળું

ખાંચું.

મળવણી(ના) મિગ.

લોંદો(ના)મોટો લચકો.

ચાદાની(ના)ચાદો ઉ.

કાળવાનું વાસણ.

આંચ(ના)ઝાળ.

પાઠ ૪૫ મો.

સફેદ=ધોળો; ઉજળો

રંગીન=રંગીલા

આસમાની=ભુરો.

સરસ=સારા;મજાના.

ચીતારા=ચિત્ર પાડ

નારા.

વિલાયત=અંગ્રેજ લો

કોનો દેશ.

મુઝ=દેખાય; જાણાય.

પાઠ ૪૬ મો.

છેટે=આધે;ફુર.

નખળી=કમળોર.

ધર્મશાળા=પરદેશીઓ.

ને ઉતરવા સાફ

ખાંધેલો મુકામ.

સવાર=ધોડે એસનારો.

લાલચોળ=ધગધગતી

એદો=ઝીણા આટો.

સાળિ=સારો.

ઉપડયાં=નીકળ્યાં.

पाठ ४७ भो.
 वलून=व्यान; वात-
 विद्याशाण=निशाण.
 प्रतिष्ठा=स्थापना;
 आभर.
 राजधानी=राजगादी
 नुं मोटुं शेहेर.
 वनराज=वननौराज.
 वसाव्युं=स्थाव्युं; अरी-
 ६ कीधुं.
 ताभो=हवालो; कपणे.
 मामलतदार=समोर-
 डीनेट माछखेट.
 ठजड=ज्यां लोकानी
 आवनवनही ते.
 पंयासर=पंयासर
 नगरना.
 पारसनाथ=जैनधर्म-
 ना देवनी भूर्ति.
 भूर्ति=पूतणुं.
 भूरत=थर आत; मुकन
 थापना = स्थापना;
 भंडाण.
 पोशाण=निशाण.
 सहस्रलिंग=हजारलिं-
 ग; हजार भूर्ति.

शिवलिंग=शिवनीभूर्ति
 दरीभो=नानां दरीं.
 पडभे=पासे; सोडे.
 पाठ ४८ भो.
 भूणस्थान=उत्पत्तिनुं
 ठेकायुं; वतन.
 कुणदेवी = गोत्रेजनी
 माता.
 कुमारिका=कुंवारी छो-
 करी; बाणकी.
 जैन=आवक लोकोना
 धर्म-आचार.
 पुरतकळंडार=चोपडी-
 ओनो संग्रह.
 ताडपत्र=ताडनांपात्रां
 पटोणां=आपडीओनां
 रेशमी लुगडां.
 डागलीआणी=दाग-
 डी वाणी.
 जर=जुवा.
 भूण=वतननी जग्या.
 देवी=माता.
 उपडावे=अंयकावे.
 पाठ ४९ भो.
 अंड=जमीनना मोटा
 जगनेभांघला दे-

शे आवेला ते.
 गगन=आकाश.
 अगअगे=तेज करे.
 अरुण प्रकाश=सुर्यनुं
 तेज; सुर्यनुं अजवाणुं.
 रत=मोसम.
 डींगणा=भटका.
 कडपा=अराजशीक-
 लना; भेटोण.
 गंदा=गोम.
 रेतान=रेतीवाणी.
 रजारी=भकरां, गेटां
 यरावनार.
 मुकाम=रेहेठाणु.
 पीणयटो=जरपीणो.
 छिमी=भेहेतणु.
 कसम=हुनर; कीसम.
 तेजना=भसाला.
 जवाहीर=अवेर, (हीरे).
 भाजेक वगेरे).
 वरुं=रंग.
 शाभणो=जर काणो.
 पाठ ५० भो.
 उत्पत्ति=पेदाशनीमळ
 पणु=नीम; पाणक.
 मोक्षा=लडैया.

એસુમાર=ધણીજ.
 રૂપસુંદરી=પ્રુપસુરત;
 દેખાવડી સ્ત્રી.
 કુટડી=શોભાયમાન.
 હા બળવાન=ધણી.
 જોરાવર; જોહો.
 દરબાર=રાજકચેરી.
 આયદળ=પગે ચાલ-
 નાં લશ્કર.
 ચડાઈ=હુમલો; હલ્લો.
 વાટ=રસ્તો, રાહ.
 બાટચારણો= એક
 જાતના કવિલોકો.
 લશ્કર=ફોજ; સેના.
 પરાક્રમ=ભારે કામ.
 પાઠ ૫૧ મો.
 પો ફાટાંજ=સહવાર
 જ.
 ગબવતી=દહાડાવાળી
 ફળાદિ=ફળ વગેરે.
 બાંછન=એબ; કલંક.
 રાન=જંગલ; વન.
 શત્રુ=દુશ્મન; યેરી.
 રણુ=સંગ્રામ; મેદાન.
 અત=ગતિ; હાલ.
 વગડો=વન, રાત.

અવતર્યા=પેદા થયો.
 સમજણો=અક્ષલવંત
 કાસદ=એપીઓ.
 અમલદાર= હકુમત
 કરનાર.
 નગર=શહેર.
 રચ્યો=ખનાઓ.
 ઇનસાફી= વાજબી
 ન્યાય કરનારો.
 ઉલટું=સાચું; ખમાણું.
 પાઠ ૫૨ મો.
 બખેડા=બળવા; હુલ્લડ.
 રાજપાટ=રાજની ગા-
 દી; રાજનું કામકાજ.
 ગાદી=તખતઆસન.
 વંશ=ઓલાદ; કુળ.
 મુદલે=જરાએબીહુલ
 કાપતા=ધુજતાં.
 ઠાઠ=ભપકો; દોર.
 મંતાન=છોકરું.
 પડ્યા=મર્યા.
 સમાપ્તિ=આખરેડો.
 યેરે=સાથે.
 કુંવર=રાજનો છોકરો.
 મહાસમર્થ=ધણી જો-
 રાવર; જામણ.

લટારો=ચાંચીઓ.
 વેટેમાર્ગુ=રસ્તે જતો.
 મુસાફર; પંથી.
 ક્ષેત્ર=ખેતર.
 ઉગમણી=પૂર્વતરફની
 શ્રીસ્થળ=સાફ ઠેકાણું.
 દાન=ધર્મ; પૂજા.
 દેહછોડી=મરીગયો.
 વંશજન=કુટુંબીકુટુંબના
 પડતી દશા=નખજો
 દહાડો. [સ.
 માહિમાહિ=અરસપર
 બહાદુરી=જોર; શૂર.
 રાજકુળ્યા=રાજની
 છોકરી.
 પાઠ ૫૩ મો.
 સરકરવું=તાબકરવું,
 જાતી લેવું.
 ચિતા=ચેહે.
 ગુટી પડ્યા=એક દમ
 ધસાસરો કીધો.
 તુરફી=તુર્કસ્તાનના.
 હુમલો=ચડાઈ; હલ્લો.
 સરદાર=સગદારઉપરી
 રક્ષણુ=સંભાળ.
 અડકીન=ગોઠવીને

ગંધાતા=વાસ મારતા
ગુલામ=વેચાણુ લીધે-
લા ચાકર.

પાઠ ૫૪ મો.

કુમક=મદદ.

આપઘાત=ક્રોધ માણુ
સ પોતાને હાથે

જીવ કહાડીને મરે તે

ખરચો=ખરચને વા-
સ્તે નાણું.

થડ=પાડોથ.

મેદાન=ખુદ્ધી જગો.

ગભરાયો=અકળાયો.

છાવણી=મુકામ.

તમામ=ખીલકુલ.

ગુજરી=મરી.

અપમાન=ગેર આગર

સેહેવાયું=અમાયું.

સંપ=એક દિલ; એક
મત.

ભગા=એકદા; સાથે.

દગો=કાવતરૂં. કપટ.

વખિરાઈ=જીદા પડી.

તળેટી=તળીજ; તળી

એન્નો ભામ.

રોકડા=નગદ.

સુમારજ=પાર; અડસ

દ્રવ્ય=પૈસો, ધન. [ટો.

પાઠ ૫૫ મો.

વતન=સ્વદેશ; જગીરી.

ખાલસા=સરકારી.

હરડતા=કટા; જીલમી.

લટકાટ=જખર જસ્તી

થી ખંચી લેવું.

ખરી=ખરીયા; તઠારી.

મતલબ=સ્વાર્થ.

મંદીર=દેહેરૂં; દેવળ,

દોસ્તી=મિત્રાઈ.

કોલકરાર=વચન સા-

થેનો બંદોબસ્ત.

જનથુ=હાથા.

પ્રસંન=ખુશી; મગન.

મહાપાપી=ધણો કુષ્ટ.

આદ્યાહ=રાત્ર; પાદ-

ચાહ. [સીરે.

વગર વાંકે=ખીનતક-

ખુન=જીવ લેવો; હાથ

આર વતી મારવું તે

તૈયાર=હાજર; તૈયાર.

જમાવ=એકઠું કરવું તે

રણુ=રેતીનું મેદાન.

પાઠ ૫૬ મો.

મંડપ=માંડવો.

શિવ લિંગ=માહદિવ-
ની મૂર્તિ.

નીસરણી=સીડી.

પ્રાર્થના=સ્મરણ; સ્તુતી

સહાય=મદદ; કુમક.

હઠાવી=પાછા કાઢાડી

હાર=પરાજય.

નિશાન=વાવટો.

રંગદોળાયું=પગ તળે

ચંપાયું.

દેવળ=દેહેરૂં; દેવસ્થાન

હાથ કર્યું=તાબે કર્યું.

માન=કીર્તિ; જશ.

મુખો=હકિમ.

ખાખ્યો=અટકાવ્યો.

તંગાસ=ખોટ; તાણ.

હાંસે હાંસે=ધણી ખુ-

શીથી, ઉમંગભરે.

પાઠ ૫૭ મો.

પાઠ્યાળા=નિશાળ.

શુરાતન=ખાહુરી.

સ્થાપી=રચો.

ધતિહાસરૂપ=ધતિહા

સની ઠખથી.

કાબ્ય=કવિતા.

રચના=શોભા.
 તરજીમો=એક ભાષા-
 માંથી બીજી ભાષા
 માં ઉતારો કરવો.
 કેઠોર=ધાતકી; વજ્રર.
 અવગુણ=નહારી ટેવ.
 ચુલામગીરી=દાસપણું
 સાબિત=સિદ્ધ; નફી.
 લોભી=લાલચુ.
 ખરમૂલક=પારકો; દેશ.
 કાળજી=ચેતક; અરે.
 કારભારી=કામકાજના
 કરનાર; કરતા હ-
 મસરી=ફેલાઈ. રિતા.
 લાલચોળ=માતેલા.
 બંડી=બદન. [જોડા.
 છુટ=ચાંચ વગરના
 પેહરવેશ=પેહરેલો પો-
 શાક; (પેહરવાનાં જો
 કપડાં).
 પાઠ ૫૮ મો.
 સુખો=પરદેશમાં રાજ્ય
 તરફથી કરતો હરતો
 મયોદશીળ=સલુકાઈ-
 વાળા; સભ્યતાવાળા
 વખો=કુ; અ; આદિત.

અમલ-સતા; અધિકાર
 અફગાન=પહાણીલોક.
 ભાગજોગે=એકાએક.
 ઉર્ગ્યા=અચ્ચો; જીવ્યો.
 હકિમ=સરકાર.
 તખ્ત=ગાદી; રાજ્યાસન
 મમતા=પ્યાર; હેત.
 અધિકાર=અખત્યાર;
 પદવી; દરજ્જો.
 તૈયારી=પેરવી; તાકીદ.
 પેગડા=પાવડા.
 બચાવ્યો=ઉર્ગ્યા.
 સોંપ્યો=હવાલે કર્યો.
 તપાસી આપ્યો.
 પાઠ ૫૯ મો.
 બોળો=નીખાલસ; કપ
 ઠી નહીં તે; સાલસ
 ઘાણુ=નાથ; નખોદ.
 સહિત=સાથે.
 સંતોષ=આનંદ; હરખ.
 દત્તક=છોકરો કરી લેવો.
 ઝરે=વિખ; સોમલ.
 નખળા=કમળર.
 મોખરે=અગાડી.
 અસ્વારો=ઘોડે ખેસ-
 તાડે લશ્કરે.

ટુકડી=કકડા; ભાગ.
 કુશમન=શત્રુ; વેરો.
 જખમી=ઘાયલ.
 સહિસલામત=વગર
 જોખમે; સારીપેઠે.
 પાઠ ૬૦ મો.
 ખુબસ=ઝેર; કીમી.
 છાપોમારવો=એકદમ
 તૂટી પડવું.
 કતલ=ખુના મરકી; ખુ
 નરેજી; કાપાકાપી.
 નિરાંતે=ચેતથી.
 લશ્કરી=લશ્કરમાં ધા-
 લવાની.
 જડાવ=જડેલાં.
 બકતર=લડાઈને સાર
 લોહાનો અંગરખો
 જમાવીને=એકઠી ક-
 રીત.
 વીણી=ચુંટી, તારવી.
 હલ્લો=હુમલો; ધસાવરો
 ધુળધાણી=ખાખાવી-
 ખી; પાએમાલ.
 સેનાપતિ=ફાજનો સ-
 રદાર.
 તંખુ=નાનો ડેરો.

રૂઝળતા=રખડતા.

પાઠ ૬૧ મો.

નામના=નામદારી.

સાવધ=હેંશીયાર.

ઠોરે કરવું=કાપીનાં ખવું.

સ્વતંત્ર=આપ આત્મી

આર.

ફતે=જથ; યથ.

ચાહનાર=પસંદ કરે.

નાર.

કાળ=વખત; મોત.

કળા=તદ્ભરી; યુક્તિ.

ગાંઠે=પતકરે; ગનકારે.

ટાંપી=તાકી; ધારી.

દશા=હાલ; હવાલ.

ફાંસો=કબજો.

બખ્ષો=મળ્યો.

આથમણી=પશ્ચિમ

તરફની.

સમાચાર=ખબર.

પાઠ ૬૨ મો.

ઉલટ=હેંશ=ઉમંગ.

બિર=સાથે.

મિત્રજ=પ્રકતિ.

દાથરો=મોંચડાવવું તે.

વદી=દશકે દશકે એક

ગણીએ છીએ તે.

ખોડ=ખામી ચક.

ગુણાકાર=ગણાકરેવા

નો હિસાબ.

માયાકુટીઆ=કડાકુટી

આ; ગુચવણવાળા.

સુસ્ત=આળસુ.

મોડાઈ=ખીજવાઈ.

ચુક=ભુલ; ગફલત.

પાઠ ૬૩ મો.

દયામાણું=દયા ઉપજો
એવું.

ડસકાં=રોતાં આંચકા
ખાવા તે.

દડદડ=ટપકટપક.

ફળીઉ=શેરી; મોહોલો

રોય=રડો.

અકળામણ=ગભરાટ

કડણ=અધરા.

ઉમંગ=ઉમદ; ઉલટ

આનંદ=સંતોષ હરખ

લોહી=લુછી.

સાંભરતા=વાદઆવ તા

જવાબ=ઉત્તર.

પાઠ ૬૪ મો.

આનંદી=મગન; ખુશ.

ધુંધવાતુ=રીસાળ; ચ-
હરેલું.

વસમું=અધરું.

પાડિય=પાસેનું ઘર.

કાયર=હેરાન; કુખી.

કેહેવત=કેહેતી; કેહેણી

ગોખી=પાઠ કરી.

પેટભર=ગુજરો કર.

હસમુખી=મગન.

તાળો=કાંટો.

સ્વભાવ=ખોશિયત.

પાઠ ૬૫ મો.

સમસ્યા=ઉખાણો; કો-
હેડો; બિદમાં પુછવાનું.

ધાન=કુતરો.

મુજાણ=સારી પેટુજા.

ણીતો.

મગ=હરણ.

નર=ભાષણો; મરદ.

ગળ્યો=ઢાંક્યો.

શામે=સારો દેખાય.

ઉત્તમ=મોટો; એટ.

સમજન=સારી માણસ

તાત=આપ; પિતા.

વીવા=સગપણ; સગા	નિર્બળ=કમળેર.	પંડિત=વિદ્વાન.
ફાળ=કુદકો; છલંગ. [૫	કોલ=કોપલ.	પૂર્યો=ગોંધ્યો.
ચતુર=ડાહ્યો; શાણો	વસેદરે=દરમાં રહે.	ચેતલો=જાણી.
નારી=બાવડી; સ્ત્રી.	પઢતો=ભણતો.	મધુરે=મીઠા રાગનો.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૬).

એક નરે નરને ઠાંક્યો, તેથી સરીર સાડ દેખાય; તેમાં એકતો ધણો ઉમદા માણસ છે, ત્યારે તમે ચતુર પુરૂષ હોય તો સમજી લેજો એ શું છે ? (ભ્રમો).

મોટા કુળથી (દૂધથી) ઉપજી. તેના બાપનો જે બાપ (દહીં બાપ ને તેનો બાપ દૂધ) તેની સાથે સગપણ કર્યું (છાશ નાંખી દૂધ જમાવ્યું) તો તમે શાણા એ વાત સમજી એ શું છે ? (છાશ) કુદકો મારે પણ હરણ નથી. સસલો પણ નથી ને કુતરો પણ નથી; તેમ માં ઊંચું છે પણ માર નથી. ત્યારે તમે ડાહ્યા સારી પેઠે જાણીતા સમજી લેજો એ શું છે ? (દેડકો).

રંગે પીળો છે પણ પોપટ નથી, ટાળો છે પણ નાગ નથી; તેમ પાંખો છે પણ પંખી નથી, ને તે ઉડે છે ખરો પણ કાગડો નથી; ત્યારે એ શું છે બોલો ? (ભ્રમરો).

તે જાતે સ્ત્રી જાત છે પણ કમળેર નથી, કળી છે પણ કોપલ નથી; તેમ દરમાં વસે છે પણ સાપણ નથી, ત્યારે એનો જવાબ બોલો એ શું છે ? (તરવાર).

ભણતો પણ વિદ્વાન નથી, ને મોંધ્યો છે પણ ચોર નથી; તમે ડાહ્યા હોય તો સમજી લેજો, એ મધુર રાગનો છે પણ માર નથી, ત્યારે એ શું છે બોલો ? (પોપટ).

પાઠ ૬૬ મો.	વિદ્વાન=પંડિત.	સુક્ષ્મદર્શક=સુક્ષ્મ તે
પેરા=ઝીણા જીવડાં.	સંખ્યા=કંઈ આંકડો.	ઝીણી, ને દર્શક તે

દેખાડનાર, એટલે.
 ઓણીચીજમોટીદેખા
 યએવોકાચનાસંચો.
 ત્ર=સંચો.
 ખાખોચીઝં = નાનો
 ખાડો.
 અખજ=સો કરોડ.
 જરેવે=પચાવે.
 ચતુરાર્ધ=હાપણ.
 ગળી=એકજાતનો કા
 જો રંગ.
 ભેખું=મળખું.
 પારદર્શક=જેમાંથીઆ
 રપાર જોવાય તે.
 ગળીઝેર=કાળા.
 કુંડાળાં=ચક્રડાં.
 બક્ષ=શિકાર.
 આમળા=વળ.
 સીપ=છીપાણી.
 નકશી=કારીગરી
 કોદેલી=સજેલી.
 પાઠ ૬૭ મો.
 વર્ણન=ખ્યાન.
 રમણિય=ખુશ લાગે
 એવી ખુશનુમા.
 ગેંડી=નાની બેસના

જેવું જાનવરથાપછે.
 પૂણ્યથા=ધર્મીઆ.
 પ્રખ્યાત=નામીઆ.
 ખાગ=મોટો ખગીઆ.
 ધર્મથાળા=પરદેશીઆ.
 ને ઝંતરવાનોમુકામ.
 માંડવી=રવેશ.
 મહારાજ=મોટા રાજા
 બેડોળ=ઘાટ વગરનું.
 વેપારી=રોજગાર કરે
 નારા; રોજગારી.
 ખૂડાડે=કુખાવે.
 તોપિખાનું=તોપો રા-
 ખવાનું ડોકાણું.
 સાહુકાર=પૈસાવાળો
 આખરદાર ગ્રહસ્થ.
 પાઠ ૬૮ મો.
 બદ્ર=બદ્રકાળી માતા
 ઉપરનું મકાન,
 મોદોખાનું=સીધું સા-
 માન વેચવાની ડુ-
 કાન.
 ધીકાંટો=જથાબંધ ધી
 વેચવાનું ડોકાણું.
 તમામ=ખાબકુજ.
 પૂર્વજે=પિત્ર.

કાંપ=છાવણી.
 સાહેબલોક=ગોરાલોક.
 લસ્કર=ફૈજ; સૈન્યા.
 હવેલી=ઊંચી ખાંધ.
 છીનું ધર.
 અસ્વારી=સ્વારી: હા
 થીઉપરનોવરઘોડો.
 પાઠ ૬૯ મો.
 મરણ=સૂરજ.
 ઝગઝગે=તેજ કરે.
 બે=એક જાતનું મો.
 કું મચ્છ,જેને લોકો
 મગરમચ્છકહેછે તે
 જળચર=પાણીમાં રે-
 હેનારું.
 ચરખી = જનાવરના
 ચામડાના પાતળા
 પડમાંથી જે ચીકણી
 વસ્તુ નીકળે છે તે.
 વનસ્પતિ=લીલિતરી.
 ગુજરાન=ગુજારો.
 નિર્મળ=ચોખ્ખું; શ્વાક
 ગરમી=તાપ.
 પુષ્કળ=બહુ [મ
 સિખર=ટોચ;ઉપલીબા
 જવલ્લે=ઘેઘિવખત.

બાલી=બાણ.
લિપી=ભાષા.
ગોરા=સફેદ; ઉજળા.
આછા=થોડા.
માંજરી=ભુરો ડોળાની
પ્રિસ્તી=ધશુ પ્રિસ્તને
માનવું તે.

પાઠ ૭૦ મો.

પરોપકાર=પર કલ્યાણ
અબણ=વગર બહોલ
દરકાર=પરવા, જરૂર.
રણવા=પેદા કરેવા.
બરદાસ=આલાસ.
સાન=સમજણ અફલ
પાડોશ=પાસેનું ઘર.
ધંધિલાગીશ=રોજગા-
રે વળગીશ.
દેવું=કરજ; રૂબ.
સ્થાપના=મંડાણ.
વખાણ=તારીફ.

પાઠ ૭૧ મો.

સ્વધર્મી=પોતાનાધર્મ
ભુંડું=ખરાબ [નો.]

ભાંડે=ખરાબ બોલે.
ખુલ્લું=ઉઘાડું; સારું.
સદગુણી=સદાચરણ
જાયક=ઘટારત.
આસામી=માણસ.
પ્રિતી=હેત; પ્યાર.
આત્તા=હુકમ; રજા.
પ્રસન્ન=ખુશ; મગન
વેરી=દુશ્મન; શત્રુ.

કલ્યાણ=સારું; રૂઠું.
દેશી=વતની; પોતાના
દેશનો.

પાઠ ૭૨ મો.

દ્રષ્ટાંત=દાખલો.
કૌતુક=અકલ્પનાત
વળતા પાંડાંનું ઝાડ.
મોગરો=એક જાતનું
ખુશબોદાર ફુલ.
વાવ્યાથી=રોપ્યાથી.
બેટા=દીકરા.
અગત્ય=જરૂર
મારફી=મારનાર પનું
મીઠાસ-ભલાઈ; નજીક
ભલવો=વીસરવી.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૭).

અતે=છેલ્લે; આપરે
પાઠ ૭૩ મો.

બહુભુંડું=સારું નહીં.
આશ=આશા.
વદન=નમસ્કાર નમવું.
નિદક=ચગલીખોર.
સાલસ=સારો નત્ર.
પડછંદો=પડઘો આળો
પડઝાવો.

માનવી=માણસ.
કદાપી=કોઈ વખત.
લેશ=જરા.
પ્યાર=હેત; ચાહના.
પ્યાર=અદાવત; વેર.
દોષ=દ પકો.
ચઠાવીએ=દષ્ટએ.
સુણો=સાંભળો.
નંદો=અદબોઈ કરો.
ખંધુ=લુચ્ચું.
ગંડુ=ગોળ.
વદ=બોલે.

જન=માણસ સખસ.
તુર્ત=તરત; ઝટ.

લેખોમાં પ્યાર મેળવનારા મોગરાનાં બીજેવા (બીજા) હતા

નથી ફલ જેવા) માણસના મીઠા બોલ, તેમજ આરમ્ભવનારા કૌવચના બી જેવા (બી હોતા નથી ફાફડા જેવા) કેન્ જરા ડીલે લગાડીએ તો ખજવાળ આવે ને લાલ ચકામાં પડી રહે તેવા કડવા બોલ કહીએ; મોગરાની કલમ કાપીને વાવેહાયતો તેમાંથી કૌવચ નહીં, તેમજ કૌવચ વાવી હાયતો તેમાંથી મોગરો ઉગશે એવી જરાએ આચારાખવી નહીં (એટલે કોઈનું બુંદું કરીશું તો તે ભલું કરશે એવી આશા થોડી); તે માટે એકવાર આપણે વિષેકથી વિચારી જુઓ, કે જેવાં બી વાવીએ તેવાં જ ઝાડ ઉગેછે. લોકોની પ્રીતિ કે આરમ્ભવવા એનોઈલાજ આપણા હાથમાં છે, તે માટે દલપતરામ કવિ કેહેછે કે (કુનિ-આના લોકને તેટલા સારૂ ઠપકો ન દેવા. (૧).

નમસ્કારનો શબ્દ કહીને નમસ્કારનો શબ્દ સાંભળો ને ને તમે કદી કોઈની નિંદાકરો તો તમે ચુગલીખોર કેહેવાઓ; સભ્યતાનો શબ્દ કહીને સભ્યતાનો સાંભળો. હુસ્નો કહ્યાથી તે તમને હુસ્નો કેહે; ઓખ્ખો શબ્દ કહીને ઓખ્ખો શબ્દસાંભળો ગોળે કહ્યાથી તે તમને પાછો ગોળે કેહે; માટે માણસો એક બીજામાં જેવા સામસામા શબ્દ બોલે, તેવાજ તુરત તેનો પડ્યા પડે, (એટલે) સામો માણસ પણ તેવુંજ બોલે. (૨).

પાઠ ૭૪ મો.

લક્ષ=ધ્યાન.

ઓલાદ=વંશ; કુળ.

મિનારો=એક જાતની

ગોળ ઊંચો પોલી છો-

થી બાંધેલી ધમારત

પકો=ખરો; સાચિત.

નાનપણુ=અનપણુ.

ઉછરેલો=મોટો થયેલો.

અવસ્થા=હાલ; હવાલ

પેઠતો=ખમતો; સહેલો.

હોશિયારી=ખરેદા-

રી; ચાલાકી.

જોમ=દાવ; તાલ.

દરબજો=પદવીએ; જગે

હકુમત=સત્તા; હાકમી.

ખુબ સુરત=રૂપવંતો.

મૂળ=કાસગ; નખોદ.

મહા કાળેચર=મોટી

કાગકા માતા.

કુતખ મિનાર=કુતખુદી

નક્ષે મિનારો.

પાઠ ૭૫ મો.

દર=પકો; અચિત.

બંડ=હુલડ; બળવો.
બદલાલ=બરામચાલ
બખેડો=હુલડડ.
અમલ=સત્તા; અખ-
તાર.

આધીન=તાબે; વશ.
દમ=હોસ; રામ.
રામ=દમ; જોર.
ચી=બહરી; બાયડી.
રક્ષણ=સંભાળ; બાલાસ
બેગમ=બાદશા કે ન-
વાબની ધણિઆણી.
રાજ કાજ=રાજનું
કામ કાજ.

આડોઆંક=ખેલદ.
ધનસાફ=ફેસલો.
અમીરો=મોટા માણસ
સંકટ=દુઃખ; આપદા.

પાઠ ૭૬ મો.
પુસ્તકો=ચોપડીઓ.
લખામણી=લખાઈ.
ફકીરી=ફકીરના જેવી
ખોટ=ચૂક; ભૂલ.
ફેફાર=સુધારો; બદ-
લવું તે.
અક્ષર=હરફ; દસ્કત.

મૂળથી=પેહેલાંથી.
દુભાવાય=દુખાવાય.
ફેરબા=બદલ્યા.
વજર=પ્રધાન; દીવાન
એક=સાથે; ભેગા.
ફેરબો=મુકરે કર્યો.
સત્તા=અખતાર.
ખુમાટ=પોકાર; સોર.
ઓલવી=મટાડી.

પાઠ ૭૭ મો.

એલચો=વકીલ.
સન્માન=માન; આખર
વિસામો = આરામ;
વિઆમ.

દાવો=હક.
ખૂંચો=છીનવી.
આશરો=છાયાં; કુમક.
કવિ=વિતાળનાવનાર
અશીલ=નરમ; સાલસ
ગણકારે=પતકરે.
નિર્દયપણે=ધાતકીપણે
ગરદન માર્યા=ઠારે કર્યા
નીવડે=નીકળે.

અણખનાવ=ખેખનાવ
પાઠ ૭૮ મો.
ભાગ=કમખતી.

સલહ=વિચાર; મત.
ઊંધી=ઉલટી.
બંભર્યો=કાન ભરીને,
શીખચો.
એશ આરામ=મોજ-
શોખ.

ઉદાસ=દલગીર.
નાદાન=અણસમજી.
મતિ=વિચાર; બુદ્ધિ.
દિવાન=પ્રધાન.
દગો ફટકો=છળભેદ.
હોશ=ગાતરે, રામ.
છીનવી=ખૂંચો.

પાઠ ૭૯ મો.

સહવાસ=પરીચય.
બળવો=હુલડ; ડંગો.
અધિકારે=દરજ્જો.
અમીરો=મોટા માણ-
સના; ઊંચા.
ખાનદાન=ઊંચું કુળ.
વારામાં=વખતમાં.
ફતેહ=ઝીતણી; ઝીત.
કદો=હરડતો.
શિક્ષા=સભ.
દમાણુ = રેહેમ નજર
વાળા.

કોમળ=કુમળા; નાનૂક
અપરાધ=ગુનો; વાંક.
બુદ્ધિમાન=અક્ષલવંત
આંખો=દરવાજો.

કુંવર=રાજાનો છોકરો.
પાઠ ૮૦ મો.

કૃપાત્ર=નહારો છોકરો.
અણુઘટતું=નાલાયક.
તકશીર=વાંક અપરાધ
પરાભ્ય=હાર.

કિંતુર=દોષ કરનારો.
ગુનેહગારો=અપરાધી
જનસ્તી=વધારે ક્ષણ.

પચાત્રી=દયાત્રી.

ધોરી=શરીઆમ.

કેવળ=બીજાકલતદન.

કુંડા=ધીમા; ટાઢા.

ગડઅડ=તોફાન.

મટાડાનિ=દૂર કર્તનિ.

આડ=હદ; સીમ.

સમાચાર=અચર.

વચગાળે=મધ્યભાગે

પાઠ ૮૧ મો.

દ્રવ્ય=પૈસો; ધન.

અવરે=હીરામાણિક વ-
ગરે.

દરશન=દેખવું, આંખી
ખેસુમાર=ધણીજી.
ખોટ=જુઠ્ઠી, બનાવટ-
ની.

ગૂણો=ગુણપાટની કો-
થળી.

મદદ=કૃમક.

નિભાવ=ગુજરો.

પાઠ ૮૨ મો.

વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો

આપી દગો દેનાર

કાળજી=હૈઝો, હૃદય.

બુંડામ=ખૂરાસ, વેર.

ઉમરાવો=અમીરો.

નિશ્ચય=નક્કી; ઠરાવ

અતિથે=ધણો; બહુ.

ભરોસો=વિશ્વાસ.

વેલેમ=શક; સંદેહ.

ઉલટો=સામો.

સાન=સારત.

પાઠ ૮૩ મો.

ચઢિઆતો=ચહડતો;

સારો.

લેખુ=હિસાબ; ગણતી

ગ્રેટખિટન=અંગ્રેજી લો

કાનો દેશ (ઇંગ્લાંડ).

સ્કોટલંડ, ને વેલ્સ
મળીને થયલો.)

ડાંગર=ભાત.

નીપળે=પકિ; પેદાથાય

વચ્ચોવચ્ચ=ખરાખર વ

ચમાં વચગાળે.

સુરંગ=નેહેર.

આવજન=આવવુંજવું

નાદાન=પ્રખ્યાત; કી-

ર્તિવંત; નામીઓ.

દર=હર; અકેક.

વસ્તી=વાસો, મુકામ.

પાઠ ૮૪ મો.

માહારાણીજી = મોટા

રાણી સાહેબ.

અચળ=જે અસેતહી

તે; હમશાં કાયમ.

કરણુ=દયા.

કુશળ=તાજગીખુશાલ

વિધિવિધ=તરેહતરેહ.

સંહાર=નાશ; ઘાણ.

હામ=હિમ્મત.

વિજ્યાકુંવરી = વધારે

જશવાળી છોકરી

અખરવેલ=મરે નહી

એવા વેલો.

કૃપાનાય=દયા રાખ-
નાર ધણી.
અમંડ=ખાંડો નહીં
તે; આખો.
સોહાગ=શોભાગ શ-
ણગાર.
પરિવાર=કર્ણાણી વંશ
દીપાડવો=શોભાવંતો.
સમાજ=મંડળી સભા
અકળ=ફાકટ; મિથ્યા
વડી=મોટી.
કૃપા=એહેરખાની.
હેકું=દિલ, મન; હૈયું.
હપ=હરખ; ખુશી.
કલ્યાણ=સાર; રૂકું.

દિનદિન=દાહાડેદાહાડે
ચઢતીકળા=આખાદા-
ની; આખાદી.
સંહારજો=નાશકરજો.
ફુજ=પાપી; ખની.
વિજય=વધારે જય.
જગપતિપણું = કુનિ-
યાનું ઉપરો પણું.
અખુટ=ખુટે નહીં તે
ટલી, ધણીજ.
સમય=વખત; પેળા
સહાય=મદદ.
કષ્ટ=કુખ; સંકટ.
કૃપાનિધી=દયાનો ભં-
ડાર.

ઉપજ્યો=થયો.
અથાગ=જેનો યાગ
નહી; ધણીજ.
જગ=જગત; પૃથ્વી.
ખાય=ધનસાફ.
સુજય=સારોજયકીર્તિ
જનમજો=પયરાજો.
ગુણીજન=ગુણ વાળો
દયાવંત=દયા વાળો.
દિસેછે=દેખાયછે.
રાજસમાજ=રાજ મં-
ડળી; રાજસભા.
રક્ષા=રક્ષણ; સંભાળ.
જયજયકાર=જયજય
નીવાણી; રૂતેહરૂતે.

(કવિતાની સમજૂતિ.) (૮).

હે પ્રભુ! હમે એટલું માગીએ છીએ કે, મોટી દયાણુ વિક-
ટોરિઆ રાણી ધણાં વર્ષ જીવે; તમો કરુણા કરીને એટલું
આપો કે હમારા દિલમાં પૂરો હરખ પામીએ (વિકટોરિઆ
ધણાં વર્ષ જીવે). (૧).

સદાકાળ એની હકુમત હમારા પર રાખજો. અને દયા
લાવી એનું રક્ષણ કરી કલ્યાણ કરજો; દાહાડે દાહાડે એની
આખાદાની થપન દોલત વધજો; જેથી કરીને એ ધણી કીર્તિ
પામે (વિકટોરિઆ) (૨).

એના સધળા દુશ્મનોનો ધાણુ વાળજો, પાપી માણસના

એહેનત ફોકટ જાને; એ વધારે જશવાળી કુંવરીનો વધારે જશ વધારજો. જે કે દુનિઆનું ઉપરી પાણું ચલાવવા જોગ છે. (વિકટોરિઆ). (૩).

પ્રભુ તું ખુટે નહીં તેટલી દોલત એને આપજે, ને સઘળા વખતે એની મદદમાં રહેજે; હે દયાના બેડાર ધધર એના સઘળા દુઃખ કાઢાડી નાંખજે; કે જેની કીર્તિ જગતમાં ઘણી થાય. (વિકટોરિઆ). (૪).

એના રાજમાં માણસ સુખી થયા. સદાકાળ એનો શાભાગ આપ્યો રહેજો (ખાંડત થતો નહીં); જેથી કરીને જીલમના દુઃખ દુર થયાં, ને મનમાં અથાગ હરખ ઉપજ્યો. (વિકટોરિઆ). ૫
આખી પૃથ્વીપર સદાકાળ એ કાયમ રહેજો. એનો ઇનસાફ સદા વાજબીજ છે; એનો સારો જશ જગત મધ્યે પથરાજો, કે જે ગુણવાન માણસ પુસ્તકમાં લખી જાય. (વિકટોરિઆ). (૬.)

જેના સદગુણ રાજનું મંડળ. દયા ભરેલું મત્રાનું દેખાવડું જણાય છે; એને ચિત્તે યોગણી હિમ્મત વધજો, ને માહારાજ (ધધર) એનું સાંરે રક્ષણ કરો. (વિકટોરિઆ). (૭).

જેનો નાગ નહીંજ થાય એવા જેમ વેલો વધે, તેમ એનો પરિવાર વધજો; દલપતરામ કવિ કેહે સઘળા સારા માણસો, ખોલો એકવાર વિકટોરિઆ રાણીની જે, જે, જે. (વિકટોરિઆ). (૮.)

ખાંડ ૮૫ મો.
કુટડાઈ=શાભા.
ટાપટીપ=તાલ મેલથી
શણગારવું તે.
જંમલી=એવકુંદ; મૂર્ખ.
અસાન=વગરે કેળવા

યલા; ભાળા.
હેસેહેસે=ઉમંગથી.
ડોળ=ચેહેરો; ભપકો
જન્મથીજ= અવતરે
તારથીજ.
ઓખડા=ઓડા.

ડાંમ=ધમ ધગતા લો-
દાનો ઉનો અપકો.
ખાંડ ૮૬ મો.
શિકલ=મોંતે ચેહેરો
નામાંકિત=તામીઓ.
કદરે પાં=એડોળ.

કસર=ખામી.
 વેહ=કાણું; ઢિદ્ર.
 ચીબું=એકલું; ચપટું.
 રૂપાણું=દેખાવડું.
 ખૂંડ=કાનની લાલી ઉ
 પરનો વચગાળોનો
 ભાગ.
 વજન=ભાર; બોમ્બો.
 દુઃખી=હેરાન; કાવર.
 પાઠ ૮૭ મો.
 કરોડ=ગરડાની વચ-
 માનું હાડકું.
 પાંસળીઓ=પાસા ત
 રફની હાડકીઓ.
 દરદ=દુઃખાવો; કળતર
 સણકા=ચસકા.
 હડપચી=દાઢી આગ-
 બની જગો.
 મિશ=કાળજી.
 ટપકા=હુંદણાં.
 નીચ વણું=હલકીત-
 ત; હલકા લોક.
 વેદના=દુઃખ; આપદા.
 ખોટ=તંગાસ; તોટો.
 મેખો=રેખો.
 પાઠ ૮૮ મો.

ઓધડીઝી=ચાર ધડો-
 ની વખત.
 ગ્રહસ્થા=મોટા માણસ
 આરસ પાહાણુ=આ-
 રસનો પરચર.
 માનતા=આધા; આ-
 કીન; નીમ.
 સિંહાસન=ગાદી; (સિં
 હનું આસન.)
 દેવલ=દેરું; મંદીર.
 સૈકો=સેંકડો.
 સંતમિ=ચાંબણી.
 સંજાર=પરચર ઠાંકના
 રા કડીઆ.
 દાંતા=ગુજરાતની ઉ-
 તરે એક ગામડું.
 રાણુ=રાજ.
 જનવાણુ=જનવાવાસી.
 મિટ=નજરાણું.
 કર=વેરો.
 પાળિઆ=કારણ; કાર.
 આણુ=ગુજરાતની ઉ
 તરે એક પર્વતડું.
 પાઠ ૮૯ મો.
 જ્વાળા=જળતા; આગ
 કમાણી=રણતર કમાઈ

દશાંશ=દસમો ભાગ.
 નગરશેક=શેહેરનો શે-
 હીઓ.
 ગુમાસ્તા=વાણીતર.
 ગારસાખ=ગારણાસા
 થેનું ચોખડું.
 લેખ=દસ્તાવેજ.
 દર શાલ=હર વરસ.
 અર્પણુ=આપવું; ચડા
 વડું.
 જળપર=જળપરો પવત
 જળપર=જળપરા.
 ચઢાવ=ચઢાવો ઢોળાવ.
 જ્વાળામુખી=જળતા-
 માંનો પર્વત.
 પાઠ ૯૦ મો.
 માયાણુ=દયાણ.
 ભાઈબંધી=દોસ્તી.
 ભાઈબંધ=દોસ્તદાર.
 વાંક=તકસીર; ગુનો
 વેત=મીઠસ.
 નમીએ=વાંકા વળીએ
 હલાજ=ઉપાય.
 આપસ્વાધી=પોતાની
 મતલબતા; ગરજ ઉ-
 પરવા=દરકાર; જરૂર

સોખતી=સાથો.
 પરગજુ=પરકલ્યાણી.
 દયાળુ=માયાળુ.
 ગોઠીઆ=મસતતીયા.
 મોટા=ઉદાર; સખી.
 દોષ=અપરાધ; પાપ.
 પાઠ ૯૧ મો.
 રમુજી=ગમતપડેએવી.
 અડખડાટ=અવાજ.
 ખીનાં=ખીધાં.
 હિમ્મત=છાતી.
 છાજલી=છખડી.
 ભચડાઈ=દયાઈ, ક
 ચડાઈ.
 ઘાટ=આકાર, ડોળ.
 ચતુરાઈ=ડાહાપણ.
 ફસાઈ=કબજ આવી
 ધારતી=ખીક; ડર.
 પાઠ ૯૨ મો.
 બોજનક્રિયા=જંખાની
 તરેહ-રીત.
 સાહેબલોક=અગ્રજ.
 લોક; ગોરાલોક.
 તરેહ=રીત; યુક્તિ.
 અણીદાર=અણીવાળી
 અવગડ=અડચણ-

નરમ=પાણી જેવો.
 પેલા=આપદા. (ક.
 ધરધણી=ધરનોમાલિ
 ફાવતું=હીક પડતું.
 ટગરટગર=એકીનજરે
 કકડીને=ધણીસખત.
 પેસ=ભડકું.
 ધુણાળ્યું=હલાળ્યું.
 ગટગટાવી=ઠાંસી; પી.
 તરેહવાર=અજામ.
 પાઠ ૯૩ મો.
 ચોરસ=ચોખંડા.
 પરીણા=પરદેશી ઉ-
 તરેલો તે.
 મેજ=ટેબલ.
 ફાડીને=ચોરીને.
 ઠાતવી=ખાલવી.
 ખુમચા=મોટી થાળી
 જેવું છાછૂંવાસણ.
 કાપો=ઉકાળો.
 મોળી=ગળપણવગરની
 મુરંમ=મુગંધ; વાસ.
 પાઠ ૯૪ મો.
 સંધ=જાતજાનારટોળ.
 ટુંક=શિખર; ટોચ.
 રણિઆમણા=શોભા-

વંતે; સારો.
 મોકળો=પેહિળો.
 આનંદ=હરખ; સંતોષ.
 ઘાટ=આવારો; આરો.
 પિસામા=વિશ્રામલેવા
 નાં ઠેકાણાં.
 વગડો=રાન; જંગલ.
 નામીચા=પ્રખ્યાત.
 ધનવાન=પૈસાદાર.
 શિલાલેખ=પથર પર
 કોતરેલો દસ્તાવેજ.
 હરસાલ=વરસાવરસ.
 ઉચકો=ઉધડાપ ઠે-
 રવેલી રકમ.
 પુનરા=પુનરુત્થાન.
 રાતવાસો=રાતનો મૂ-
 કામ; રાતનો પાડાવ.
 ઠાકોર=રાજ; રાણો.
 સદાવ્રત=ધર્માદાસીધું
 સામાન આપવાનું
 મોદીઆનું.
 મરફી=મરવાનો રોળ.
 પાઠ ૯૪ મો.
 ભુમધ્ય=જમીનની વ-
 ચમાં આવેલો.
 રેતાળ=રેતીવાળી.

રણ=રેતીનું મેદાન.
વાયરો=વવન; વા.
જવલ્લે=કોઈ વખત.
ઝાડપાન=ઝાડપાલો.
વાડી=ઝાડપાન વાળી
જગો.

પાઠ ૯૬ મો.

સારે=પૂરી પાડે.

સાલ=વરસ.

પૂલ=રેલ.

કાંપ=કચરો.

શામળા=કાળા.

સીધી=હપ્તી.

કદરૂપા=અદશીકલના

નિમકહલાલ=આધેલા

અનનો ઉપકર.

કરનારો.

કેપ=ભુશીર.

હિંસારા=હત્યાકરનાર

ઝોળેઝોળાં=ટોળેટોળાં.

ખૂની=ધાતકી;નિર્દય.

પાઠ ૯૭ મો.

પિતા=પાપ; તાત.

શેતા=ચાકરી;અરદાશ

છડો=એકલો.

છોટો=નાનો.

પાળીપોષી=અવડાવી

પીવડાવી.

આભાર=ઉપકારપાડ.

અંતર=દિલ; મન.

ભિદ=સમજણ;કારણ

કોટીકોટી=ધણી ધણી.

કાયા=શરીર દેહ.

છત=ઠાંકણ.

પ્યાર=હેત; ચાહના.

અત્યંત=ધણી;ખૂબ.

પાછુ=નહારે; કપૂત.

વડા=મોટા.

રાંક=ગરીબ; અનાથ.

સ્નેહ=હેત; પ્યાર.

દેહ=શરીર; કાયા.

(કવિતાની સમજૂતી). (૯).

જ્યારે હું એક નાદાન નાનો છોકરો હતો, ત્યારે પિતાજી તમે મને પાળી પોષીને મોટો કીધો; તે વખતે સારી રીતથી મને ખુશી ને ખુશી રાખતા; હવે એ તમારો પાડ હું કેમ વીસરું (૧).

જે વખતે હું નાનો હતો તે વખતે છાતીએ ચડીતમારી મૂછ ખેંચી. ત્યારે તમે દિલમાં જરાપણ રીસ નોહોતી આણું; જે મેં મોહોડે કહ્યું તે બધી વાતની હાહા કહી; હવે અ તમારો (૨).

મને સારી શીખામણ દઈને મુઘાયો, અને વિદ્યા શીખવાની વિવેકથી વધાર્યો; તેમ મને બધી વાતની સમજણ અ-રાખર આપી, હવે એ તમારો (૩).

તમારી કાયા પર મારે વાસ્તે ઘણું ઘણું દુઃખ વેઠ્યું, મને

છાતીએ દાખીને મારી આસના વાસના કીધી; ને ખરા બા-
વથી મારા ઉપર હેત રાખતા, હવે એ તમારો (૪).

મને જોતા તારે મનમાં ઘણો સંતોષ પામતા, ને જે વસ્તુ
મોહોડે મેં માંગી તે તુરત લાવી આપતા; જે નકારો છોકરો
હોય તેજ એ તમારો ગુણ બુલે, તો હવે એ તમારો (૫).

મારાથી કંઈ ખોટું કામ થાય ને મટા ગુનામાં આબુ તો નાદાન
બાણી શિક્ષા કરવાને બદલે તમે મારાપર દયા લાવતાં; ને પ્રિતીન
ઊતારતાં મારા અંગને કંઈપણ દુઃખ ન દીધું. હવે એ તમારો (૬)

પાઠ ૯૯ મો.
લાવ=લાવા; લાભ.
સજવું=રચવું.
નિરખવું=જોવું.
જગંનાથ= જગતનો
ઘણી; ઈશ્વર.
હયાતી=જીવંદગાની.

સેવના=સેવા; ભક્તિ.
ભાગ્યશાળી=નસીબ-
વાન; નસીબવાળો.
તુચ્છ=હલકો; નીચ.
ટાળી=મટાડી.
જનો=માણસો.
વધ્યે=વચ્ચે; માંહે.

સબ્યા=બનાવ્યા.
નેત્ર=આંખ; લોચન.
નીર=પાણી.
ઉરે=દિલે; હૃદયે.
બાવ=ચાહિના; હેંશ.
પિતુ=પાપ; તાત.
શુભ=સારું, મંગળીક

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૦)

મને બાણાવી ગણાવી નસીબવાન (લાહિર) બનાવ્યો, ને
મારી ખરાબ તોછડી આદત મૂકાવી; જેથી કરી લોકોમાં મારી
આખર ફેલાઈ ગઈ, હવે એ તમારો (૭).

મેં આ સારો (ઉપભોગ) ઓરીઓ લાંબી ને હવે જે બહુ
તેનો આભાર બધો પિતાજી તમારો માનું છું. એ બધા ઉપા-
યો મારા સુખને સારૂ તમે રચ્યા છે, હવે એ તમારો (૮).

તમારી આંખોમાં પ્યારના આંસુ લાવીને મને જોતા. ને
ચોતાના કુલેબ સાથે લગાવીને દાખતા; તે વખતે મોહોડે મીઠા

શબ્દ બોલતા, હવે એ તમારો (૬).

હું આજ સુધી નાદાન બચ્યું ને અજાણ્યો હતો. તેથી તમારો ગુણ મેં મનમાં એકે જાણ્યો નથી; આજ હું હવે જાણીતો (મોટો સમજણો) થયો છું. હવે એ તમારો (૧૦).

જગતનો ધણી જે હથ્થર તે જો મને હયાત રાખે, અને મારી ને તમારી જીવગાની સલામત રહે; તો સાચે બાપે નિરંતર તમારી સેવા કરું, હવે એ તમારો (૧૧).

હાંસથી બણીને આ સારા છંદ ગણી રાખે, તો પિતાની સેવા કરવાને નહારા થશે નહીં; સાંજે જ્ઞાન મેળવીને પછી સારે કામે લાગશે, ને આ સારા છંદ દલપતરામ કવિએ બતાવ્યાં છે. (૧૨).

પાઠ ૯૯ મો.
વેરીઆ=દુશ્મનો.
ધાતકી=નિર્દય; ખૂની.
શિકાર=ભક્ષ.
લાગ=દાય; તક.
બેશુદ્ધ=બાન વગરનો.
ઉડાડી=ફેલાવી.
નીમકહરામી=ઉપકારને બદલે આપકાર કરવો તે.
પાઠ ૧૦૦ મો.
ખોરાક=હંમેશા આવાનો પદાર્થ.
અદેખાઈ=ખાર; ઘર્ષા
નિર્દય=દયા વગરનો.

વાધેજા=સોલંકી.
પાઠ ૧૦૧ મો.
વજીર=પ્રધાન; દીવાન
પાધર=સીધો; પાધરો.
ફૂલ=અધ; તમામ.
કાકુર=લુચ્ચો, આદમી.
મજ્જલ=વાટ, ટપ્પો.
પાટવી=ગાદીનો અધિકારી; મોટો.
પાઠ ૧૦૨ જો
કુરસદ=નવરાત્ર.
ઉગમણ=પૂર્વ દિશા.
ખંડણી=ચોથ; કર.
આવકાર=આદરમાન
ચડાઈ=હુમલો.

સમાપ્તિ=આખર છેડો
સિંહજલ્દિપ=લંકાએટ.
પડતીદશા=નબળો દહાડો; ખેડી.
પાઠ ૧૦૩ જો
નિમકહરામ=ધણીનું અબ આદર્શ તેનું ભુંડું કરે તે.
વિશ્વાસ=બરોસો.
અવિશ્વાસ=ખીનપતી
જ, બરોસો નહીં તે.
ધરડપણ=બુઢાપણ.
કલેશ=કજીઆકુંકાશ.
પંડિતો=વિદ્વાન.
અહંકાર=અભિમાન

બુદ્ધિવાન=અક્ષયવંત.
 આઆદી=અડતી.
 આનપાન=આવુંપીવું;
 ખોરાકી-પોષાકી.
 નીમ=હૃદ; સુમાર.
 સપરમે=સારે ઠાણે.
 ગુલામગીરી=ચાકરડા
 પાણું; દાસપાણું.
 પાઠ ૧૦૪ થો.
 નારા=કસાઈ; મારના.
 માલિક=ધણી. [રા.
 કાચો=નવજો.
 નીવડત=નીકળત.
 રંડીઆજી=ચેર્યાનો સં
 ધ કરવા તે; છીનાણું
 મોજશોખ=ચેનઆજી
 લપટાઈ=વીટલાઈ; કુ-
 સાઈ.
 સમાવતાં=નરમપાડતાં
 રીઆવીને=દુઃખ દધને
 નીર્દયપણે=ધાતકીપણે.
 કારભાર=મુખ્ય કામ-
 કાજ.
 સંતોષ=આનંદ, હરખ.
 વગના=તરફેણના.
 નસંતાન=સત્યાનાસ;

નખોદ.
 પાઠ ૧૦૫ મો.
 રંગમેલિલ=રંગતાનકર-
 વાનો મેટો મેલિલ.
 દેવડી=મથક; મકાન.
 ઝોલાદ=વંશ; કુળ.
 દુવાઈ=આણ.
 નીતિ=રીતસર ચાલ-
 વાનું ધારણ.
 ગડગડ=તોકાન.
 બંદોખરત=ગોઠવણ.
 પાઠ ૧૦૬ ઠો.
 સુમેદાર=સગદાર; પલ-
 ઠાણનો ઉપરો.
 કાયમ=આહાલ.
 મેળાપ=મુલાકાત.
 ભાગભેગે=એકાએક.
 કાવતરૂ=દગો.
 એચિંતો=એકાએક.
 બનાવ=હકીકત.
 પાઠ ૧૦૭ મો.
 ગોળાર્ધ=અડધો ગોળ.
 વાહાણવટી=નૈકા શા-
 સ્ત્રના જાણનારો.
 સમઘાત=સરખો.
 શુમારે=આસરે.

વળગીને=આગ્રીને.
 કડકા=ભાગ.
 ખખરદાર=હોંશિયાર.
 ખરેખાત=સાચેસાચ
 ઢગલે ઢગલા=ધણુંજ.
 નીપજ=પાક; પેદાશ.
 પાઠ ૧૦૮ મો.
 અન્નાની=અણસમજી
 ભિખા; વગરશીખેલા
 ભૂત=પીશાચ.
 ઝોડકપાટ=સપડાવું.
 નજર=કુદ્રિષ્ટિ.
 પ્રકાર=રીત; તરેહ.
 સમજી=દાના સમજ-
 ણા; વિચારવંત.
 કરડી=આકડી.
 ગંધ=ખરાબ વાસ.
 ધગધગતા=ઉના ઉના.
 અંગારા=દેવતાના સ-
 ણગેલા કોયલા.
 પાઠ ૧૦૯ મો.
 પ્રયોગ=કરી જોવું; અ-
 જમાસ કરવી તે.
 મંછા=મંછા.
 શંકા=વેદેમ.
 ઓસ=કીકીઆરી.

લગડી=ઢળકી.
 યડકાપો=આજો.
 કસર=આમી.
 પરસેવા=પસીનો.
 શુકિતઅંધ=તદબીરની
 સાથે; હીકમતથી.
 અખરદારી=હોંશીયારી
 ચોકશી=ખારીકતપાસ
 ડાકણુ=ચૂલ.
 પાઠ ૧૧૦ મો.
 વંત્રી=ડાકણુ; ચૂલ.

આણુ=કુવાઈ.
 રોણુ=તોફાન.
 બાવસાર=જૈન ધર્મ
 પાળનાર હિંદુલોક.
 મધરાત=વચલી રાત
 ચાંદરાણું = ચંદ્રમાનું
 અજવાળું.
 ધૂજવા=કાંપવા; થર-
 થરવા, ખીલીવા.
 હામ=હિમત; છાતી.
 ચોકીવાળા=પોહરેદાર;

ચોકશી કરનારા.
 ડામચિઓ=માચડો.
 સ્વામી=ગુરુ; ઉપદેશી.
 શૌર બકોર=અવાજ.
 વિગત=તપસીલ.
 વિખ્યાત=નામીયું.
 મથાણુ=રમશાન.
 ફાસફરસ=હવામાં ખુ-
 હો મૂક્યાથી જલ-
 દી સળગીકે એવા
 એક પદાર્થનું નામ.

(કવિતાની સમગ્રુતી). (૧૧).

પવન આબ્યાથી નેવાં આગળનું નળીજી અસીને હેઠે પડ્યું
 તે જોઈને કુતરે બસવા મંડ્યું. તારે ત્યાં ઘણો હોહાકાર થઈ રહ્યો;
 તારે માહે કોઈ કેહેવા લાગ્યો કે હા મેં ચોરે દંડીતો; પછી એ વિષે
 જાણીતી તપાસ ધણીએ કરે. (પણ તેમાંનું શું!) તો એ પ્રમાણે
 અજો સ્વામી કહેછે કે બાઈ વેહેમની એવી વાત સમજવી.

પાઠ ૧૧૧ મો.
 વશીકરણુ=વશ કરવા-
 નો મંત્ર.
 અપશુકન=અરાખ નિ-
 શાની; અરાખશુકન
 શુકન=ચિન્હ; નિશાની
 યોગળ=પોહું; જૂઠું.
 બપો=ભૂત પીથાચ દા

હાડનાર ટોંગી.
 શીખાઉ=ચેલો.
 ચોટ=ખેલ.
 અજમાતી=વાપરી.
 પાઠ ૧૧૨ મો.
 હરતાળ=એક જાતની
 પીળા રંગની ધાતુ.
 કાળ=મોત.

અડતાં=અડકતાં.
 ખાલ=છાલ; ચામડી.
 ગાણા=ગાયણ; સારંગી
 નરધાંથી ગાયું તે.
 કુડાં=નકારાં; અરાખ.
 આળ=તોહામત.
 અગ્નિ=દેવતા.
 ઝાળ=આંચ.

લખમી=પૈસો.
વાસીકું=કચરો; પુંખો.
તાજ=મજા; રમુજ.

છધુંદર=ચેણ.
છીંકુ=વાડકે ખેતરમાં
જવાનો રસ્તો.

છૂટ=જગો; ખારી.
કુંસ=સરાક.
થોખ=પાર; છેડો.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૨).

અજમાં જેમ કાચો (માર્ચા વિનાનો) પારો ખાવો તેવું ચોરીનું ધન છે; કાચો હરતાલ ખાવી તેવો ચોરીનો માલ છે. (૧) માથા ઉપર જેમ માંત ભજે છે તેવો ચોરીનો માલ છે; કૌવચ લાગેથી ખાલ ઉપડે (ચેળ આવે) તેવો ચોરીનો માલ છે. (૨) ગાયન ગાતાં કે સાંભળતાં હોય ત્યાં આવ્યાને કોઈ નકારા શબ્દ બોલે તેવો ચોરીનો માલ છે. (૩) દેવતાની કેવી ઉની ગ્રાજ લાગે છે તેવો ચોરીનો માલ છે; કોઈ સખસ જીવતી માખ્ય ગળે (તે પેટમાં રહે નહીં) તેમજ ચોરીનો પૈસો કોઈને પચે નહીં. (૪) આખા કોળાનું શાક નહીં થાય (મોળેલા કોળાના શાકમાં આખું કોળું ભલયથી જાય નહીં) તેમ કચરો વાળતાં ભૂતમાં સાંમેલું કાઢાડી નખાય નહીં; અને જો કાઢાડી નાંખીએ તો જોવા જેવો તમાશો થાય તેવો ચોરીનો માલ છે. (૫) સાપ છધુંદરને મ્હોડામાં ધાલે છે. હવે જો તે ગળી જાય છે તો સાપ મરી જાય છે, ન જો સાપ તેને છોડી દે છે તો આંધળો થાય છે તેવો ચોરીનો માલ છે. (એટલે એ માલ રાખે તો પણ દુઃખ ને પીગળને આપે તો પણ દુઃખ થાય છે). (૬) છીંકુ એટલે જવા આવવાનો રસ્તો માળી મોટો રાખે અથવા જવા આવવાની છૂટ રાખે તો બકડું કાઢાડતાં ઊંટ પેસે (કરવા જાય કંઈ પાકું તો યંઈ જાય કંઈ વાંકું), સરાક કાઢાડતાં કંઈ મોટો ખીલો પેસી જાય (સાત સાંધે તો તેર તૂટે, તેવો ચોરીનો માલ છે. (૭) ચોરીનો માલ કંઈ રાતદાહોડો છાનો રહે નહીં. તેની વાત તો વા લઈ જાય; જેમ પિલાડી મોભામોભ

ઉતરી જાય, તેમ અટકાવ કરતાં તેનો પાર આવે નહીં. (૮).

પાઠ ૧૧૩ મો.
પ્રસિદ્ધ=નામીયા.
ધામ=જગા; ડુંકાણું.
રચના=શૈલી.
ઢાળીઆં=ઢળતાં છા-
પરાંની અડાળી.
ગૌશાળા=ગાય બાંધ-
વાના ડુંકાણું.
રસોડું=રાંધણી.
નગારઆનું=નગારા
વગાડવાની જગો.
નોખતઆનું.
ચોકચી=ચોડા પરચર.
પાઠ ૧૧૪ મો.
સિંહાસન=ગાદી; તખ્ત.
ઝાકઝમાળ=ચળક ચ-
ળક; તેજદારદેખાવું
છપર ખાટ=છપર
પલંગ.
શણગાર=લગડાં ધરે-
ણાં વગેરે ભૂષણ.
માણિકદારી=આસોસુ-
દ પુનેમનો દિવસ.
તલપૂર=જરાક.

ખરીદી=વેહારત.
પાઠ ૧૧૫ મો
અંગે=તામે; હવાલે.
સારેછે=પુરી પાડે છે.
આર=આવારા; ધાટ.
કમળ=એકજનતના પૂ-
લ તળાવમાં ધાયછે
દેવચાન=દેવનું ડુંકાણું
સાધુ=ખાવો, વેરાગી.
વમુજ=જમે.
દેવચળ=દેવનું ડુંકાણું
ખિઓખીચ=પાસે.
પાઠ ૧૧૬ મો.
હરિપટાલ=દવાઆનું.
દાકતરે=અંગ્રેજી વૈદ.
કળતરે=કુખાવો; દરદ.
કરાર=સુખ; ચેત કિયું.
ઝારવું=કિનાપાણીથી શે
ખળતરો=આગ.
જળો=ખરાળ લેહી
ચૂસી લેનારા લાંબા
જીવડા.
ખપાટીઆ=કામડી.
પાઠ ૧૧૭ મો.

ગંઠાઈ=સંધાઈ; અંધાઈ
ઝોકીલું=જરા કિનું.
ટેમા=ટાંકા.
ધાયત્ર=જખમી.
દરદ=કુખાવો; કળતર.
પાઠ ૧૧૮ મો.
પાસે=ખાજીએ.
ફેકસુ=જોણે કરીને દ-
મ લેવાયછે તે.
હચમચાટ=હાલચાલ
આસોઆસ=દમ પર
દમ સારો.
શેક=દેવતાની ગરમી.
ઉલટી=ઝોકારી.
સરવળ સરવળ=ખવ-
ળ ખવળ.
બૂન=કાફી.
કાવો=ઉકાળો.
પાઠ ૧૧૯ મો.
વિકટ=ભયંકાર.
અનાડી=મૂરખ.
ઝોળેઝોળાં=ટોળેટોળાં.
ટકરે=ચોટ.
જોડાજોડ=સાથેસાથે.

વતની=દેશી.	અમલમાં=અળવવામાં	ણું: સાઈ કામ.
પાઠ ૧૨૦ મો.	પાઠ ૧૨૧ મો.	કલંક=એવ; કુપણ.
પાઠવી=મોટો; ગાદીનો	નિર્મયપણું=એ ધડક-	વહેવાન=કામમાં આ
અધિપતિ.	પણું, કશો ભા નહીતે	ણીન.
કોરટ=દરબાર.	ઉમરાવ=મોટામાણસ	પૂક=પાછળ.
ન્યાયાધીશ=હનસાઈક	આતુર=હૈશીલા.	જૂઠ=જૂઠાણું.
રનારા.	કુરાચરણી = ખરાબ	દાત્રિ=દલગીર થાય.
અદાલત=હનસાઈની	ચાલ ચાલણના.	દાત=સખી, દાતાર.
કચેરી.	દર માયા=પગારમુસારા	નુર=પાણી; તેજ.
ખાતર=શરમ.	વીલો=ઝંખવાણો.	લજબો=શરમાવ્યો.
તરફદારી=તરફેણ.	કારભારી=કરતાદરતા	કવિજન=કવિતાજ્ઞેડ-
ખેલેકલો=છાકેલો.	સમરશ=સુધરશે.	નાર; કવિલોક.
કૂકર્મ=નહારાં કામ.	તંગી=ખરચની વેલા	મકળ=સંપૂર્ણ આખી
ગોઠિઆ=મળતિઆ.	નમે=ગુજરો થાય.	લેશ=જરાએ.
ઠંથો=સાચીત થયો.	ખાહાલ=મુકરર.	કુટ=પાપી.
રેનેહ=મિત્ર.	હિમ્મતવાન=ખાહાકુર	રએ=રડે.
કોધ=રીસ, તામસ.	પાઠ ૧૨૨ મો.	ખાપીકા=ખાપનો.
ખેઅદબી=અસમ્મતા	સપુત=સારો છોકરો.	ખાળે=ડખાવે.
પણું; નાહાયકી.	કપુત=નહારો છોકરો.	આધીન=તાબે; વશ.
ન્યાય=ફેસલો; ચૂકાદો.	છિદ્ર=એવ કાણું.	મરજનદા=આખર અં
લપડાક=જાત.	સવાઈ=અડિઆતા પ	દાળો; ખાર વફર.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૩).

જે પોતાની કમાણીનું ખાચ ને આપથી સરસાઈ (અડિયાતા પણું) કરે; શરીરને રોજ કામમાં આણીને (કસરત કરીને) કુળની એવ ઠાકે, જેના પાછળ દુનિઆનાં લોકો વખાણ કરે, ને જૂઠું

બોલતાં જેનો જીવ ધણો દુખાય; ને સારા સજ્જન આહાર
નરથી જે શરમાવ્યો શરમાય-જેના કવિલોકો વખાણ કરે ને સંપૂ-
ર્ણ બધાએ ગુણ જેનામાં હોય, તે વિષે સામળદાસ કવિ કહે છે
કે હું સાચું કહું છું કે તેને જ લોકો સારો છોકરો કહે છે. (૧).

જેને જરા પણ કુળની આગર (શરમ) નહીં હોય ને પો-
તાના આપથી માયાપુંજ જે કંઈ પેહિઓ હોય તે ખૂબ, દુશ-
મનને નમતો જીવ ને જે પાપી માણસના મોહાડા આંગળ પો-
તાનું દુઃખ રડે પોતાના કુળની એમ ઉઘાડે ને આપનો બોલ ઉઘા-
ડે (દુખાયો); સારા આદર્શને દુઃખ દે ને પોતાની એમ ઉઘાડે-તાને
રહીને વાંકો મુડી ઘાલી અજ ખાય (પસાદ લયા કરે) ને લજ્જત .
આગર કશી ગણે નહી, તેને વારતે સામળદાસ કવિ કહે છે
કે હું સાચું કહું છું કે તે જ નઠારો છોકરો કહેવાય છે. (૨).

પાઠ ૧૨૩ મો.
એકલશૂરો=જાતે આ-
હાર; એજ્જો શૂરો.
ઉદમાત=તોફાન, મસ્તી
લક્ષણ=ગુણ; ટેવ.
મથકરો=ટોળિઓ.
અપળ=હોંશીયાર.
હાવકું=ડાહું, શાણું.
ઉદ્યોગ=મહેનત.
ગેરહાજર=હાજર નહીં

પાઠ ૧૨૪ મો.
નિભાવ=ગુજારો.
પુરંગ=વિચાર, ખ્યાલ

રાંડીરાંડ=વીધવા સ્ત્રી
દળણાં=લોટ દળવાનું
મજૂરીનું કામ.
વેલા=આપદા.
શિક્ષક=શિષ્યવતાર.
ઉમેદ=હોંસ; ઉમેંગ.
ભરણપોષણ=ગુજરાત

પાઠ ૧૨૫ મો.
બાયડો=મરદ, માટીડો
વહાલ=હેત; ખાર.
વાજઆવે=મરીજીવ.
મંચો રહે.
સરદારી=ઉપરીખજી.

ભંગ=ભાંગીના ખવું.
મળતાવડો=હળી જાય
એવા.

પાઠ ૧૨૬ મો.
ભંડાર=ભંપૂર ખજાનો
ખડક=ખરોખો.
ખરાખો=દરિઆના
પાણીમાં ડૂકાયલા મ
જખ્ખત પથરા.
લગભગ=ઘણો ખરો.
પોરી=શરીઆમ.
ગાળીએ=મળા; ક-
રાડી.

कल्या=अष्टकृती ना
 म आयां.
 विस्तार=पथारो.
 पाठ १२७ भो.
 धारण कर्तुं=राज्यं;
 कर्तुं कर्तुं.
 अरीत=अहवाल येन.
 श्रीणी=आरीक.
 भान=मुक्ति; वक्तुं.
 वेरो=कर.
 वहेरवाने = अरीत
 करवाने.
 इय=कान्ति; डोण.
 परगण = तालुका;
 माहात्र.
 पाठ १२८ भो.
 निर्दय=द्या पगरेनो.
 गडयड=तोडान.
 उत्तरडी=उतारी.
 सम्भो=मठी गयो.
 अणवाप्पोर=हल्लड म
 आवनार कीतुरी.
 गोडवल=अंदोअस्त.
 पाठ १२९ भो.
 माहीदश=नयणाहाल
 अवेकुकी=भूमीधि.

आवकार=आदरमान
 स्वतंत्र=आप अस्ति
 आरी.
 वसुध=जमाउधरात.
 धनरेदार=धनरोरा
 अनारा.
 राजकारभार=राज्यं
 कामकाज.
 शाहजो=आदशाह-
 नो छोकरो.
 अरतरङ्ग=नोकरेथीर-
 नद आपवी ते.
 पाठ १३० भो.
 दवापानुं=असिड क-
 रेवानुं ठेकाणुं.
 हमाभपानुं=नाहावा
 नी जग्गा.
 तरपो=लाकडां डिपर
 पाटीआंके आरणां
 आंधी पाणीमां अ-
 लावेछे ते.
 पौत=छोकरानो छो-
 करो.
 धिधरातदार=वसुधअ-
 कर्तुं करनार.
 अणुअनाव=अणुनाव

यदी=तामे रहो.
 राजमिह = राजनी
 निशानी.
 पाठ १३१ भो.
 पुइय=बायडो; मरद.
 अमयवयन = माइ
 नहींअवीक्यालात.
 कापाकाप=अनुनामरेकी
 कोगणीडि=अध्याक.
 गेरअंदोअस्त=अताल.
 अवस्था=हालतदसा.
 पाठ १३२ भो.
 डिपमा=सरआवपुं.
 भूकालो; शाभा.
 राजकाज=राज्यं का-
 मकाज.
 दोगी=अहानामोर.
 अस्तिक=आकीनया-
 जो; परअथरने मा
 न नार.
 नाहक=विनाकारण.
 मुति=स्मरणप्रार्थना
 लोभी=लाजयु.
 आदशाही=राजगादी-
 नो होखो.
 पाठ १३३ भो.

પ્રિસ્તી=વિસવાસી.
 ધંશરત=નિશાની.
 મસળવા=ચોળવા.
 વાયદાસર=ઠેર પેલી મુ
 દત પ્રમાણે.
 અપધડી=હમણાં ને
 હમણાં.
 મધ=મુઠ્ઠા, દરજી.
 ભજન = પરમશ્વરનું
 મનરજી.
 ધુમટો=માયાનો ઢિડો.
 માંપર ખેંચવા તે.
 પાઠ ૧૩૪ મો. (ણ)
 મુસાફરી=રજણ અટ-
 અઠીંગી=અધિકી.
 પિરાણ=દીર્ઘાબી.
 ઠકાઉ=મજબુત.
 ચાપચોપીઆ=તપા-
 સી કામ કરનાર.
 ધાધરો=ચણીઆ ને-
 પું ઝુલવું હુલવું.
 પાઠ ૧૩૫ મો.
 ખેડોળ=કદરૂપી.
 ખેડુંયુ=કડુંગવગરનું
 શામલ=દાખલ.
 આદાવર=ગાબરું.

ખુંધ=દેકો.
 ઉદાસી=દલગીર.
 ડીંગણી=અટકી.
 હૈયું=મન; દિલ.
 દીંગ=અજળ; છક.
 પાઠ ૧૩૬ મો.
 જટા=ચોટજાની પેડે
 ગુંચવાયલા મા-
 થાના બાજ.
 ડાંગ=લાકડી; ડંગોરી.
 થરથરી=ધુણ; કાંપી.
 ખેતરવા=ટીંચા.
 ખેનપણી=સહીયર.
 ઉઝરડા=કાપા; નોહાર.
 ચીસો=ધરેડ.
 પાઠ ૧૩૭ મો.
 દિલારો=ધિરજ.
 સરભરા=સેવા ચાકરી
 લોથ=મુડકુ લાસ.
 કાળ=ધાસકા; ડર.
 વીતેલી=સહન કરેલી.
 થાક=આરામવિશ્વામો
 પાઠ ૧૩૮ મો.
 વિસામો=આરામથાક
 સંકટ=કુ:ખ; વીપત.
 પજવી=કુ:ખ દીધું.

અપરાધ=ગુનો વાંક.
 કોપ=ગુસ્સો.
 દોહિલી=કુ:ખીદેરાન.
 પાઠ ૧૩૯ મો.
 ઉપમેત્રી= ઉપસી
 આપેત્રી.
 અપટી=એક પાસેથી
 ખેંચી.
 બેથી=વ્યાપ્તિપવિદ્યા,
 જાણનાર.
 ફરમાન=આશ્રી ચીજ
 પાસે દેખાય એવું
 કાચનું યંત્ર.
 વખુટા=જીરું.
 ઢાળ=ઢોળાણ; ચઢાવ.
 પાઠ ૧૪૦ મો.
 ટોચ=ઉપલો ભાગ.
 ગાળો=ભાગ.
 નિશ્ચય=નક્કી કરાય.
 અટકળ=કલ્પના.
 સંદેહ=વેલેમ; શક.
 ભાસે=દેખાય; જણાય.
 પાઠ ૧૪૧ મો.
 સાર=મતલબ; તત્ત
 મિભક્તિ=શબ્દની સા
 થે આપેલો સંબંધી

દેખાડનારો પ્રત્યય.
 સંબોધન=સંબંધ રા-
 ખનાર, (આઠમી
 વિભક્તિ.)
 ઇત્યાદી=એ શિવાય
 ખીજ.
 સંબંધ=વલગણ.
 પધારો=આપોજનઓ;
 પાઠ ૧૪૨ મો.
 વિશેષણ=ગુણ તથા
 સંખ્યા બતાવના-
 રો શબ્દ.
 સવાલ=પ્રશ્ન.
 બારે=મોડું.
 ઈનામ=સરપાવ.
 મુકરર=નકી કરેલો.
 પાઠ ૧૪૩ મો.
 ક્રિયાપદ=ક્રિયા, સ્થિ-
 તિ વગેરે બતાવ-
 નાર શબ્દ.
 શક્યભેદ=શકિત બતા-
 વનાર ભેદ.
 સકર્મક=કર્મ સહિત.
 વર્તમાન=ચાલતોકાળ.

અકર્મક=જેમાં કર્મ
 નહીં તે.
 ભુત=ગયો કાળ તે.
 મૂળભેદ=નકીમતાવ-
 નાર ભેદ.
 ભવિષ્ય=આવતો કાળ
 પાઠ ૧૪૪ મો.
 ઉભયાત્યયી=બેશબ્દને
 જોડનારો અવ્યય.
 શબ્દયોગી=શબ્દનેજો-
 ણેડનારો અવ્યય.
 કેવળ પ્રયોગી=હરખ,
 શોક, ગભરાટ વગેરે
 બતાવનાર અવ્યય.
 ક્રિયાવિશેષણ=ક્રિયા પ-
 દનો ગુણ બતાવ-
 નાર શબ્દ.
 અવ્યય=જે શબ્દમાં
 ફેરફાર થતો નથીતે.
 અચરતી=નવાઈ.
 શોક=દલગીરી.
 ઉભરા=જોરસા.
 પાઠ ૧૪૫ મો.
 સંપ=એકદીલ, એકજો

મોઝાર=મોઢે.
 પેહેરણ=પેહેરવાનાં
 લુગડાં.
 અતલ=ધણુંજ; તોલ
 વિનાનું.
 અખલ=નખળા.
 સખળ=જખરા.
 જુથ=જથો; ટોળું.
 મૃટ્ટી=કુનિયાં; પૂઠવી.
 દેહ=શરીર; કાયા.
 મતિ=બુદ્ધિ; વિચાર.
 મુસંપ=સારો સંપ.
 સંપત્તિ=દોલત.
 સાંપડે=મળે; જડે.
 તાંતણા=તાર.
 ઝંડ=જથો.
 એકલ=એખલું; નિ-
 રાધાર.
 નિજ=પોતાની.
 તરકર=ચોર.
 ત્રાસ=ભીક; ડર.
 ધકાવે=ધસડી જાય,
 મેહ=વરસાદ; મેખ.
 પ્રોટી=મોટી.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૧૪).

જ્યારે પૃથ્વી ઉપર લોકોમાં જરાએ સંપ હતો નહીં ત્યારે તેઓ

જંગલમાં રહેતા, અને એક બીજાથી ઘણા ડરતા (૧). તેવારે
 લૂગડાને બદલે ઝાડની છાલ તથા પાંતરો ગુંથીને પહેરતા ને
 જંગલનાં ફળ ફૂલ ખાઈને દાહાડા કાઢાડતા, ને જંગલમાં રહીને
 પોતાની કાયાપર ધણું દુઃખ ભોગવતા. (૨). પછી બ્યારે ઈશ્વરે
 તેમનામાં સંપ કરવાની શ્રદ્ધિ આપી ત્યારે એક બીજાની મહેન-
 તના ફળે તેઓને રહેવાને ધરખાર મળ્યાં. (૩). પછી જેમ જેમ
 સારો સંપ વધતો ગયો, તેમ તમ હરકત દૂર થતી ગઈ, પછી લો-
 કો દુઃખી ન થાય તેને વાસ્તે જોઈએ તેવી ગોડવણના ઉપાયો
 રચ્યા. (૪). એવી રીતે નમળા જિરાવર (ગરીબ ને પૈસાદાર) બધા
 સુખી થયા ને તેઓનાં દુઃખ નાસી ગયાં, માટે જરૂર બાઈઓ
 તે બધું સંપના કારણથીજ છે એમ તમે સમજો. (૫). સઘળાં
 સુખ સંપ વડેજ મળેછે, બ્યાં સંપ નહીં ત્યાં ઉદાસપણું સમજ-
 લું; સંપના યોગે પૈસાની પ્રાપ્તિ થાયછે ને લોકોમાં આશ્ચર્ય મળે
 છે. (૬). એક તાર હોય તે તોડવાની સૌ હિંમત ધરે પણ બ્યા-
 રેબધા તારનો સાથે જ્યો કરી તેની જાડી દોર કરીએ ત્યારે તે
 કોઈ કાપી શકતું નથી. (૭). આપણા કુટુંબમાં સંપ રાખીએ તો
 કુશમન શું કરી શકે? ઝાડ છે તે બધી ઝાડી (ઝાડના જથ્થામાં
 રહેછે, જે એકલું હોય તો ડાળ પાંખડાં ઉડીને કંઈ વારનું બા-
 ગી જાય. (૮). છોકરા પોતાની પાસે પડેલા પથરાને સારે ને
 કાપેછે, તેજ પથરાનો જે કોટ બનાવીએ, તો પછી ચોરની ધા-
 સ્તી રહે નહીં. (૯) બ્યારે વરસાદનો ઉઠાવ થાયછે ત્યારે ધુળને
 ઘોઈને તે ઘસડી જાયછે, પણ જે પછી તે ધુળની મોટી પાળ
 બનાવીએ તો તેનું તળાવ અને (વરસાદનું પાણી ઘેરાઈ રહે).
 (૧૦). માટે હે માણસો તમે સઘળા મળીને સઘળે ઠેકાણે બેસતાં
 ઉઠતાં સંપ સંપ કરી રોહો, કે જેથી દલપતરામ કવિ કહેછે કે

તમારા નસીબમાં હોય તેટલું સુખ દુઃખ તમે જાતે ભોગવો. (૧૧).

પાઠ ૧૪૬ મો.
વેહેવાર=લેવડદેવડ કે
જમવા આવનો
સંબંધ.
કાવતરે=દગો ફટકો.
દામ=પૈસા.
માપ=ભરવા; પરમાંણું
સરત=ખોલી; પરઠાણું
પાઠ ૧૪૭ મો.
બસા=આપડા; પીડા.
ગેરવાજખી=ખોટું.
સંતોષ=આનંદ; હરખ.

ત્યાલ=નસીબદાર;
ગખ્ખર.
અધર્મ=ખોટું
વફર=ભાર; વજન.
જે=જન્ય; યજ્ઞ; ફતેહ.
ખે=ક્ષય; નાશ.
સોદો=માલ મતા.
પાઠ ૧૪૮ મો.
વીર=ખાહાદુરનર; ભઈ
લખાડી=જુઠો; લખાડ
સત્યવાદી=સાચો.
ટેક=નેક; મોટાઈ.

તોલ=ભાર; વફર.
ધીર=ધીરજ; સખુરી.
શુર શીરો=ખાહાદુરનર
વેણુ=વચન; સુકત.
અનાદી=અસલની;
હમણાંની નહી.
લાબકારી=ફાયદાદારક
કાટે=કરડે.
ઉપમાં=સરખાવડું.
લજ્જત=લાજ; આયરે
વારી=વખત.
ઉંચ=મોટો; ઉંચો.

(કવીતાની સમજૂતી). (૧૫).

ટેક વગરના માણસો જેઓ ખોલેલું ફરી જાય તેઓ મહુ વાતો
બકી જાય છે, પણ તેમાંનો એક ખોલ પણ પાળતા નથી; માટે તમે
તેવી ખરાબ આદત નરખો ને જેટલા ખોલ પળાય તેટલાજ
વિચારીને ખોડો. (૧). પોતાનો ખોલેલો ખોલ પાળે તેનો ભાર
વફર વધે. ને જેનો ખોલેલો ખોલ જુઠો પડે તેનો વફર ઘટે
છે; પછી બાયડા કે ખાયડી કોઈ તેનો વિચાર કરે નહીં, માટે.
જેટલા ખોલ (૨). નાણું જામ તો બસે પણ ખોલેલો ખોલ ફરશે
નહીં, તેમ એ ગયલાં નાણાં વિશે હું પસ્તાવો પણ કરું નહીં;
મનમાં ધીરજ ધરીને એવો ટેક રાખો, ને જેટલા ખોલ (૩)
ઘણા ખાહાદુર નરો સાચું ખોલનારા સાંભળ્યાં છે, તેઓ વેણુ-

માં (બોલેલો બોલ પાળવામાં) ખૂબાર થઇ ગયા એવી અસ-
લની રીત છે; તેમ એથી વેઓની જગત મધ્યેલામ કારક આ-
ખરૂ પણ વધી છે, માટે જોડલા બોલ૦ (૪). જે માણસ
મોહોડથી બોલે ને તે કામ પછી કરે તેને મોટો જાણવા. ને જે
બોલેલા બોલથી કરી જાય તેને ખોટો સમજવો, ભાઈ એથી લ-
જ્જા આખર જતી રહેશે; માટે જોડલા બોલ૦ (૫). બશે તે કુ-
તરો પગે કરડે નહીં (કેહે તે કરે શું ?) તો લખાડ (જુડું લવનાર)
પણ તેવીજ ઉપમા લે છે; ખોટો લવારો કરવો એજ આખર
જવા જોગ વખત છે; માટે જોડલા બોલ૦ (૬). શરીરે સુખ
થાય કે દુઃખ થાય તોપણ જે રીતે બોલો એવેજ રંગે રાત
દહાડો રોહો, (મતલબ કે બોલેલું પાળો); એથી કરીને લોકોમાં
ધણો જસ પામશે, માટે જોડલા બોલ૦ (૭). સુતા ઉડતાં બે-
સતાં સાચોજ વાત કહે; ને જે બોલેલો બોલ પળાય નહીં;
એવી શક્તિ કાચો હોય તો મોહોડથી મોટું વેણ બોલો નહીં;
એ થકી તમે જોયે ઠેકાણે (મોટી પદવીએ) જઈ બેસશો; આ
સારા છંદ કવિ દવપતરામે બનાવ્યા છે. (૮).

પાઠ ૧૪૯ મો.
અમન્ન=સત્તા; હાકમી.
અદલ=વાજખીખરો.
જય=ફતેહ; જય.
તિરસ્કાર=ધિકાર; તુ
અહકાર.
આકીન=નીમ; આશા
અહકારી=મગર.
શખ્સ=માણસ.

પાઠ ૧૫૦ મો.
ખાળચરિત્ર=અચપણ
નાં બેન.
લંખાણ=લાંબેવિસ્તાર
શાક=ચરસ; લત.
આદિ=શિવાય; પેહેલું.
કુદરતી=સ્વભાવિક;
ધમરી.
અવિચારી=ચગર; વિ

ચારના.
પાઠ ૧૫૧ મો.
અંકોડાબંધ=આંકડા
સાથે.
પાયદળ=પગ ચાલના
રૂં લશકર.
ધુળીઆ=ધુળનો.
વીખરી=જુદી પડી.
બરતખંડ=હિંદુસ્તાન

(ભરત રાત્રી પરથી
નામ પડેલું.)
સાંકડે=કમળ; શંસામાં
કાળજી=હેવા; મન.
ધડકવા=થરથરવા.
કુરાન = મુસલમાનનું
ધર્મ પુસ્તક.
સોગન=કસમ; સપત.
ખારેવાટ=વેરાનખેરાન
સરહદ=સીમા.
તોખા=કાયર.
પાઠ ૧૫૨ મો.
આયુષ્ય=આવરદા.
પ્રદક્ષિણા=આસપાસ
ગોળ ફરી વળવું.
ઉપાડી=ઉંચકી.
ધારે=કમર.
આરસ=આરસનો પ
થર; સંગે મલમલ.
વૃત્તાંત=હેવાન.
મળતિઆ=ગોઠિઆ
નેહેરો=નીકો; નેળ.
ફળફૂલાદિ=લીલિ મેવો
ફૂલ વગેરે.
પાઠ ૧૫૩ મો.
લાલચ=લેભ; ગળકો.

ઝૂમી=લટકી.
શંગકી=ગળકો લાગ્યો
વિશાત=માત્ર; જીત.
એકલપેટો= પોતાનું જ
પેટ ભરી જાણે તે.
પાઠ ૧૫૪ મો.
ક્ષમા=માફ; જવાદેવું તે
વીલો=ઝાંખો.
કમનસીબ=અભાગ્ય
નિર્ધન=ગરીબ; રૂંક.
અમથા=જૂઠું; ખોટા
સમ=કસમ; સોગન
પાઠ ૧૫૫ મો.
ફેંદી નાંખવું = રોળી
નાંખવું.
કઠાપો=અફસોસ.
ખાતર=ધાસ, છાણ;
વગેરે કોઈ ગમ્મેજો
કચરો.
ઉછેર્યો=મોટો કર્યો
ખાટું=દલગીર.
ભંગ=ફેંક; ભાંગીજવું
નિષ્કળ.
ખડખડાટ=અવાજ
જોમ=જોડસો. જોર.
નિયમ=ધારો; કાયદો

પાઠ ૧૫૬ મો.
ચોળાચોળ=ચકચાળ.
ઠીકઠાક=ફરેત.
ગાંડ=નિમ; નિશ્ચય.
મરણતોલ=મરવાજેવે.
અધમૂઓ=અડધોમ-
રેજો.
ઝળઝળીઆં=આંસુ
પાઠ ૧૫૭ મો.
રેહેણી=ચાલ.
ભલામણ=શીફારસ.
દેશાધ=જગીરદાર.
આચરણ=ચાલચલણ
પાઠ ૧૫૮ મો.
પઠણ=કરાર; સરત
જનન=નુકસાન.
ખરેખરો=પરતાવો.
સામર્થ્ય=જોર; બળ.
ગળગળતે=ધીમ.
ખટપટ=કડાકુટ.
વય=ઉમર, જીંદગી.
પાઠ ૧૫૯ મો.
કજનજાજક=કુ; ખની
વારણ યાય તે વિષે
આઠ છંદ.
કળાપો=કકળાટ.

વિલાપ=શોકપટ્ટાતાપ
 નજાજક=નીચારે લુથા-
 ચ તે વિષે આઠ છંદ.
 વારે=મદદ; કુમકે.
 તથાપી=તોયપણ.
 દીન=ગરીબ; રંક.
 લુથા=ફેકટ; મિચ્યા
 પૂણે=પુરો; બચો.
 અત્યંત=ઘણોજ.
 કૃપાનાથ=દયાના ધણી.

કથા=વાત.
 શિરે=માથા ઉપર.
 આરામ=વિશ્રામ.
 સંતાપ=કુઃખ.
 શ્રેષ્ઠ=મોટો; ઉત્તમ.
 સિંધુ=દરિઓ; સાગર
 સદ્ય=તુરત.
 પ્રલે=નાશ; કના.
 સર્વથા=સર્વ પ્રકારે.
 સર્વદા=હમેશાં; રોજ.

શુદ્ધ=ભાત; ખમર.
 કૃપાળુપણે=દયાથી.
 મોય=મદદ; કુમક.
 વેગ=જારણો.
 દ્રષ્ટી=નજર; નીચા.
 ક્લેશ=કંકાશ કળઓ.
 સરે=થાય; બને.
 અર્થ=મતલબ, માંયનો
 ચીર=હાલેચાલે નહીતે

(કવિતાનો સમજીતી.) (૧૬).

ઓહા પ્રભુ ! હું તો તારો સદા સેવક છું; મારા આત્મા કરતાં
 તું મને ઘણો વાહણો છે; હવે તમે મને ઘણો સંતાપ આપો ને
 હે દીનદયાળ (કૃપાના ધણી) મારું મોટું કુઃખ કહાડી નાંખો (૧).

હું ઘણો કુષ્ટ પાપી જીવડો છું; તોયપણ તમે તો મોટી રહે-
 મવાળા જાળઓ છો; તેથી જો આપની છાપ છાપો તો મારા
 પાપની મૂર્તિ થાય; માટે હે દયાના ધણી (૨).

મારો સગામો સગો વાહણો પ્રભુ તુંજે, તે શિવાયનો બચો
 અમથો ખાલી વાદજે તેની વાત હું શી વિસ્તારું ! તોયપણ તમે
 મારે મૂસ્તકે હાથ મૂકો તો સૌ સાઈ થશે; માટે હે દયાના
 ધણી (૩).

આ પ્રસંગે મને કોણ સુખ કરે; ને બેસી તમે શિવાય બીજો
 આ પાપનો પરિતાપ કોણ સમાયે; હું તો નાનો બાળક છું, ને તું તો
 મારે માથે મોટો ગાળજે, માટે હે દયાના ધણી (૪).

મને આજને સમે આ કુઃખમાંથી બચાવો; ને શક ૩ થી

દરિઆમાંથી તુરત મારો આદાર કરે; હથર તમે આમારો સઘળા પાપ ક્ષણેમુકામ કરી નાંખો; ને હે દયાના ધણીં (૫).

તમે સઘળી રીતે રોજ મારી અળર લીધી; ને દયા લાવીને દુઃખની વખતે મારી સહાય કીધી; તેથી તમો શિવાય હવે આ મારા દુઃખના પોકાર કોણ જાણે; માટે દયાના ધણીં (૬).

હું મારા મનમાં એક તમારી ઉમેદ રાખું છું, ને તમારા મોહોડા આગળ દુઃખે ગરીબાઈથી આવું છું. મારા બધા પાપને તમે માફ કરો (તોળો), ને હે દયાના ધણીં (૭).

મોટો વેગ લાવીને જલદી મારી મદદે આવો; બ્યારે તમારી દ્રષ્ટી થયે ત્યારેજ મારી ફિકર મટી જશે, ને ત્યારે કાંઈપણ કંકાસથી પછી કકળાટ કેમ રહેશે! માટે હે દયાના ધણીં (૮).

કૃત નૃપાટક (દુઃખ નીવારણ થાય તેવા આઠ છંદથી) કોઈ પણ માણસ પ્રભુની પ્રાર્થના પૂરો પ્રેમ આણીને કરે, તો તેના મનની હમ્દ પાર પડે ને સઘળા સ્થીર થઈને ઠેકણે બેસે; આમારો છંદ કવિ દલપતાએ બનાવ્યા છે. (૯).

૨

પાઠ ૧૬૦ મો.	પાઠ ૧૬૧ મો.	ફાન.
દૈત્ય=રાક્ષસ.	ડામાડોળ=વાંકું ચુકું;	ટાંક્યા=ટાંકણાથી ચો-
વસ્તારી=છોકરાં છૈઆં	ડગમગ.	બા માર્યા.
વાળા. (સ.	ગરક=કુખી જવું.	ચમતકારી=નવાનજીવી
ધરડું પાન=ધર્ડોમાણ-	અગણોતરા=સંવત	નિહાળીને=ધારી ધા-
ઉતારો=મૂકામ; રાત-	૧૮૬૬ નાસાલના.	રીને; નજર કરીને.
વાસો.	રાચરચીલું=ધર શણ-	પાઠ ૧૬૨ મો.
કોઠારું=ઢોર બાંધવાની	ગારને શોભનો લક્કડ	રાક્ષસ=દૈત્ય.
જગો.	વગેરે સામન.	પલાણ=બેસણું.
ઉતાવળા=આકળા.	વાવાઝરડું=વાનું; તો	હોમયા=ગટગળીજવું.

બલમનસાઈ = સાલ-
સાઈ; નેકી.

સપાટાબંધ = પાધરો.
કાળ = બીક; ધાસ્તી.

ભોગ = કમળાંતી,
પૂછપરછ = તજવીજ.

પાંગોઠા = પગનાં ઘુંટણ.
આગળનો ભાગ.

દરકાર = જરૂર; પરવા.
પાઠ ૧૬૩ મો.

સરદી = બીનાસ.
મેડો = માલ.

કરવત = બે જણ સા-
મસામાં વેહેરે એવી

દાંતવાળી આરી.
પીઠીઆં = બારોટીઆ.

અપાટાબંધ = જલદીથી
કાલાવાલા = વારે વારે

કરગરીને કેહેવું તે.
પટલાણી = પટેલની

બાપડી; પટલેણ.
સંધર્યા = રાખી; મૂકલો.

ખઠ ૧૬૪ મો.
બેટ = નજરાણું.

અલમરત = જખરા.
મસતાન = ઉદમાતી.

જુમરાણ = પોકાર; સોર
જુજ = હલકી.

ધર્મદાન = ખેરાત; પૂન્ય.
ઉદકપ્રવાહ = પાણીનો.

ધોધ-પાણીનું વેહેવું
પાઠ ૧૬૫ મો.

ચરચા = ગપસપ; જુ.
માટો.

મગતરું = ઝીણું જીવડું.
વાતપ્રવાહ = પવનનું

નીકળવું.
ખેસણું = ખેડકે; આસને

મરકરી = મજન કહાંસી.
ધનધન = સાબાસ શા

બાસ.
અપટી = સાહેત; જરા.

થેડાણી = થેડની બાપડી
પાઠ ૧૬૬ મો.

ખો = ખાઈ.
વેરીઆ = બીલસપુર.

જીકર = જીદ; ખોસ.
ટાઠો = ઠંડો; ધીમો.

સમરી = સુધરી.
અનેક = ઘણું; બહુ.

પાઠ ૧૬૭ મો.
બાળ = શાધ.

ઉજાતા ખાઈ = ગરમી
નામે સ્ત્રી.

ખતરી = વણકરની
એક જાત.

ગણતી = હિસાબ.
ખળીઓ = જોરાવર

માણસ.
વિમાસવા = વિચારવા

પાઠ ૧૬૮ મો.
ડાટો = ડટો; જુચ.

વરાળીઓ = વરાળને રૂ-
પે થયેલો માણસ.

શીરોઈ = સાંકડા માંનું
મુસાફરીમાં પાણી

રાખવાનું વાસણ.
સજ્જડ = મજબૂત.

વેહેલા = આપદા; ડુઝા
પાઠ ૧૬૯ મો.

દોલતવાળો = પૈસાદાર.
ખગાસા ખાય = માખી

મારે; જોષા કરે.
છુટકો = નીકાલ.

પસારીસ = પોળીકગીશ
પાઠ ૧૭૦ મો.

અથડાવું = અફળાવું.
અર્થમથા = સામસામાં

વૈભવી=સુખીઆ.	દાવાનળ=વગડાનોઆ	કારી.
વેહેળા=નદી; નાળા.	ગિન.	સુખમલ=સુખવાળો
જળચક્રી=પાણીનાવે	મત્ર=સુતર.	ઉપડે=ઝંચકાય.
ગથી ચાલે તે ઘંટી.	મૈડક=દૈડકો.	પનોતો=પરિવારવાળો
પાઠ ૧૭૧ મો.	જમુ=જેવું.	ધનપાળ=ધન સાચવ
પવનચક્રી= પવનના	મહિમા=મોટાધરમના	નાર; પૈસાદાર.
જોરથીચાલતી ઘંટી.	ગિરલો=કોઇએક;શૂરો.	ધરણીધર=પૃથ્વીધર
લક્ષ=ધ્યાન.	રણછોડ = દેવામાંથી	ગિરધર=પર્વતધરનાર
સોખતીઓ=સંધાતી.	છોડનાર.	સંતોષી=આનંદી.
ખાતાં=કારખાનાં	ખોટ=ખામી; ચૂક.	શીખ=શીખામણ.
આગ્રહ=અળાત્કાર.	સુરજ=સુરજ.	પ્રતાપ=કીર્તિ; મહેર.
પાઠ ૧૭૨ મો.	કવડી=કડવી.	નીર=પાણી; તેજ.
વણિતા=સ્ત્રી; પાયડી.	મંગળ=કલ્યાણ; શુભ.	

(કવિતાની સમજૂતિ.) (૧૭).

પોતાના નામની મોટાઈ રાખે, એવો બાળ્યે એકજ પુરૂષ હો-
ય; નામ હોંચથી પાડેછે તો વખતે અચપણમાંજ મરી જાય છે.
(૧). રણછોડ નામ ધરાવે ને તે બ્યાજ ભરે એ તેનામાંમીઠીખા
મીંછે; નામ જોગીદાસ (સાધુસેવક) ધરાવેછે તે પાસે એ ખાય-
ડીઓ રાખેછે. (૨). જેનું નામ સુરજ જેવું હોય છે તે આંખે
કશું દેખતો નથી; શાકરનું નામ ને મીઠી રીત રાખે પણતેની બાહી
નહારીછે એવું જાણવું. (૩). હીરા, માતી, ને ઝવેર રાખનારા
પાસે ખોટો પૈસો હોતો નથી; તેમ મંગળ કલ્યાણ સરખું, પણ
દાવાનળ દુઃખે તો પછાડી પત્તાણ કરેલું. (૪). નામવાદનું ધરાવેને
હાથીની રીત રાખે, પણ તેથી શરેનો બાળે પણ ઝંચકાય નહી
દેવ કુણ ને રામ એ નામ હોય પણ તેશા કામ કરે છેતે કોણ

જાણે. (૫). કુળનું નામ રહે એવા છોકરો મળે નહી તે હીરનું નામ લઈ સતરથી કામ ચલાવે; તેમ ધનવાળો હોય તે ધંધો કરે ને ધરણીધર તે મનૂરીએ કરે છે. (૬). ગીરધર નામ ધણાનાં છે. તેમાં દેવાભાઈને ભાર ઊંચકવો પડે છે, — ડાહ્યો નામ ધરાવે ને બાલે તારે ઘેલું ઘેલું તેમ સાચો તે એાધું તોળીને આપે. (૭). બલો કહીએ તે બલવા નામે, ને સંતોષી તે ધાણું ખાય (પરમેશ્વર તેને આપે); રોજરામ બીજા માંગે તો ઘેણા મૌને શીખામણ દે છે. (૮). નાનો નામ હોય પણ વખતે તેનામાં ધરડા જેટલી અક્ષય હોય, તેવારે પ્રતાપ નામ (કીર્તિ) મળવેલો માણસ હોય તેને પણ કોઈ ન પૂછે; જેનું નામ ચતુર હોય તે ચાડી કરે ને નાગ તે દડાથી બીએ, (એટલે વખતે મોટામાં નાના જેટલી હિમ્મત હોતી નથી). (૯).

પાઠ ૧૭૩ મો.
આત્ર=રીવાજ; ધારા
એકસંપ=એક દિલ.
ખાપદાદા=ધરડાવરડા.
ખાદી=દોટી.
ખટાટા=અલુખડા.
પાઠ ૧૭૪ મો.
ટેઅલ=મેજ.
વારો=વખત.
વેહેલ=સ્વારીનીઆડી
ફરક=ફેર તફાવત.
લાંછન=એવ; બટ્ટો.
બટ્ટો=કલંક; ફુપણ.
પાઠ ૧૭૫ મો.

આશિર્વાદ=આશિષ
સારી ફુઆ.
હનૂરી=ખીદમતગારી
ધર્ષા=અદેખાઈ.
દક્ષણા=ધર્મ દાખલ
ખાત્રણને જે પૈસા
આપવો તે.
ફજેતી=ગેર આખર
દેવડી=મકાન.
પાઠ ૧૭૬ મો.
પાકું=વજ્જર; રોડું.
ફગવું=ખાદ્યું ન પાળ
વું; ડગવું.
ફિટકાર=તુચ્છકાર.

ડગમગનું=હાલનું.
મરદ=ભાવડો નર.
આરંભ=શરૂઆત.
પાઠ ૧૭૭ મો.
ગિરીરાજ = પર્વતનો
રાજ.
ખ્યાત=પ્રખ્યાત.
મિષ્ટ=મીઠો.
સ્વાફુ=સ્વાદદાર.
વીજ=વીજળી.
ટાણે=વખતે.
સોમ=ચંદ્ર.
ઝકી=નમી.
નિર્મળા=ઓખ્યાં.

ઝરણું=ઝરા; નાળા.	રોજગારી=વેપારી.	જૈન=આવક લોકોનો.
શીળો=કુંડો; ટાડો.	પરાં=વેગળાં.	ધર્મ=આચાર.
સુગંધી=સુગંધવાળો.	જતાંવેત=જતાં વારને	સ્થાન=ઠેકાણું; જગો.
ઝોપે=દીપે.	ટેવો=ધારો.	દેવી=માતા.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૧૯).

જેમ આકાશમાં વરસાદ ચડી આવ્યો હોય, તેવો આવ્યુ પર્વત વેગળેથી દેખતાં મનને ગમ્યો; કુંડમાંનો દેવતા વીજળી જેવો દેખાય એવોજ આજે મોટો આવ્યુ પર્વત (પર્વતનો રાજા) દીકો. (૧). પૂનમને દહાડે સાંજના ટાણે સૂર્ય ને ચંદ્ર એકે ઘંટ બન્યા હોય ને કોઈ કહે કે દેવનો હાથી જેવો પર્વત દીપે છે, એવોજ

આ જ મોટો આવ્યુ. (૨). તમે કદાચ ઉપર જમને આંખ ઉઘાડીને જુઓ, તો ઝાડનાં ઝુંડની ઘણી ઝાડીઓ ઝલાઈ રહી છે—ત્યાં માંચો ઘણો સ્વાદદાર એવો મળે, એવો આજે મોટો પર્વત (૩). ત્યાં વાઘ, વાંદરાં, સિંહ, ને હરણ રહે છે, ને હમેશાં નિર્મળ પાણીનાં ઝરણ વહે છે, કુંડો અને સુગંધદાર પવન વાય છે, એવો આજે મોટો. (૪). સારા પૂજની વાડીઓ પણ લેહેકાઈ રહી છે, અને કૂવા, વાવ, કુંડ આગળ ઘણાં દીપે છે; મોટાં દેવતાં સ્થાનકોમાં દેવનો વાસો છે; એવો આજે મોટો પર્વત. (૫). જ્યાંહાં અંગલા અંધાઈને બજારો થઈ છે, ને વેપારીઓ બોફારે વેપાર કર્યા જાય છે; જેવો લેનારને માત્ર જોઈએ તેવો મળે છે. એવો આજે મોટો પર્વત. (૬). ત્યાં તે તેર ગાઉ ધેરાવાના તળાવમાં, અગ્યારે ગામનાં લોક પાણી પીવા આવે છે:—જ્યાંહાં કે જેઠ માસમાં પ્રસેવા જરાએ જણાતો નથી એવો આજે મોટો પર્વત. (૭). અખા; મહિનામાં આધેનાં વાદળાં પાસે આવે, ને જતાં વારને જોવાની રીત દેખાય;—જેમ તમે ધૂણીનો ધૂમાડો

કેમ ધારો, એવો આજે મોટો પર્વત૦ (૮). જેમાં જૈન ધર્મના હિંદુ લોકોનાં મોટાં દેવ સ્થાનકો છે, અને એમાં મોટી પ્રખ્યાત અર્જુન મંદિર છે; આ બધી વાતો જાણવાને વાસ્તેજ કહી છે, ને આ સારા છંદ કવિ દલપતરામે બનાવ્યા છે. (૯).

ગુજરાત દેશનો ઇતિહાસ.

(વાઘેલા વંશ સુધી).

સ—છોકરાઓ બોલો તો આપણો ગુજરાત પ્રાંત ક્યાં છે, ને તે લાંબો પોહિળો કેટલો છે ?

જ—એ પ્રાંત હિંદુસ્તાનની પશ્ચિમ દિશા તરફ છે, તે આસરે ૩૦૦ ગાઉ લાંબો, ને ૧૮૦ ગાઉ પોહિળો છે.

સ—બોલો ગુજરાત નામ શાથી પડ્યું તે તમે જાણો છો!

જ—હાંજી, રશિઆના રાજાના સોમનાથપર જરજીઆ પ્રાંતે ત્યાંથી ગુજર લોક પંજાબ મારવાડ વગેરે કુદાણે આવીને વસ્યા, અને ત્યાંથી ઇસવીસન ૭૦૦ની શાલમાં ગુજરાતમાં આવ્યા, ત્યારથી ગુજરાત નામ પડ્યું એવું કેટલાક કહેછે

સ—ગુજરાત પ્રાંતની મર્યાદા બોલો!

જ—ઉત્તરે મારવાડ તથા મેવાડનો કુંઘક દેશ; પશ્ચિમે કચ્છ-નું રણ તથા આર્બી સમુદ્ર, દક્ષિણે આર્બી સમુદ્ર તથા થાણા જિલ્લો; અને પૂર્વે માળવા, આનંદેશ, તથા મેવાડનો કુંઘક મૂલક છે.

સ—ગુજરાત પ્રાંતના કેટલા ભાગ કીધા છે?

જ—એ પ્રાંતના જિલ્લા, ઇલાકા, તથા સંસ્થાન મળીને ૧૧ ભાગ કીધા છે, તેનાં નામ ૧ મુરત જિલ્લો, ૨ બરચ જિલ્લો, ૩ મેડા જિલ્લો, ૪ અમદાવાદ જિલ્લો, ૫ કાઠિયાવાડ

ધલાકો, ૬ પાલણપૂર ધલાકો, ૭ મહીકાંડા ધલાકો, ૮ રેવાકાંડા ધલાકો, ૯ સુરત ધલાકો, ૧૦ ગાયકવાડનું સંસ્થાન, ૧૧ અંખાતનું સંસ્થાન.

સ—ગુજરાત પ્રાંતનાં મોટાં મોટાં શહેરો બોલો !

જ—સુરત, ભરૂચ, ખેડા, અમદાવાદ, અંખાત, ભાવનગર, રાજકોટ, ધોરાજી, ધોળેરા, જુનાગઢ, માંગરોળ, મોરબી, નવાનગર, પાલણપૂર, રાધણપૂર, ડીસા, સાદરા, ઈડર, લુણાવાડા, વડનગર, વીચનગર, પાટણ, નાંદોદ ને વડોદર.

સ—ગુજરાતમાં અસલ મોટાં શહેરો કયાં હતાં ?

જ—દ્વારીકાં, પ્રભાસપાટણ, વલભીપુર, ચાંપાનેર, ને પંચાસર.

સ—ગુજરાત પ્રાંતની મોટી મોટી નદીઓ બોલો !

જ—તાપી, નર્મદા, મહી, ઠાદર, સાપ્પરમતી, સરસ્વતી, બાદરે, બનારસ. ભાગાવા, અને શેત્રુંજી.

સ—ગુજરાતના મોટા મોટા પર્વતો બોલો !

જ—ગીરનાર, શેત્રુંજી, પાવાગઢ, ચોટીલા, અને તારંગા પાહાડો.

સ—ગુજરાતમાં મોટી દિંદુઓની તીર્થની જગ્યાઓ કહો છે ?

જ—ડાંકાર, ગોહલવાડ, ગીરનાર, દ્વારીકા ખેટ, પાલીતાણા, અને પ્રભાસપાટણ; એ શિવાય ગુજરાતની ઉત્તરે અંખાજી, બહુચરાજી, ને શામળાજી એ પણ મોટાં તીર્થનાં ઠેકાણાં છે.

સ—ગુજરાતના કયાકયા કસ્ટા તથા શહેરોમાં અંગ્રેજી નિશાળો છે ?

જ—વલસાડ, નવસારી, સુરત, ભરૂચ, વડોદર, નડિઆદ, ખેડા અમદાવાદ, રાજકોટ, જુનાગઢ, નવાનગર, ભાવનગર ને ડીસા.

સ—ગુજરાતની અસલની રાજધાની કઈ ને હાલની રાજધાની કઈ, અને તે બંને કઈ નદી ઉપર છે ?

જ—અસલની રાજધાની પાટણ સરસ્વતી નદી ઉપર છે, ને

હાલની રાજધાની અમદાવાદ (અહમદશહે સન ૧૪૧૧ માં વસાવ્યું તે) સાગરમતી નદી ઉપર છે.

સ—સુરત, ભરૂચ, વડોદર, ખેડા, નડિયાદ, અમદાવાદ, અને આખા ગુજરાતમાં કેટલા માણસની વસ્તી છે?

જ—સુરતમાં ૧૦૭૦૦૦, ભરૂચમાં ૩૫૦૦૦, વડોદરામાં ૧૩૦૦૦૦ ખેડામાં ૧૨૦૦૦, નડિયાદમાં ૨૧૦૦૦, અમદાવાદમાં ૧૩૦૦૦૦ અને કુલ ગુજરાતની વસ્તી આસરે ૭૦ લાખ છે.

સ—ગુજરાતની મુખ્ય પેદાશ શું થાય છે?

જ—ગોળ, કપાસ, મીઠું, તમાકુ, અફિણ, કીનારખા, મસર, કાચ, અને સાબુ વગેરે.

આવડા વંશ.

સ—વળા ગામ ક્યાં છે, અને અસલ વલભીપૂર નગર ક્યાં હતું?

જ—કાઠિઆવાડ વિભાગમાં ભાવનગર પાસે ગોહલવાડમાં અમારડીના પાહાડો છે તેના થડમાં વળા ગામ છે, અને તેજ ઢેકાણે પૂર્વ તરફ અસલ વલભીપૂર નગર હતું.

સ—વલભીપૂરમાં કયો રાજા રાજ કરતો હતો, અને પછી એ નગરનો કાણે નાશ કર્યો?

જ—એનાં શીલાદીત નામે રાજા રાજ કરતો હતો, શીલાદીત લડાઈમાં મરાયો ત્યારે મલેચ રાજાએ એ નગરનો નાશ કર્યો.

સ—વલભપૂરના નાશ વિષે અસંભવિત વાતો શું ચાલે છે?

જ—વલભીપૂરના નાશ વિષે એવી ગપ ચાલે છે કે એ શહેરના પાસે ઈસાવળાના ડુંગર આગળ એક સાધુ પોતાના ચેલા સાથે ઉતર્યો હતો, તે ત્યાં ભીખ માગવા ગયો પણ કોઈ એ તેને ભીખ આપી નહીં, તેથી તેણે અદ્ધનો લઈને જી-

ષો વાળતાં કહ્યુંકે આ શહેર ઊંધું વળગે ને ધૂળ મળગે,
તે કહેતાંજ વલભીપૂર દટાઈ ગયું.

સં—વલભીપૂરના નાશ વિશે માનવા ભોગ વાતો શું છે ?

જ—માનવા ભોગ વાતો એવીછે કે એ શહેરમાં મારવાડના પા
લી શહેરથી કોઈ કાપૂર વેપારી આવીને વસ્તો હતો. તેની
છોકરી પાસે જડાવસોનાની એક કાંસકી હતી, તેએક દિવસે
એ શીલાદીત રાજાની છોકરીએ ભેઠ, તેથી તે કાંસકી જોર
જીલમથી શીલાદીતે તેની પાસેથી લઈલીધી તેથી કાપૂરમલે
તે રાજા પાસે ગયો ને તેને એકલાખ સેનૈયા આપાવા કુ-
બ્બલ કરીને શીલાદીત પર ચડાઈ કરાવી, જેમાં શીલાદીત
માર્યો ગયો, અને વલભીપૂરનો નાશ થયો.

સ—વલભીપૂરનો નાશ થયા પછી ગુજરાતમાં કયા રાજાએ
આવ્યા ને તેઓએ કયા નગરમાં રાજધાની કરી ?

જ—એના નાશ પછી આવડા જતનારજપૂત રાજા આવીને
વસ્યા, તેઓએ પંચાસર નગરમાં પોતાની રાજધાની કરી.

સ—આવડા વંશનો પહેલો રાજા કયો, અને તે પંચાસર નગ-
રની ગીદીએ ક્યારે બેઠો ?

જ—પહેલો રાજા જયશીખરી, તે સન ૧૬૧ માં ગદીએ બેઠો.

સ—જયશીખરી સાથે પહેલાં કયા રાજાએ લડાઈ કરી, અને
તેમાં તેનું શું થયું ?

જ—જયશીખરીની સામા પહેલો કલ્યાણીનો ભૂવડ રાજા
થયો તેને લડાઈ કરી, તેલડાઈ આવત દીવસે સુધી ચાલી,
તેમાં આખરે જયશીખરી હાર્યો ને ભૂવડ જીત્યો.

સ—ભૂવડ રાજાનું જયશીખરી સાથે લડાઈ કરવાનું
કયું હસકેરાયું ?

જ—કોઈ શંકરનામ કવિ હતો તે એક વખત કલ્યાણી ગયો, અને કલ્યાણીના ભૂવડ રાજના દરબારમાં કેટલાએક કવિતો કહી સંભળાવ્યા. ને ગુજરાત દેશનાં ઘણાં ઘણાં વખાણુ કર્યો કે ગુજરાત દેશ ઘણો કુળદુપછે ને એમાં ઉપજનીપજ સારીછે, ત્યારથી ભૂવડરાજનું મન ગુજરાતપર ચઢાઈ કરવાને ઉત્કરિયાયું, તેમાં પેહેલી જયશીખરી સાથેનડાઈ કરીને તેનું રાજ જીતી લીધું.

સ—કલ્યાણી તથા પંચાસર નગર ક્યાં છે ?

જ—કલ્યાણી દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં છે, પંચાસર ત્રીજુવાડાની પાસે કચ્છના રણ આગળ છે.

સ—જયશીખરીના સાળા તથા બાયડીનું નામ શું, અને તેના શા હાલ થયા ?

જ—જયશીખરીનો, શાળે સુરપાળ, અને તેની બાયડીનું નામ રૂપસુંદરી, ભૂવડ રાજના સાથેલડી વખત રૂપસુંદરી દહાડાવાળી હતી તેથી જયશીખરીએ પોતાના સાળાને કહ્યું કેતું તારી બેનને કોઈ નિર્ભય જગ્યાએ મૂકી આવ, કે એને છોકરો થાય તે માંડે વેરવાળે. તે પ્રમાણે સુરપાળ રૂપસુંદરીને મૂકી આવ્યો, ને પાછો આવીને જોયું તો પોતાની બેનની જયશીખરી મરાયો દીકો, તેથી તે પોતાની બેનને માં દેખાડતાં જઈવાયો માટે ગીરનારના પાહાડમાં ભરાઈને તે સારા અવસરની રાહ જોતો હતો.

સ—રૂપસુંદરીની બરદાસ વનમાંકોણે કરી અને તેનેશું અવતર્યું ?

જ—વનમાં ફરતાં એક બીલડી મળી તેણે રૂપસુંદરીની બરદાશ કરી. પછી રૂપસુંદરીને છોકરો અવતર્યો.

જ—છોકરાનું નામ શું અને તે કોણે પાડ્યું ?

ગમ વનરાજ તે નામ કોઈ જૈન ધર્મી વાળા

શીલયુવસુરી સાધુએ પાડ્યું.

સ—વનરાજ એટલે શું, અને તે નામ શાથી પડ્યું?

જ—વનરાજ એટલે વનનો રાજા, કેમકે તે વનમાં જન્મ્યો હતો.

સ—વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું, અને તે કયા વરસમાં?

જ—અણહિલવાડ જોને હમણાં પાટણ કહેછે. તે સન ૮૦૨માં.

સ—પાટણનું નામ અણહિલવાડ પાડવાનું વનરાજને શું કારણ હતું?

જ—અણહિલ કરીને કોઈ બરવાડ હતો, તેણે વનરાજને જવા આવવાના રસ્તા બતાવ્યા. તે ઉપરથી વનરાજે પોતાની રાજધાનીનું નામ અણહિલવાડ પાડ્યું.

સ—વનરાજ કોની ગાદીએ બેઠો, તે કયા વરસમાં?

જ—પોતાના બાપ જયશીખરીની, સન ૭૪૬ માં.

સ—વનરાજ ગાદીએ બેઠે ત્યારે તીલક કોની પાસે કરાવ્યું, અને તેની પાસે કરાવવાનું કારણ શું હતું?

જ—શ્રીદેવી નામ કોઈ વેપારીની સ્ત્રી હતી, તેણે અકવાર વનરાજને જમાડ્યો હતો તેથી તેની પાસે તીલક કરાવ્યું.

સ—વનરાજે પ્રધાન કોને બતાવ્યો, અને તે પ્રધાને કયું શહેર વસાવ્યું?

જ—ચાંપા નામ એક વેપારી હોયો તેને પ્રધાન બતાવ્યો, એ ચાંપાએ રેવાકાંડામાં ચાંપાનેર કરીને શહેર રૂઢી લે વસાવ્યું.

સ—વનરાજ કેવો રાજા હતો; તે કેટલા વરસ રાજ કરીને ક્યારે મરણ પામ્યો?

જ—વનરાજ એ માહા જોરાવર અને બાહાદુર રાજા થઈ ગયો, તે ૬૦ વરસ રાજ કરીને સન ૮૦૬ માં મરી ગયો.

સ—વનરાજ મૂઆ પછી એક પછી એક કયા રાજાઓ થયા?

જ—વનરાજ પછી તેમણે જોકરી યોગ્યરાજ; યોગ્યરાજ પછી

તેનો છોકરો ખેમરાજ, ખેમરાજ પછી તેનો છોકરો ભવડ
અથવા પીથુ, પીથુ પછી તેનો છોકરો વીજયસીંગ વિ-
જયસીંગ પછી તેનો છોકરો રતનાદીત, અને છેલ્લો રાજ
રતનાદીતનો છોકરો સામતસંગજી થયો.

સ—એ બધા રાજાઓમાં યોગ્યરાજ કેવા રાજ થઈ ગયો, અને
એના વખતમાં કોઈ વેપારીનાં વાહાણો કોણે હુંડ્યાં હતાં?

જ—યોગ્યરાજ, મોટો બાહાદુર ને ધણું બણેલો હતો, તેમજ
તે તીર મારવાનું કામ સારૂ જાણતો હતા. એના વખત-
માં એના દીકરા ખેમરાજે, પાટણ સોમનાથને બંદરે
કોઈ વેપારીનાં વાહાણો હુંડ્યાં ત્યાં યોગ્યરાજે તેને ધણો
કપકો દીધો, ને કહ્યું કે તે મારી આજીવીન સુધીની મજ-
વેલી આબરૂ ધુળ કરી નાંખી.

સ—ખેમરાજ કેવી રીતનો માણસ હતો?

જ—ખેમરાજ મીઠાશી મુલબાવનો હતો, અને તેનાં સગાં
સાથે તેને સંપ નહોતો.

સ—ચાવડા વંશના છેલ્લા રાજા સામતસંગજીને પેટે શું છોકરું
હતું, અને તેની ગાદીએ કોણ બેઠું?

જ—એને કંઈજ છોકરું હતું નહીં, ત્યાં સોલંકી વંશમાંનો.
એની બેઠેલનો છોકરો મૂળરાજ એની ગાદી ઉપર બેઠો.

સ—મૂળરાજને સામતસંગજીએ ખુશીયી ગાદી ઉપર બેસા-
ડ્યો કે તે પોતે જોર જુલમથી બેઠો?

જ—કેટલાંએક એમ કેહેછે કે સામતસંગજીએ દારૂની ઘેનમાં મૂળ
રાજાને ગાદીપર બેસાડ્યો. પણ શુદ્ધ આવી ત્યારે નાકહી;
ત્યારે મૂળરાજેજાજ જમાવી હુમલો કરી ગાદીપર ચઢી બેઠો.

સ—સામતસંગજી એ કેવા માણસ હતો, ને તે ક્યારે મરી ગયો?

જ-એ સાચો માણસ નહીં હતો. હમણાં બાલે કંઈ તો ફોની બાલે કંઈ, યુગુ અવયુગુની તેને જાણ ન હોતી. તે સન ૯૪૨ માં મરણ પામ્યો.

સ-ચાવડા વંશ કેટલા વરસ સુધી ચાલ્યો ?

જ-સન ૧૯૬ થી તે સન ૯૪૨ સુધી; એટલે ૨૪૬ વરસ.

(શોલંકી વંશ.)

સ-શોલંકી વંશનો પહેલો રાજા કયો. અને તે કોનો છોકરો ?

જ-મુળરાજ, એ કલ્યાણીના ભુવડ રાજાની સોથી પહેડીએ ભુવનાદીત્ય રાજા થયો, તેને ત્રણ છોકરા હતા (રાજા, બીજા, દંડક) તેમાં રાજાનો એ છોકરો થાય.

સ-રાજા એ કેવો માણસ હતો, અને તે કોની સાથે પરણ્યો હતો ?

જ-એ શુરો ને કીર્તિવંત હતો, તે સામતસંગજીની બહેન લીલા દેવી સાથે પરણ્યો હતો.

સ-મૂળરાજ ક્યારે ગાદીએ બેઠો, ને એનું નામ મૂળરાજ શાથી પડ્યું ?

જ-સન ૯૪૨ માં પોતાનો મામો સામતસંગજી મરી ગયો ત્યારે તેની ગાદીએ તે બેઠો. એ મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ્યો તેથી એનું નામ “મૂળરાજ” પડ્યું.

સ-મૂળરાજ ગાદીએ બેઠો ત્યારે કોણ કોણ ચહડી આવ્યા, અને પછી તેનું શું થયું ?

જ-મૂળરાજપર પહેલી ચહડાઈ અજમેરના રાજાએ કરી, અને તેની સાથે તૈલંગણના રાજાએ ફાજ આપી પોતાના સરદાર આપને મોકલ્યો. તેમાં અજમેરના રાજાને તો કાંઈક આપીને મૂળરાજ પાછો કાઢાડ્યો, અને તૈલંગણના સર-

- દાર બાપ ઉપર હુમલો કર્યો, તેમાં તે સરદાર મરાયો અને તેનું લશ્કર નાસી ગયું.
- સ—ત્યારે પછી મૂળરાજે ક્યાં ચહડાઈ કરી, અને પોતાની આણ મનાવી ક્રેને માર્યો ?
- જ—પછી મૂળરાજે સૌરઠ ઉપર ચહડાઈ કરી, અને ત્યાંના રાજાને પોતાની આણ મનાવી કચ્છના રાવ લાખાને માર્યો.
- સ—મૂળરાજે કેટલા વરસ રાજ કીધું, ને તેની પાછળ ગાદીએ કોણ બેઠું ?
- જ—૫૫ વરસ—તેના પછી તેનો છોકરો ચામૂડ ગાદીએ બેઠો.
- સ—ચામૂડ ક્યારે ગાદીએ બેઠો ને કેટલાં વરસ રાજ કીધું ને તેણે કયા મૂલક જીત્યા હતા ?
- જ—એ સન ૯૯૭ માં ગાદીએ બેઠો ને ૨૬ વરસ રાજ કીધું, એણે નર્મદાની પેલી તરફના મૂલક જીત્યા હતા.
- સ—ચામૂડના વખતમાં કયો પરદેશી રાજા યુદ્ધરાતમાં આવ્યો, અને ત્યાં તેણે શું કીધું ?
- જ—ગીજનીના રાજા સુલતાન મહમૂદે સન ૧૦૨૪ માં એકદમ યુદ્ધરાતમાં પાટણ આવીને જીત્યું એટલે ચામૂડ ત્યાંથી નાસી ગયો પછી મહમૂદે ત્યાંથી જ એજ વરસમાં સોમનાથનું દેહદેવૂટ યુદ્ધ.
- સ—ચામૂડને કેટલા છોકરા હતા, તેમાં રાજા કોને સોંપ્યું, અને તેને સોંપવાનું કારણ શું ?
- જ—વલ્લભસેન. દુલ્લભસેનને નાગરાજ એવા ત્રણ છોકરા હતા; તેમાં એવું કેહેછે કે ચામૂડે કામને વશ થઈ પોતાની બેહેન ચાંચણદેવી સાથે સંભાગ કર્યો તેથી પસ્તાઈને વલ્લભસેનને રાજા સોંપી કાસી ગયો, અને કોઈ એવું કેહેછે કે મુસલમાનથી હાર્યો તેથી એવું કીધું.

સ—વલ્લભસેનનું રાજ કોને મળ્યું. અને તે શા કારણથી ?

જ—જ્યારે મહમૂદ પોતાને સ્વદેશ જવાને નીકળ્યો ત્યારે વલ્લભસેન તેને નમ્યો નહીં તથા વિવેક પણ દેખાડ્યો નહીં, તેથી તેના ભાઈ દુલ્લભસેનને ખંડણી મેસાડી તે રાજ સોંપ્યું.

સ—દુલભસેને કેવી રીતે અને કેટલાં વરસ રાજ કીધું, અને તેમાં તેણે શું શું કામો કીધાં ?

જ—એણે બહુ નીતિથી રાજ ચલાવી દેશની આખાદાની કરી, દેહેરાં બંધાવ્યાં, ને બીજાં ધર્મનાં કામો કીધાં. એણે ૭ વરસ રાજ કીધું.

સ—દુલભસેન કોની સાથે પરણ્યો હતો, અને તેનું ધરડપણ થયું ત્યારે તેણે પોતાનું રાજ કોને સોંપી દીધું ?

જ—મારબાડના મહેદ્ર રાજાની બહેન દુલ્લભદેવી સાથે તે પરણ્યો હતો. એનું ધરડપણ થયા પછી એણે પોતાના ભાઈ નાગરાજના છોકરા ભીમદેવને પોતાનું રાજ સોંપી દીધું.

સ—ભીમદેવ કેવો માણસ હતો, તે ક્યારે ગાદીએ બેઠો, ને પહેલાં કયા રાજાને તે જીત્યો ?

જ—એ રાજા બાણવળીને માહાવળીયો હતો, તે સન ૧૦૩૨ માં ગાદીએ બેઠો. એ રાજાએ પહેલાં સિંધના તથા ચીંદીના રાજાને જીતી પોતાની આણ મનાવી.

સ—ભીમદેવ સિંધ પર ચહડાઈ કરી ત્યારે પાટણ કોણ લટી ગયું ?

જ—ભીમદેવ જ્યારે સિંધ પર ચહડાઈ કરી ત્યારે ભિજિરાજાએ પોતાના સેનાપતી કુળચંદ્રને ગુજરાત જીતવા મોકલ્યો હતો; પણ તે પાટણ જૂટીને પાછો આવ્યો.

સ—ભીમદેવને કેટલા છોકરા હતા, તેમાં ગાદી પર કોને બેસાડ્યો ને કયા વરસમાં ?

જ—કરણ, મૂળરાજ, ને એમરાજ એવા ત્રણ છોકરા હતા—તેમાં ઉદામતી રાગીના છોકરા કરણને ૧૦૭૨માં ગાદીએ બેસાડ્યો.

સ—કરણ રાજાએ કયા લોકોને વશ કર્યા, અને તે કોની સાથે પરણ્યો હતો?

જ—એવાસી લોકોને રાજા કરણે વશ કર્યા, તે દક્ષિણમાં ચંદ્રપુરનો રાજા રાજકેશી હતો તેની છોકરી મીનજીવેવી સાથે પરણ્યો હતો.

સ—કરણ રાજા ક્યારે અને, કેટલાં વરસ રાજ કરીને મરણ પામ્યો, અને તેના પછી ગાદીએ કોણ બેઠું?

જ—૧૨ વરસ રાજ કરીને સન ૧૦૮૪ માં મરણ પામ્યો; એના પછી એનો છોકરો સીદ્ધરાજ જ્યસીંહ ગાદીએ બેઠો.

સ—સિદ્ધરાજ નાનો હતો તેથી તેનું રાજ થોડાં વરસ કાણે ચલાવ્યું; અને ચલાવ્યું તેણે મોટાં નામદારીનાં કામો શું કીધાં?

જ—એ મોટો થયો ત્યાં સુધી એની મા મીનજીવેવીએ ૧૦ વરસ એના નામથી રાજ ચલાવ્યું. એ મીનજીવેવીએ વીરમગામ કસબામાં એક માનસર નામનું, અને જોળકા કસબામાં મસાવ નામનું એવાં બે તળાવો બંધાવ્યાં.

સ—સિદ્ધરાજ અને જ્યારે તેની મા નર્મદા તરફ ગયાં ત્યારે તેનું રાજ કોણ ચલાવતું હતું, અને તે વખતે પાટણ ઉપર કોણ ચહડાઈ કરી હતી, અને તેનું શું થયું?

જ—એ વખતે તેનો પ્રધાન રાજ ચલાવતો હતો, તેવામાં માળવાના રાજા વસોવરમાને પાટણ ઉપર ચહડાઈ કરી; તે વારે સિદ્ધરાજના પ્રધાને તેને કુંક કુંક ધન આપી પાછો મોકલ્યો. પણ એ વાત સિદ્ધરાજને ગમી નહીં; તેથી તેણે માળવા ઉપર ચહડાઈ કરીને ૧૨ વરસ સુધી લડાઈ કરતાં અંતે તે શહેર જીતી લીધું, ને રાજા વસોવરમાને કેદ કરીધો.

સ—સિદ્ધરાજનો વિવાહ કોના સાથે થયો હતો, અને તે કુંવરી-
ને કોણ હરી લેઈ ગયું હતું ?

જ—એનો વિવાહ રાણીકદેવી સાથે થયો હતો. એને સોરઠનો
રાજા રાખેગાર હરી લઈ જઈને પરણ્યો, તેથી સિદ્ધરાજ
ફોજ લઈને જીનાગઢ ગયો ને તે રાજાને મારી નાંખીતે
દેશ પોતાને હાથ કરી લીધો.

સ—પછે તે રાણી રાણીકદેવી સિદ્ધરાજને હાથ આવીકેનહી ?

જ—હાથ આવી તો ખરી, પણ તે સતી થઈને વઢવાણમાં
સિદ્ધરાજની નજર આગળ બળી મુઠ્ઠી.

સ—સિદ્ધરાજે કેટલાં વરસ રાજ કર્યું, ને પછી એ રાજ
કોના હાથમાં ગયું ?

જ—એની માએ રાજ ચલાવ્યું તે સાથે સન ૧૦૮૪ થી
તે સન ૧૧૮૩ સુધી ૫૬ વરસ એણે રાજ કર્યું. સિદ્ધરાજ
ને છોકરો હતો નહીં તેથી એના પીતરાઈ કાકા ખમરાજના
વંશમાં ગુજરાતનું રાજ ગયું.

સ—ખમરાજને કેટલા છોકરા હતા, અને તેમાં સિદ્ધરાજની
ગાદી કોને મળી ?

જ—ખમરાજને દેવપ્રસાદ કરીને એક છોકરો હતો, દેવપ્રસા-
દને ત્રીભોવનપાળ છોકરો હતો. ત્રીભોવનપાળને (મહીપા-
ળ, કીરતીપાળ, ને કુમારપાળ) એવા ત્રણ છોકરા હતા,
તેમાં કુમારપાળને સિદ્ધરાજની ગાદી મળી.

સ—એ કુમારપાળને સિદ્ધરાજની ગાદી શી રીતે મળી ?

જ—કોઈ સામુદ્રકીએ સિદ્ધરાજને કહ્યું કે તારી ગાદીએ કુમાર-
પાળ ખસસે, તેથી તેના ઉપર ખારલાવી તેને મારી નાંખવાને
પોતાના માણસો તેની પાછળ ફેરવતો તે જાણી જોઈને ગીમો વેચ

લખ કુમારપાળ નાસીગયો, તેમાં એકવાર કુંભારે ને એકવાર એકુતે તેને બચાવ્યો. ત્યાંથી નાસીને પોતાના મિત્ર ઉદાયન પાસે તે ગયો ત્યાં હીમાચાર્ય હતા તેમણે કુમારપાળને કહ્યું કે તમે રાજ પામશો. તેથી ઉદાયન પાસે થોડું નાણું લઈને તે માળવે ગયો એટલે સાંભળ્યું કે સિદ્ધરાજ મરી ગયો, તેવાજ તે પાટણ આવ્યોને કાલનંદવનીમદદથી પગ્ગરસની ઉમ્મરે સન ૧૧૪૩ માં કુમારપાળસિદ્ધરાજનીગાદીએબેઠો.

સ—કુમારપાળ ગાદીએ બેઠો ત્યારે પ્રધાનવટી કોને આપી, અને કોને સુખી કર્યા?

જ—કુમારપાળ ગાદીએ બેસતાંજ પોતાના મિત્ર ઉદાયન મંત્રીના છોકરા વાઘભટ્ટદેવને પ્રધાનવટી આપી, તથા અગાઉના પોતાના જન બચાવનારા કુંભાર તથા બીજા એકુત એ બંનેને સુખી કર્યા.

સ—કુમારપાળે કેટલાં વરસ રાજ કરીધું ને ક્યારે મરણ પામ્યો ને પછી એની ગાદીએ કોણ બેઠું?

જ—૩૧ વરસ રાજ કરીને સન ૧૧૭૪ માં એના ભાઈ મહીપાળના દીકરા અજપાળે ત્રે દીધું તેથી મરી ગયો. એના પછી તે અજપાળ ગાદીએ બેઠો.

સ—અજપાળે કેટલાં વરસ રાજ કરીધું, ને તેની ગાદીએકોણબેઠું?

જ—૩૨ વરસ; પછી તેનો છોકરોઆળમુળરાજ૧૧૭૭માંબેઠો.

સ—આળમુળરાજ શાથી નામ પડ્યું, અને એનાવખતમાં યુજ્જરાતપર કયા મુસલમાને ચહડાઈ કરી હતી, અને તેનુંશુંથયું?

જ—આળમુળરાજનેઅયપણમાં ગાદીમળીતેથીતેનામપડ્યુંછે. એના વખતમાં એટલે સન ૧૧૭૮માંમોઘ શાહાબુદીનગોરી નામના મુસલમાને યુજ્જરાતપર ચહડાઈ કરીહતી, પણ તેને

- બાળમૂરારજના ધાકાભાગાભીમદેવે હરવીને કાહાડીમૂક્યો હતો.
- સ—બાળ મૂળરાજ કેટલાં વરસ રાજ કરીને ક્યારે મરણ પામ્યો ને એના પછી એની ગાદી કોને મળી ?
- જ—એણે બે વરસ રાજ કીધું, ને સન ૧૧૭૬ માં મરણ પામ્યો પછી એનો કાકો ભોળો ભીમદેવ તેજ વરસે ગાદીએ બેઠો.
- સ—ભીમદેવના વખતમાં કયા રાજ્યએ ગુજરાત છટવાનો ધરાદો રાખ્યો હતો, અને તેમાં તે કાઓ કે નહીં ?
- જ—એના વખતમાં માળવાનો રાજા સાહદેવ ગુજરાત છુટવાને ધરાદો આપ્યો હતો, પણ તેનું કંઈ વળ્યું નહીં ?
- સ—સોલંકીવંશ ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ આપ્યો ?
- જ—સન ૯૪૨ થી તે ૧૨૨૫ સુધી એટલે ૨૮૩ વરસ.

(વાઘેલા વંશ)

- સ—સોલંકી વંશના ઊલારાજ ભાગાભીમદેવ પછી ગુજરાતનું રાજ એના હાથમાં આવ્યું, અને ગાદીએ કોણ બેઠું ?
- જ—વાઘેલાવંશના પેલેલારાજ વીરધવળના હાથમાં સમ્રાટનાર બારે આપ્યો, અને પછી તેનો છોકરો વીશળદેવ ગાદીએ બેઠો.
- સ—વીરધવળ રાજના પ્રધાનનું નામ શું, અને તેના હાથ નીચેના બીજા બે કોણ હતા ?
- જ—એ રાજનો પ્રધાન બાહાડસચીવ નામે હતો, અલ્પતેના હાથ નીચે બીજા બે વસ્તુપાળ અને તેજપાળ કરીને ભાઈઓ હતા, તેમણે રાજ ઘણું વધાર્યું હતું.
- સ—વીશળદેવ રાજ્યએ ક્યાં શેરો વસાવ્યાં, અને તેણે ક્યાં કિલ્લો બાંધ્યો હતો

જ—એ રાત્રીએ વીસનગર અને વીંળપોર એવાં બે શહેરો વસાવ્યાં, અને ડભોઈનો કીલો બાંધ્યો હતો.

સ—વીશનગર, વીંળપોર અને ડભોઈ એ શહેરો ક્યાંછે ?

જ—વીશનગર ગુજરાતમાં વડનગરની પાસે. વીંળપોર વિશનગરની દક્ષિણે, અને ડભોઈ ગુજરાતમાં વડોદરાની પાસેછે.

સ—ગુજરાતની ગાદીપર વાઘેલા વંશના કેટલા રાજાઓ થયા, તે દરેકનાં અનુક્રમે નામ દો ?

જ—વીરધવળ, વીશળદેવ, ભીમદેવ, અરજુનદેવ, સારંગદેવ, અને કરણ ઘેલો એવા છ રાજાઓ થયા.

સ—વાઘેલા વંશ શાથી નામ પડ્યું ?

જ—કોઈ સોલંકી વંશનો રજપૂત લવણપ્રસાદ કરીને વાઘેલા ગામમાં રહેતો હતો તેથી એ વંશનું નામ પડ્યું.

સ—વાઘેલા વંશના છેલ્લા રાજા કરણના હાથમાંથી ગુજરાતની ગાદી કોના હાથમાં ગઈ, અને તે કઈ સાલમાં ?

જ—મુસલમાનના હાથમાં, સન ૧૨૬૭માં.

સ—ગુજરાતની ગાદી મુસલમાનના હાથમાં શીરીતે ગઈ ?

જ—રાજા કરણ જ્યારે ગુજરાતની ગાદીઉપર રાજા કરતો હતો ત્યારે દીલ્હીની ગાદીઉપર જલાલુદ્દીન ખીલજી નામે કોઈ મુસલમાન બાદશાહ હતો, તેના પછી કોઈ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજી નામે બાદશાહ થયો તેણે પોતાના ભાઈ અલીકુખાં તથા વજીર નસરતખાંને ગુજરાત જીતવાને મોકલ્યા હતા, તેમાં તેમને ને રાજા કરણને લડાઈ થઈ તેમાં કરણ હાર્યો ને દેવગઢ તરફ નાશી ગયો; ને તેની રાણીઓ, છોકરાં હાથીઓ વગેરે સરવે મુસલમાનોના હાથમાં ગયું.

સ—ગુજરાતપર મુસલમાને શા કારણથી શ્વારી કરી હતી,

અને તે વિષે બાટ લોકો શું કહે છે ?

સ—બાટ લોકો એવું બતાવે છે કે ગુજરાતના રાજા કરણ પાસે માધવ અને કેસવએવા બે પ્રધાન હતા. તેમાં માધવની બાજુ રી રૂપવંતી હતી તેને એરાજ એ (કરણ) જાગર જાગતી થી છીનવી લીધી, અને વળી કેસવ પ્રધાનને મારી નાંખ્યો; તે ઉપરથી માધવે દીલ્લી જઈને અલાઉદ્દીનને સમજાવી ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરાવી, ને ત્યારથી મુસલમાને એ રાજા બંધ લીધું.

સ—એ વાંધેલા વંશની જે રાણીઓ લડાઈમાં પકડાઈ હતી, તેમાંની કઈને આદશહિ પોતાની સ્ત્રી કરી રાખી હતી ?

જ—એ લડાઈમાં જે રાણીઓ પકડાઈ હતી તેમાંની એક કોલા દેવી નામે હતી તે ધણી રૂપાળી, બુદ્ધિમાન, અને અંચળ હતી તેને આદશહિ પોતાની સ્ત્રી કરી રાખી હતી.

સ—વાંધેલા વંશ ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી ફેટલાં વરસ આપ્યો ?

જ—સન ૧૨૨૫થી તે ૧૨૬૭ સુધી, એટલે ૪૨ વરસ.

ગાદીએ બેઠા તથા રાજ કર્યાના વરસની વંશાવળી
(આવડા વંશ).

	ગાદીએ.	મરણ પામ્યો.	વરસ રાજ કરીયું.
જયશીખરી.	૧૯૧	૭૪૬	૫૦
વનરાજ.	૭૪૬	૮૦૬	૬૦
ઓગ્યરાજ.	૮૦૬	૮૪૧	૩૫
એમરાજ.	૮૪૧	૮૯૬	૨૫
જાવડ (પીયુ)	૮૯૬	૮૯૫	૨૬
વીજયશીખ.	૮૯૫	૯૨૦	૨૫

રેતનાદીત.	૯૨૦	૯૩૫	૧૫
સામતસંગજી.	૯૩૫	૯૪૨	૭

(સોલંકી વંશ.)

મૂળરાજ.	૯૪૨	૯૯૭	૫૫
આમૂડ.	૯૯૭	૧૦૨૫	૨૮
વલ્લભસેન.	૧૦૨૫	૧૦૨૫	૦
કુલ્લભસેન.	૧૦૨૫	૧૦૩૨	૭
ભીમદેવ.	૧૦૩૨	૧૦૭૨	૪૦
કરણ.	૧૦૭૨	૧૦૮૪	૧૨
સિદ્ધરાજ જયસીંહ.	૧૦૮૪	૧૧૪૩	૫૯
કુમારપાળ.	૧૧૪૩	૧૧૭૪	૩૧
અન્નપાળ.	૧૧૭૪	૧૧૭૭	૩
બાળમૂળરાજ.	૧૧૭૭	૧૧૭૯	૨
ભાળો ભીમદેવ.	૧૧૭૯	૧૨૨૫	૪૬

(વાઘેલા વંશ.)

વીરધવળ.	૧૨૨૫	૧૨૨૫	૦
વીશળદેવ.	૧૨૨૫	૧૨૬૪	૩૯
ભીમદેવ.	૧૨૬૪	૧૨૬૪	૦
અરબુનદેવ.	૧૨૬૪	૧૨૯૪	૩૦
સારંગદેવ.	૧૨૯૪	૧૨૯૬	૨
કરણ વાઘેલો.	૧૨૯૬	૧૨૯૭	૧

બબર.

નાથે લખેલી ચોપડીઓ સુરતમાં ચોક બબર, નાણાવટ,
અને ભાગા તળાવના બુક સેલરો; મુંબાઈમાં કાળકા દેવી
આગળ દામોદરદાસ ધર્મદાસ તથા શેરીઆદિ હોરમજ-
ન બુક સેલરો; પોખી તળાવ આગળ ઐરચશા બેજનજી
કરાણી બુક સેલર, કોટમાં નંદાંગોરજી બેજનજી કરાણી
તથા શાપુરજી કરામજી માંડણ બુક સેલરો; પુનામાં સદર
બબરમાં છગનલાલ ખોડીદાસ મારુતર. વલસાડમાં દુવારકા-
સ પરબુદાસ બુકસેલર; ભરૂચમાં કતોપારના બબરમાં કાગદી
દરબાઈ આંદાભાઈ બુકસેલર, અમદાવાદમાં દાણીપીઠામાં
નાઈટડ કંપની પ્રેસના મેનેજર; રાજકોટમાં પર્રા, લખ-
મીચંદ ઉત્તમચંદ બુક સેલર, અને કરાંચીમાં કાંપના બુક
સેલર પાસેથી વેચાતી મળશે. ચોપડીઓના કમીશન વગેરેનો
બંદોબસ્ત કરવો હોય તો સુરત સગરામપરે મીંઠ કફીરબાઈ
કાસીદાસને પોષ્ટપેડ કાગળથી લખી જણાવવું.

૦-૧-૬ ગુજરાતી પેહેલી ચો- પડીના અર્થ.	૦-૨-૦ સુરત જીલ્લાની ભુગોળ.
૦-૨-૦ ગુ. બીજીના અર્થ.	૦-૧-૬ મુંબાઈ જિલ્લાકાની ભુગોળ.
૦-૩-૦ ગુ. ત્રીજીના અર્થ.	૦-૩-૦ હિંદુસ્તાનની ભુગોળ.
૦-૪-૬ ગુ. ચોથીના અર્થ.	૦-૩-૬ રાજાઓની વંશાવળી
૦-૫-૦ ગુ. પાંચમીના અર્થ.	૦-૬-૬ કોહિડા સંગ્રહ.
૦-૬-૦ ગુ. છઠીના અર્થ.	૦-૩-૦ ચિત્રપોથી.
૦-૭-૦ ગુ. સાતમીના અર્થ.	૦-૧-૦ આંકની ચોપડી.
	૦-૧-૦ કોષ્ટકની ચોપડી.

એ શિવાય અંગ્રેજી બુકોના તમામ મીનિંગો પણ મળશે.

